МИХАИЛ ДОКТОРОВ

В СХВАТКА С ОКТОПОДА

„ВТОРИЯТ ЦЕНТЪР“ В БОРБАТА ПРОТИВ ЖИВКОВИСТИТЕ, 1965 – 1968 ГОДИНА

АРЕС ПРЕС

МИХАИЛ ДОКТОРОВ

В СХВАТКА С ОКТОПОДА

© Михаил Докторов, автор
© Веселин Цаков, художник

МИХАИЛ ДОКТОРОВ

В СХВАТКА С ОКТОПОДА

("ВТОРИЯТ ЦЕНТЪР" В БОРБАТА ПРОТИВ ЖИВКОВИСТИТЕ, 1965 - 1968 Г.)

ИК "АРЕС ПРЕС"

"ЖИВИ ИЛИ МЪРТВИ НИЕ ЩЕ БЪДЕМ !"

ХРИСТО БОТЕВ

(Краят на словото му пред четниците на палубата на кораба "Радецки" преди да слезнат на родната земя и да се обезсмъртят с подвизите си.)

КОЙ Е "СТАРЕЦЪТ"

Вместо предговор

Такова е конспиративното име на Михаил Апаниев Докторов - създател и координатор на станалия известен след 10-ти ноември 1989 г. "Втори център" против Тодор Живков и живковистите, нелегална организация, действала през периода юни 1965 - март 1968 г., кодирана от следствените органи като "Малкият заговор".

Михаил Докторов е роден през 1922 г. в София в родолюбиво семейство, съхранило традициите на българите от Пиринския край и Средногорието.

Фамилията води началото си от рода Хаджи Иван от с. Караджово, Кукушко, преселил се около 1840 г. в с. Долно Драглище, Разложко. Хаджията бил кираджия и при честите си пътувания усвоил някои рецепти и методи за лечение с билки, които прилагал на съселяните си. Скоро той станал известен като Иван екемджията (доктора), прозвище, което той остава на децата си като фамилно име. Родолюбивото семейство участва в борбите за независима българска църква. Дядото на Михаил - Георги, вторият син па екемджията, често съпровождал баща си до Виена и също усвоил лечителството. Георги Докторов взима активно участие в подготовката на Априлското въстание в Разложко. След потушаването му е съден и само Освободителната война го избавила от вечна каторга в Диарбекир. Той е един от ръководителите на Кресненското въстание в Разложко, организирано против несправедливите решения на Берлинския конгрес. След неуспеха на въстанието, заедно с брат си Сава и още няколко семейства се заселват в пределите на Княжество България в град Златица, където след време умира.

Бащата на Михаил - Анани Георгиев Докторов е вторият син в многолюдното семейство. Завършва морско училище във Варна. Като техник в машинната зала на един от българските миноносци взима участие във войните 1912 - 1914 г. В следствие на дългият престой "във вода" той заболява от сърце и през 1931 г. умира на 43-годишна възраст, като оставя петчленно семейство. В него Михаил е най-малкото дете.

Дядото на Михаил, по майчина линия, Иван Цонков е от село Буново, Софийско. Човек със свободолюбив и бунтовен дух, той емигрира в Одеса, записва се да учи, но не завършва гимназия и се включва в опълчението през Руско-турската война 1877-1878 г. Награден е с няколко ордена за храброст. След освобождението с жена си се заселва в околийския град Златица. Като най-грамотен за онова време в околията, той адвокатства и е един от по-заможните жители на малкия град. Като селище, приемало за свои жители бежанци след Априлското и Кресненските въстания, Златица става средище на родолюбци и демократи. През 1988 г. привърженици на освободителното движение в Тракия и Македония организират протестно събрание против режима на Стамболов. По изявените между тях, сред които е и опълченеца Иван Цонков са арестувани и интернирани.

Недоимъкът става постоянен спътник на осиротялото семейство. Михаил завършва средното си образование със "свидетелство за бедност". През ваканциите работи за да подпомага майка си. Като работник по разширяване на ж.п. линията при гара Ребърково, Софийско става член на Работническия младежки съюз и се запознава с основните положения на революционната теория на марксизма.

Деветосептемврийските събития през 1944 г. го заварват трудовак в 11-ти пехотен полк в гр. Сливен. Като доброволец взима участие във втората фаза на Отечествената война на България против Хитлерова Германия. След боевете при река Драва в Унгария той е произведен в офицерски чин и назначен за пом. командир. Завършва войната с парадите на победата в Белград и в София като командир на ротата на героите от Трета балканска дравска дивизия, сам носител на ордени за храброст, на български и съветски медали.

Сведенията за живота на Михаил Докторов до 1945 г., любезни читателю са взети от алманаха "Неизбледняващи образи", издателство на Отечествения фронт - март 1989 г., посветен на 6-те рода родолюбци от с. Долно Драглище и на потомците им, един от които е авторът на "Схватка с октопода". Останалото за изявите на тази силно емоционална и родолюбива личност, за дейността на "Втория център" или "Малкият заговор" и за участниците в него против Т. Живков и живковистите ще научите от предлагания достоверен разказ - откровение.

НЕЩО ЗА ОКТОПОДА

Пред съмишленици и пред почтени хора аз съм оприличавал Тодор Живков на ОКТОПОД, предполагайки, че събеседника ми е неясно, какво представлява това чудовище.

Всички, преживели годините на "преходния период от капитализъм към социализъм", определен от В. И. Ленин като власт на "диктатура на пролетариата", или пък преминали през "изграждането на социалистическото общество в НР България", ако не са били в системата на ОКТОПОДА, било като "пипало", "мехурче" или "смукало", предполагам могат да приемат или отхвърлят това мое сравнение. Преценката им ще се формира от тяхното битие през периода на тоталитарната власт.

Читателите, които разлистят тази книга, вярвам ще се съгласят с това мое сравнение. Иска ми се обаче, още в началото да се аргументирам, като цитирам описанието на октопода, направено от Виктор Юго в книгата му "Морски труженици".

"За да повярваш в съществуването на октопода трябва да си го видял.

Октоподът няма мускули, не реве застрашително, няма броня, нито жило, нито щипци, ни опашка, която лови или удря, нито остри или ноктести перки, ни бодли, няма мечообразен нос, не изпуска електричество, заразни слюнки или отрова, няма нокти или зъби. Октоподът обаче е най-страшно въоръженото животно.

Какво е всъщност октопода?- Смукало!

Тази дрипа лека-полека пристъпва към вас. Изведнъж тя се разтваря,-осем лъча - пипала внезапно се простират около някаква глава с две очи; лъчите са живи, те се извиват, свиткат ... Чудовищна звезда.

Това чудовище се прилепва към жертвата си, покрива я, обвива я с дългите си пипала ... Прилича на скорбут или на гангрена. Болест, превърната в чудовище.

Чудовището не може да се откъсне, защото прилепва плътно към жертвата си. Как? С празното си пространство. Осемте пипала, широки в основата си, стават все по-тънки и на върха са като игли. Под всяко от тях се простират успоредно по две мехурчета, които

стават все по-малки и по-малки. Големите са откъм главата, а малките - към края на пипалото. Всеки ред има по две мехурчета; едно пипало има петдесет мехурчета, а цялото животно - четиристотин. Тези мехурчета са и смукала.

Този апарат - смукало обладава тънката чувствителност на клавиатурата. Той се появява, после се скрива. Подчинява се и на най-нищожните намерения на животното ... Среща се много рядко.

Октоподът е лицемер. Не му обръщат внимание и изведнъж се открива.

В центъра на лъчеобразните му пипала има само едно отверстие. Какво е то? Анус или уста? И двете.

Няма сграбчване по-страшно от прегръдката на октопода ... Ухапването му е страшно, но не колкото изсмукването ... Животното прилепва към вас със стотици гнусни устни; хидрата се сраства с човека; човека се слива с хидрата.

Октоподът е страшен ... Той е уязвим само в главата. Октоподът е коварен. Той се стреми най-напред да смути жертвата си. След това я сграбчва, после изчаква колкото се може по-продължително, докато жертвата се обезсили"

От каква бездна изплува МОЯТ ОКТОПОД, през каква чиста синева премина, как успя да се впие в жертвата си и да съществува, като обезсилва идеалите на няколко поколения, вярващи във възможността да се създаде по-справедливо социално общество? На този и на други въпроси, свързани с този период ще отговори историята. Дали 10-ти ноември 1989 г. и по-точно проведения през този ден пленум на ЦК на Българската комунистическа партия, може да се отъждествява с героя на Юго Жилиат, който убива ОКТОПОДА? Може би това е само първият удар, нанесен в главата на чудовището? Колко ударът е бил точен също историята ще прецени. Безспорен обаче е фактът, че живковизмът бе ударен смъртоносно и въпреки че не са отсечени още всичките му пипала умъртвяването му е необратимо. Смукалата му се отпускат, жертвата, цялото общество, постепенно се освобождава, нацията започва да изправя снага.

На страниците на това скромно писание, драги читателю, е разказано за опита на шепа родолюбци да се противопоставят на живковистите срещу домогванията им да обезсилят идеалите, в които те, както и стотици хиляди други вярваха. С действията си те показаха, че и в условията на добре действаща репресивна машина съществуват възможности за противопоставяне. Всичко това много преди "перестройката" на М. Горбачов в Съветския съюз и преди "масовото покълване" на демократи у нас около и след "онзи ноември" през 1989 г.

Обречени на неуспех са всички опити да бъдат омаловажени проявите на съпротива срещу Т. Живков и обкръжението му. Тази съпротива датира още от началото на 60-те години. Напразни са напъните това противодействие да бъде омаловажено и затрито от страниците на историята, като се определя снизходително за "прокитайско", "промаоистко", "сталинско", "инкриминирана противодържавна дейност на хора борещи се за власт", та дори не бе спестен епитетът "заговорници".

Документите, следствията и процесите, както и съдбата на тези свободомислещи и активно противопоставящи се родолюбци - демократи, с или без партиен билет, са неопровержими доказателства за това какви в същност са били тези хора.

ДОПИСАНО СЛЕД ЕДНА ГОДИНА

Ръкописът на тази книга бе готов на 13 юни 1991 г. Тогавашният директор на Издателска къща "Иван Вазов" г-н Юри Асланов ме покани да разкажа каквото знам за дейността ми като организатор на "Центъра".

Предадох ръкописа в уговорения срок и по него веднага започна работа редакторката г-жа Манова. Много скоро след това обаче тя излезна в продължителен отпуск по болест и така бяха изгубени няколко месеца. Когато ръкописът вече бе готов и се уточняваха илюстрациите към него, издателството прекрати дейността си защото попадна под ударите на Закона за конфискация на имуществото на бившата Българска комунистическа партия и на създадените от нея казионни организации, в това число и на Отечествения фронт. Измина цяла година докато успея да прибера ръкописа си. Двоумях се как да постъпя по нататък, някои обстоятелства ме накараха да проявя отново активност в желанието си да издам ръкописа в книга. За какво става дума.

През 1992 г. се появиха две книги, "Гувернантките на властта" и "Заговорите срещу Тодор Живков". Издателствата бяха различни, което предполага, че авторите не са ползвали общи източници за преценките, отразени в тях.

Тъй като не възнамерявам, а и няма причини да внасям корекции в изложението си, то в тези няколко страници включвам онова, което допълва достоверността на разказа и му помага да бъде още по-убедителен.

Свидетелства книгата "Заговорите срещу Тодор Живков" от Димитър Иванов, София, издадена от"Петекс", 1992 г.

Всеки, който е прочел книгата ще се убеди, че авторът е имал възможността да се запознае с архивите на някогашната Държавна сигурност към Министерството на вътрешните работи. Само така може да се обясни автентичността на цитираните документи, пасажи от тях, справки, извадки от протоколи, съставяне на таблици, както и приложенията към изданието. Текстовете, които ще използвам са дадени в кавички, защото са цитати.

По решение на Секретариата на ЦК на БКП "след първите сигнали за антипартийна дейност на така наречения "Първи заговор" - групата на Иван Тодоров - Горуня, Цоло Кръстев, Борис Темков, група военни и други членове на БКП, в структурата на КДС е създадено Второ главно управление на Отдел 13-ти към него, на който е възложено да води "контраразузнавателна дейност" срещу всички организирани и индивидуални прояви, насочени против генералната Априлска линия на партията и нейното ръководство начело с Тодор Живков ... Въпреки че отзвука от дейността на Горуня и другарите му е силен и довежда до стрес много членове на БКП, дейността, насочена срещу Живковото ръководство не спира" (стр. 16).

От таблицата (страници 57-60), съставена въз основа на проучените архивни документи, узнаваме, че само през периода 1963-1967 г. включително са разкрити 35 нелегални, конспиративни групи с повече от 2000 участници. По значимост и участие първа е "групата на Иван Тодоров - Горуня" със 105 участници, 9 осъдени, 11 изселени и 192 наказани партийно и административно (стр. 58). "Общо за страната през периода 1963-1974 г. са репресирани 1200 лица, произхождащи от средите на БКП, развивали дейност, насочена срещу Живковото ръководство. На различни срокове лишаване от свобода са осъдени 72, а от тях, принудително са заселени на ново местожителство 97 и са изгонени от страната 6" (стр.34).

На второ място по същите показатели в цитираната таблица е "нелегалната организация на Михаил Тодоров, Иван Младенов, Найден Найденов и другите с участници 93, съдени са 6, изселени са 6 и са наказани партийно и административно 165" (стр. 58). Длъжен съм да заявя, че участниците бяха далеч повече, може би над 250! Благодарение на чувството за чест на някои от следствените, (в последствие подсъдими) неподдали се на заплахите и провокациите, бяха спестени тревогите на десетки хора, значителна част от които бяха военни.

Справката и преценките за нашата организация са включени в изложението под заглавие "група", "център". Ето какво съобщава авторът:

"1968 г. бележи нов връх в борбата на вътрешно-партийната опозиция за сваляне то Тодор Живков и неговите поддръжници от власт и промяна на политическата линия на партийното и държавно ръководство ... органите на Държавна сигурност разкриват втората (след тази на Горуня - Цоло Кръстев - генерал Анев) по мащаби и значимост нелегална организация, целяща подмяна на Живковото ръководство, както и произтичащия от това политически курс на партията и държавата. В много кратки срокове кълбото на втория заговор се разплита ..." (стр. 18 и 19). И по-нататък : "В резултат на предварителното следствие и съдебното дирене се установява, че организацията е създадена през втората половина на 1966 г. от членовете на БКП Михаил Докторов и Младен Младенов ... Още със създаването организацията си поставя за цел "да продължи делото на Горуня и неговите другари". В тази връзка се предприемат сериозни връзки за формирането на ясна структура, включително групи в провинцията, създава се ръководен център, започва целенасочена работа за привличане на членове от средите на служители на МНО и МВР, както и на комунисти, заемащи отговорни постове". (стр. 20).

"До момента на задържането им участниците в нелегалната организация, наричана по-късно и останала с името "Втори заговор", изграждат няколко нелегални групи в София и в провинцията - главно там, от където те произхождат и влиянието им сред членската маса е най-голямо. Съставят, пишат и размножават на циклостил и печатарска машина, с която междувременно се снабдяват, възвания, лозунги и други, в които критикуват провежданата политическа линия от КПСС и БКП, възхваляват осъдените преди тях, настояват за смяна на ръководството на страната. Посредством създадените нелегални групи тези материали се размножават и разпространяват в стотици екземпляри".

"Своята дейност организацията развива при спазването на най-голяма конспирация, поради което и просъществува близо две години. В контактите си участниците използват псевдоними, пароли, явки, многостепенни канали за връзка, вземат мерки за предпазване от подслушване, водят контранаблюдения при нелегалните си срещи и др.

За осъществяване на своите цели някои от ръководителите на организацията предвиждат и използване на военна сила - на етапи, в зависимост от обстановката. Най-голямо нетърпение в тях предизвиква въпросът за бързата смяна на Живков и неговото обкръжение.

Най-ясно идейните принципи, от които се ръководят дейци на "Втория заговор", се съдържат в тяхната програмна декларация озаглавена "На борба за спасяване на социализма и мира" (стр. 21).

" За тази дейност Докторов, Младенов, Найденов, Куцаров и Дончев са осъдени на затвор (от 4 до 10 години), но дори и в затвора и след излизането им от там те остават непримирими противници на Живковата политика" (стр. 22).

Книгата "Гувернантките на властта", ИК "Народно дело" - ООД, Книгоиздателско сдружение "АЛ", Варна, 1992 г. е повествование от жанра на мемоарната литература. Авторът о.з. ген. Радулов, както сам заявява в предговора " ... от близо половинвековния съзнателен трудов живот половината е преминал в следствените органи" (стр. 6), започвайки като следовател III степен (1951 г.), за да стигне през декември 1965 г. до началник на следствения отдел при КДС при МС до юли 1973 г. След това без да напуска коридорите на властта, става зам. зав. отдел в ЦК на БКП. Разказът си авторът построява въз основа, както сам пояснява, на "архивната памет" и това го прави достоверен, що се отнася до общите оценки и постановки.

Като началник на Следствения отдел при КДС през 1968 г., когато се извършваше разследването на нашата дейност (март - юли) необходимостта от изясняването на някои моменти доведе до три срещи в кабинета му, от които той споменава само една. По време на следствието не всичко се записваше и допускам, че сега, след близо 25 години авторът се обръща към "архивната си памет", като съзнателно или не премълчава някои неща. По-нататък ще поясня за какво става дума, но преди това ще го цитирам за изясняване на някои съществени обстоятелства, на фона на които се развиваха събитията от 1964 г. до нашия процес през август 1968 г.

Преценявайки дейността на следствените органи и на правосъдието през онези години Радулов заявява: "Проблемите на правозащитната система бяха предавани в ръцете на хора, облечени в голяма ръководна власт, но обременени от злокачествения тумор на бюрокрацията, бездушието и себеустройството" (стр. 6). "Системата така пригаждаше механизмите си, че Следствието беше в пълно подчинение на Министерството на вътрешните работи и трябваше да се съобразява с методите и средствата на наказателната репресия ... " (стр.4). "Следователите започваха словесен двубой (със следствения), който според указанията трябва да приключи с получаване на признание" (стр. 7). И по-нататък: "Работното време на следствието беше така разпределено, че даваше възможност разпитите да се провеждат нощно време. Асовете на следствието твърдяха, че нощният разпит бил най-продуктивен, че последственият се чувствал подтиснат и трудно издържал на натиска на следователя" (стр. 7). Радулов посочва: "Тогава властваше теорията на Вишински, че "самопризнанието е царица на

доказателствата", а тя водеше до извращения в разследването, разчиташе се единствено на разпита на обвиняемия, а направените вече "признания" прикриваха прилаганите методи и средства за придобиването им" (стр. 72). Тези констатации на автора, както той съобщава, са направени в резултат на работата му през първите години като следовател (50-те) и аз му вярвам. Той обаче или не знае, или пък си е затварял очите, че някои от тези методи се прилагаха и спрямо нас, за да се получи, ако не самопризнание, то поне "съгласие" с констатацията на следователя. Така се стигна до съгласието ми, описано по-подробно в моето изложение за да приключи най-сетне следствието. След няколкодневно мъчително "седене" в кабинета на следователя от сутрин до вечер, се съгласих да се впише в заключението на протокола, че " ... дейността ми е резултат от това, че съм бил агент на Китайската комунистическа партия".

Също от спомените на о.з.ген. Т. Радулов научавамс, че към създаденото през 1965 г. контраразузнавателно управление в структурата на КДС се създава станалото след 10 ноември 1989 г. печално известно "Шесто управление"..."самостоятелно централно управление за борба срещу идеологическата диверсия -...". За няколко години съставът му нараства чувствително, което повлече изграждането на подобни звена и към окръжните звена на ДС" (стр.68). В документалното си изложение "Заговорите срещу Тодор Живков", авторът Д. Иванов, съобщава, че съгласно същото решение на Секретариата на ЦК на БКП на това управление"...е възложено да води контраразузнавателна дейност срещу китайските и албанските служби на територията на България...т.е. срещу влиянието на ККП, разширяващо се особено много през първата половина на 60-те години чрез печатни материали критикуващи политическата линия на КПСС и на "братските " партии в страните от социалистическата общност".

Известно пояснение върху тази политика на ПБ на ЦК на БКП и на държавните органи през тези години дава Петър Младенов в мемоарната си книга "Живот- плюсове и минуси" [1]
"Работата се състоеше в това, - спомня си авторът - че през годините, когато конфронтацията господстваше в нашите двустранни отношения европейските социалистически страни - членки на Варшавския договор, с изключение на Румъния, провеждаха единна съгласувана линия в отношенията им с Китай. Трябва да се каже, че в действията на всяка страна нямаше нюанси. Мисля, че най безкомпромисно в това отношение беше поведението на България.

1/ . "Петекс", София, 1992 г.

Сега някои хора, опитвайки се да оправдаят действията си в миналото твърдят, че от нас нищо не е зависело, че те са били само изпълнители. Но това не е точно така и не е вярно. Тон се даваше от отделите на ЦК. В тях работеха и хора, които смятаха, че колкото по-високо ругаят Китай и колкото повече кал хвърлят по него, толкова по-големи марксисти са ... Бедата не беше в това, че се критикуваха теорията и практиката на маоизма, а в това, че произволно се смесваше маоизмът с Китай и китайския народ".

Това обяснение е още едно безспорно доказателство, защо във всяка индивидуална или организирана изява на несъгласие с Априлската линия и установяваща се еднолична власт на Т. Живков в тоталитарната държава органите на сигурността "търсеха" дейност на "промаоистки" или "прокитайски" елементи и се нервираха, когато не успяваха да установят това по "обективен път". А дали тези прояви на несъгласие наистина бяха с "промаоистка" и "прокитайска" мая? Нека отново свидетелства бившият началник на Следственото управление на КДС, о.з.ген. Т. Радулов чрез споменките си в "Гувернантките на властта" ...

"След разкриването на съдебния процес срещу заговорниците (авторът има предвид групата на Горуня, Цоло Кръстев, Борис Темков и другите през 1965 г.), критичните бележки по адрес на някои управници и изразено недоволство от властта не стихваха ...

Носители на недоволство и критики станаха пак комунистите. Разбира се, в основата на тези прояви стоеше недоволството и несъгласието с отклоненията от основните социалистически принципи за демокрация и справедливост. Влиянието от "културната революция" на Мао Дзе Дун в Китай засилваше недоволството от обособяващата се привилегирована каста от ръководителите на различни равнища.

"Страхът от размерите на заговора и реалността от успех на участниците смути тоталитарната върхушка начело с Тодор Живков. Ръководителите започнаха да пасаждат разбирането, че дори и основателната критика и публично изразеното недоволство може да отслаби властта. Във всеки отделен случай започна да се търси контрареволюционен умисъл. Сред нас следователите, и в мене като следовател се надигаше тревога, че може да се върнем в годините, когато се търсеше "врага с партиен билет" (стр. 69).

"Две години след процеса срещу заговорниците, в кабинета на председателя на КДС (тогава бе Ангел Солаков, бележката е моя М. Д.) стана обсъждане на материалите за участниците в така наречения "малък заговор" (така е била закодирана нашата дейност, бележката е моя М. Д.). От доклада на началника на на Шесто управление останахме с убеждението, че се касае за организирана

конспиративна дейност на маоистка основа за сваляне на властта. За ръководител на нелегалната организация се очертаваше Михаил Докторов, журналист по професия, който бе проявил голяма активност за въвличане на военни в инкриминираната дейност. Ангажирането на военни предрешаваше въпроса за бърза реакция. Задържани бяха Михаил Докторов и още няколко души от най-активните участници" (стр. 70).

"Подсъдимите не скриваха дейността си, като даваха подробни указания за отделни срещи и разговори с изключение на Докторов, който ограничаваше дейността си" (пак там).

Разказвайки за нашето следствие Т. Радулов споменава несъществуващ случай за моя среща с тогавашния член на ПБ на ЦК на БКП Цола Драгойчева, позовавайки се на показания, направени от подполковник Найден Найденов. Това не е вярно. Друг член на ПБ (за него ще стане дума по-нататък) бе информиран бегло за нашата дейност, но той предвидливо остана изолиран. Чест му прави обаче, че нито съобщи за проведения разговор, нито пък прояви любопитство. Сякаш нищо не бе научил. Авторът на "Гувернантките на властта" е бил длъжен да прочете някои документи, а не да разчита само на собствената си памет. Той поне е имал възможност да разлиства следствените документи дълги години. Ако бе направил това, не би забравил датата на арестуването ми или поне месеца би споменал вярно, за да не допусне толкова фрапираща неточност. Цитирам го точно:

- Докторов, този път ще говорим само за центъра - започнах аз още с влизането на последствения (става дума за срещата ни в неговия кабинет, бележката е моя М. Д.) :.. Чакам, - подканих го пак. - Разкажи ни за срещата си с човека от центъра, станала през месец юни т. г. (стр. 71). Аз бях задържан на 17-ти март.

За тази среща Радулов си спомня: "Докторов влезе в кабинета ми ... Виждах го за първи и последен път" (стр. 71).

Не една, а три бяха срещите ми с началника на Следствения отдел, за които разказвам по-подробно в изложението си. Тук обаче трябва да ги уточня, защото имат връзка с някои от констатациите и изводите на автора на "Гувернантките на властта". Независимо от някои неточности в спомените на ген. Радулов, които допускам, не са в резултат на недобронамереност, тези срещи и проведените разговори са оставили в мене неизличимо впечатление, че срещу мене стои толерантен човек. Тогава той ми бе противник, преди всичко заради служебното си положение, а не по убеденост. Сега разбирам, че не съм се лъгал. "Гувернантките на властта" доказват това.

Първата ни среща навярно е била тази, за която Т. Радулов разказва, въпреки че в съзнанието ми изплува спомен, че още през първия ден на задържането ми, поради отказа ми да говоря, докато не се убедя, че семейството ми знае къде съм, следователя Митев проведе консултативна среща с Радулов. Срещата споменавана от Т. Радулов се проведе след полунощ. Присъстваше и ген. Минчо Агайн. Тогава той беше зам. председател на КДС. Там бяха още следователя Митев и зам. началника на Следствения отдел, мисля че се казваше Симов. Срещата-разпит бе продължителна, а за мен и мъчителна. Проведе се очна ставка с временно задържания Русчуклиев, журналист, зав. редакция в Радио София. Този смел мъж и добър конспиратор отговаряше за дейността на конспиративната група организирана още преди няколко години в Радиото от Борис Темков. Русчуклиев поддържаше връзка само с мене, а понякога и с човека, чрез който се уточняваха въпроси, свързани с военните. Илия Русчуклиев имаше задача да осигури екип от радиоработници на аерогарата в деня, в който щеше да се оповести "доброволното" подаване на оставка от Тодор Живков. Това щеше да стане с помощта на група военни. Акцията не се състоя (за нея разказвам отделно). Следствието не я разкри, благодарение на реализираната от мене и Русчуклиев предварителна уговорка за поведение на ръцете и размяната на реплики, ако се проведе очна среща. Това спаси много хора да не прекарат част от живота си зад решетките, а не се знаеше дали и аз сега щях да пиша тези редове. Втората ни среща, състояла се пак в кабинета на генерала, бе за да се изясни каква печатна база съм ползвал, тъй като "експертите" при КДС бяха констатирали някакви небивалици. Третата ни среща стана през последния ден от разпитите ми. Радулов трябваше да ме убеди да приема "обективните" констатации и изводи на следователя Митев, че всичко, което съм извършвал е "защото съм бил агент на Китайската комунистическа партия". Това се изисквало от ЦК на БКП и органите на ДС е трябвало да го установят, независимо дали има доказателства или не.

Навярно и аз съм оставил добра следа в "архивната памет" на Т. Радулов, за да завърши разказа си с мене, като ръководител на нелегалната организация, така:

"От времето, когато се провеждаше разследването по делото на "малкия заговор" изминаха двадесет и три години. Останах малко изненадан, когато през 1990 г. видях Михаил Докторов на синия екран пред водещия Кеворк Кеворкян. Въпреки настоятелността на Кеворкян, направи ми впечатление голямата въздържаност на Докторов, което си обяснявах с миналото му. Все пак той имаше морал" (стр. 72).

Налага се да се разкажа малко повече за това мое излизане в тогавашното телевизионно предаване "Всяка неделя".

Благодарение на високата си ерудираност и талант на публицист, Кеворк Кеворкян успя да утвърди "Всяка неделя", като най-авторитетното и популярно публицистично предаване в телевизионната програма. След юсмврийските събития през 1989 г. Кеворкян активно се включи в авангарда за разграждането на тоталитарната система и помогна много на зараждащото се демократично движение. По негова покана аз станах събеседник на "Всяка неделя" на 29 април 1990 г. Кеворкян отказа да води с мене предварителен разговор, което беше обикновена практика в работата му. Когато няколко минути по-късно влязох в студиото и видях пред него публикацията на в. "Антени", "Кой сте Вие, Докторов?" си обясних поведението му по време на тази наша среща. Защитавах идеалите на своя мироглед, превърнали се в мечти, окаляни от властолюбци и алчни хора. Отказах да говоря за себе си и за рода си, макар че с произхода си от родолюбив и демократичен род мога само да се гордея и с откровение и болка предавах на телевизионните зрители огорчението и разочарованието си, че след като стана това, за което се борех още от началото на 60-те години не се извършват преобразуванията, очаквани от стотици хиляди членове на Българската комунистическа партия и милиони българи, независимо от любимите им политически цветове. Не стана онова, което очакваше Кеворкян, но той не ме прекъсна и ми предостави не уговорените 15, а 20 минути.

Силно политизирано бе тогава нашето общество от активното противопоставяне на старото и новото. Това подвеждаше мнозина и на първо място политиците, стари и нови.

На другия ден, 30 април, официозът на Българската комунистическа партия в. "Дума" излезе с коментар за "Всяка неделя", с претенцията, че за предизборната борба на тяхната партия били отделени само 3 минути, а останалото време било посветено на "синята идея", т.е. на Съюза на демократичните сили. Навярно е имало споразумение времето и на "Всяка неделя" да се разпределя пропорционално между двете най-големи политически течения за първото място в предстоящите избори през месец юни. Четях коментара, подписан от представител на Висшия партиен съвет. Четях и не можех да проумея, що за късогледство се демонстрира. Същата вечер в предаването "По света и у нас" Кеворк Кеворкян отхвърли отправения му упрек за политическо пристрастие проявено във "Всяка неделя" и се обърна към автора с думите: "На кого оставяте Михаил Докторов, този изключително скромен и честен човек?"

За това реших да упорствам за издаването на тази книга. Не за да доказвам, колко съм достоен човек, а защото все още хората, които някога тръгнаха срещу Тодор Живков и обкръжението му трябва да получат обществено признание. Просто да се легитимират пред обществото. Скромни или не, прави или не, честни или не - това историята ще каже. Но смели и патриоти те обезателно са били. Лесно би било, а вероятно и удобно за някои, да се премълчава тяхната дейност. Тя обаче е факт. Точно в името на този неоспорим факт, а не за търсене на лично признание. Истинските патриоти не са само активните борци против фашизма и капитализма, нито пък новопоявилите се демократи около и след 10-ти ноември. Това трябва да се премисли и знае, като исторически факт.

28 септември 1992 г.,
гр. Банкя

АВТОРЪТ

СЛЕД ОПИЯНЕНИЕТО

"Насила създавания авторитет
е дреха на глупостта"
Източна поговорка

Превратът, извършен през м. април 1956 г. в ръководството на БКП от няколко "безкомпромисни противници на култа към личността на В. Червенков" остана в историята на партията и на страната като Априлски пленум. Провъзгласяван от живковистите за "исторически", "открил за България пътя към комунистическото общество", след ноември 1989 г. той получи реалната си оценка - събитие с отрицателни последици върху целокупния живот на страната. Как се стигна до превратa?

Генерален секретар на БКП до април 1956 г. бе Вълко Червенков, един от непреклонните и активни проводници на сталинизма в България. Такива всъщност бяха почти всички политемигранти, завърнали се от Съветския съюз след 9 септември 1944 г. Емигрирал през 1925 г., той се бе сродил с Георги Димитров, като съпруг на сестра му Елена. Не бе тайна, че в Съветския съюз той бе дясната ръка на Димитров, а след въвличането на СССР във Втората световна война бе един от ръководителите на нелегалната радиостанция "Христо Ботев". Чрез нея задграничното бюро на БКП ежедневно изразяваше становището си за събитията в обществено-политическия живот в България и умело насочваше вниманието на слушателите към действията на съюзниците и най-вече към живота в Съветския съюз. След завръщането на Г. Димитров в България (ноември 1945 г.) В. Червенков продължи да бъде най-прибли-

За това реших да упорствам за издаването на тази книга. Не за да доказвам, колко съм достоен човек, а защото все още хората, които някога тръгнаха срещу Тодор Живков и обкръжението му трябва да получат обществено признание. Просто да се легитимират пред обществото. Скромни или не, прави или не, честни или не - това историята ще каже. Но смели и патриоти те обезателно са били. Лесно би било, а вероятно и удобно за някои, да се премълчава тяхната дейност. Тя обаче е факт. Точно в името на този неоспорим факт, а не за търсене на лично признание. Истинските патриоти не са само активните борци против фашизма и капитализма, нито пък новопоявилите се демократи около и след 10-ти ноември. Това трябва да се премисли и знае, като исторически факт.

28 септември 1992 г.,
гр. Банкя

АВТОРЪТ

СЛЕД ОПИЯНЕНИЕТО

"Насила създаваний авторитет
е дреха на глупостта"
Източна поговорка

Превратът, извършен през м. април 1956 г. в ръководството на БКП от няколко "безкомпромисни противници на култа към личността на В. Червенков" остана в историята на партията и на страната като Априлски пленум. Провъзгласяван от живковистите за "исторически", "открил за България пътя към комунистическото общество", след ноември 1989 г. той получи реалната си оценка - събитие с отрицателни последици върху целокупния живот на страната. Как се стигна до превратa?

Генерален секретар на БКП до април 1956 г. бе Вълко Червенков, един от непреклонните и активни проводници на сталинизма в България. Такива всъщност бяха почти всички политемигранти, завърнали се от Съветския съюз след 9 септември 1944 г. Емигрирал през 1925 г., той се бе сродил с Георги Димитров, като съпруг на сестра му Елена. Не бе тайна, че в Съветския съюз той бе дясната ръка на Димитров, а след въвличането на СССР във Втората световна война бе един от ръководителите на нелегалната радиостанция "Христо Ботев". Чрез нея задграничното бюро на БКП ежедневно изразяваше становището си за събитията в обществено-политическия живот в България и умело насочваше вниманието на слушателите към действията на съюзниците и най-вече към живота в Съветския съюз. След завръщането на Г. Димитров в България (ноември 1945 г.) В. Червенков продължи да бъде най-прибли-

жения му и доверен човек, а след смъртта му (юли 1949 г.) той се откроi като негов приемник. Червенков положи от името на народа клетвата "да пазим заветите на Георги Димитров" на траурния митинг при полагане тялото в набързо построения мавзолей. Бариера за бързото изкачване на Червенков обаче бе Трайчо Костов. Всепризнат ръководител на БКП още от края на 30-те години, той бе поел оперативното ръководство на БРП (к) след септември 1944 г. Независимо, че след смъртта на Г. Димитров неговия съратник още от Септемврийските събития през 1923 г. Васил Коларов застана начело на партията и държавата, конците, ако може така да се каже, вече дърпаше Червенков. Отстраняването на "бариерата" започна още през последните месеци от живота на Георги Димитров и завърши няколко месеца след смъртта му. Чрез съдебна разпра през м. декември 1949 г. Трайчо Костов бе осъден на смърт като "американски шпионин", "враг на народа" и "съюзник на ревизиониста Йосиф Брос Тито" и бе обесен.[2] След смъртта на Васил Коларов през м. януари 1950 г., В. Червенков официално застана начело на партията и държавата.

За по-прозорливите бе ясно, че в ръководството на партията се води борба между завърналите се емигранти, проверени болшевики и родните революционери. Рубиконът на тази борба бяха кадрилите в ръководството на партията започнали след Априлския пленум.

2/ През 1990 г., въз основа на оригинални и неизползвани дотогава документи, един от изтъкнатите изследователи на Българската комунистическа партия, Мито Йосифов по безспорен начин доказва, че процесът е бил инсцениран и фактически е било извършено политическо убийство на Трайчо Костов (Мито Йосифов, "Последната година на Трайчо Костов", Издателство "Христо Ботев", София, 1990 г.

Няма да изминат и две години и пропагандната машина ще започне да утвърждава "истината", че в този пленум решаваща роля е изиграла "ленинската" позиция на Тодор Живков. Ще се изнижат още няколко години и народът ще научи, че съществува "Априлска линия" и "Априлски курс", чиито стратег е бил именно Т. Живков. А след две десетилетия линията на живковистите ще бъде обявена за "генерална ленинска априлска линия".

Как този "революционер" с неизяснено и до днес революционно минало успя след Априлския пленум да застане начело на партията и обществено-политическия живот в България?

Този, наистина сложен лабиринт, през който се промъкна Тодор Живков към властта, остава неразгадан и досега. Известно повдигане на завесата са отпечатаните след 10 ноември 1989 г. спомени на активни партийни революционери от различно ниво, на хора от обкръжението му и съвременници на събитията през втората половина на 50-те години.

През 1945 г. VIII разширен пленум на ЦК на БКП (к), кооптира Т. Живков за член на ЦК. Пленумът избира за председател на партията известния герой от Лайпциг, последния генерален секретар на III-тия Интернационал Георги Димитров. Тази длъжност се въвежда за първи и за последен път във висшето ръководство на партията. Че тази длъжност е била нещо временно свидетелства и приетия от същия пленум устав на БРП (к), в който тя дори не е вписана. Това положение в йерархията на висшето партийно ръководство бе наложено от утвърденото вече лидерство на Тр. Костов в партията. Петия конгрес на БКП (декември 1948 г.) избира Тодор Живков за член на ЦК. Оттук нататък, до Априлския пленум той се изкачва в апарата на ЦК и в неговите ръководни органи все по предложение на Вълко Червенков.

През 1950 г. Живков е избран за кандидат-член на ПБ на ЦК на БКП. Една година по-късно той вече е член на ПБ. Шестият конгрес на партията (1954 г.) го преизбира за член на ЦК и по предложение на Червенков става член на ПБ и първи секретар на ЦК, тъй като Червенков става генерален секретар.

Издигането на Т. Живков във висшето партийно ръководство се е преценявало от тогавашните членове и кандидат членове на ПБ, като "поставено лице на В. Червенков". Имайки предвид ограничените възможности на Т. Живков, Червенков го превръща преди всичко в изпълнител на своите решения.

Смъртта на Й. В. Сталин (март 1953 г.) и направената преоценка на неговата дейност след смъртта на Ленин (1924 г.) от XX конгрес на КПСС и започналата "борба против култа на личността, наложи такива преоценки и в "братските партии" от страните членки на Варшавския договор.

ЦК на БКП трябваше да извърши такава преоценка за работата на В. Червенков и на ЦК след смъртта на Г. Димитров. Естествено бе да се постави въпроса за култа към Червенков, насаждан през периода 1950-1952 г., макар че той се опита няколко пъти да се обяви против скандиране на името му. Наложи се да направи изказване по този въпрос на състоял се пленум на Димитровския районен комитет на партията. Но и това не помогна, защото до тогава той сам насърчаваше това ласкателство. Така се стигна до пленума , проведен в началото на м. април 1956 г. Убеден в предаността на Т. Живков спрямо него, Червенков му възлага като първи секретар да изнесе доклад пред пленума, недопускайки че зад гърба му вече се водят разговори за свалянето му. В Политбюро, състоящо се от 9 души, са се очертали две тенденции: едната да се извърши промяната (Г. Чанков, Райко Дамянов, Антон Югов),

които привличат на своя страна и Т. Живков, наричайки го помежду си "чиракът". Други двама членове на ПБ, Георги Дамянов и Иван Михайлов са били поддръжници на линията, провеждана от Червенков, тъй като са политемигранти в Съветския съюз. Към тях се е присъединил и привлечения от Червенков в ПБ Георги Цанков. Единствен Енчо Стайков е проявил неутралитет, позиция, която по същество е била приемана като подкрепа на старата линия. През тези години (1954 - 1956) аз вече бях на работа в апарата на ГК на партията в София, като сътрудник по печата, в помощ на първия секретар. Това ми позволяваше от близо да следя развитието на тези процеси и да ползвам по-богата информация от редовите членове на партията.

Пет дни продължи пленума. Това беше необичайно. Та нали "историческият" пети конгрес на партията бе продължил 8 дни! Решенията на пленума се очакваха с интерес и трябва да призная, че бяха изненада за преобладаващата част от партийните членове.

По-прецизното прочитане на решенията на пленума позволява на онези, които са запознати с тогавашната дейност да разберат, че работата по "разобличаване култа към личността на Вълко Червенков" не е доведена докрай. В раздел 11 от приетата на пленума резолюция е записано (от тогава този документ не е публикуван повторно) :

"1. Да бъде освободен другаря Вълко Червенков от поста председател на Министерския съвет и остане зам. председател на Министерския съвет.

2. За председател на Министерския съвет да бъде издигнат другаря Антон Югов."

Промените засягаха само двама членове на ПБ - понижаването на Вълко Червенков и издигането на Антон Югов. Рядко някой се сещаше за обстоятелството, че пленумът не се е занимавал с положението на

Т. Живков като първи секретар на ЦК. Пленумът премахва длъжността генерален секретар (защото не се избира на този пост нов човек) и на практика се получи така, че Т. Живков вече като първи секретар на ЦК отговаря за работата на Секретариата, в който се включват още няколко секретари. Червенков би трябвало да води заседанията на Политбюро. "Ангажираността" му обаче в МС го "възпрепятства" да го прави. Съставът на политическото бюро не бе променен, което пък запази съотношението на двете течения все още в полза на старата линия, позициите на която постепенно отслабваха.

Опитите на някои да наложат ръководството на Т. Живков не успяват. Критичните изказвания за работата на ПБ под ръководството на В. Червенков, направени безкомпромисно от ползващите се с авторитет ветерани в партията Йонко Панов, Добри Терпешев и Георги Чанков не отминават и Т. Живков. На няколко пъти той се опитва да се оправдае с това, "че е бил само изпълнител на волята на Вълко Червенков", оплаквайки се, че "Секретариатът не го зачитал". Тези критични бележки повлияват на преобладаващата част от членовете на ЦК и положението на Живков не се променя. Преминаването на Антон Югов на оперативна работа, като председател на Министерския съвет отслабва позициите му в ПБ.

Започва нова борба, кой да застане начело на партията. Груба фалшификация е твърдението, че "начело на Политбюро застава първият секретар на ЦК на БКП - Тодор Живков". Без това да е оформено в документите на пленума, то ще се набива в съзнанието на партийната членска маса и ще влезе в писаната по политпоръчка история на партията, без да отговаря на истината. Необходимо бе да се създадат условия, които да позволят на Т. Живков да изпълни ролята си на

"чирак", като проправи път на действителния претендент за поста "първи" в партията - Георги Чанков. Само така може да се обясни предложението, направено скоро след пленума, без да е оформено като решение, първия секретар, т.е. Т. Живков да ръководи заседанията на Политбюро ... Това бе нужно на властолюбивия "борец против култа". "Чиракът" обаче изигра "майсторите". Неочаквано ОКТОПОДЪТ изплува за първи път из дълбините на неизясненото си минало и се настани в чистата синева на възторга от победата и опиянението на стотиците хиляди българи, уверявани и убеждавани, че в името на "светлото бъдеще" понасят "временни" несгоди. [3]

Последвалите събития след 1956 г. и резултатите от "възхода" на страната се оказаха пагубни за вярата, че е възможно създаването на по-справедлив социален строй чрез временното установяване на "диктатура на пролетариата" като неизбежна власт в условията на "непрекъснато изостряща се класова борба" между свалените от власт господари и експлоатираните от тях хора в селата и градовете. Цялата пропагандна машина и науката бяха впрегнати да доказват "правотата" на тази теория, и "историческото значение на Априлския пленум", както и заслуженото призвание на "сина на народа" от Правец да ръководи съдбините на нацията.

3/ Достоверна информация за обстановката на БКП през периода след смъртта на Г. Димитров до Априлския пленум и провеждането му ни дава Петър Семерджиев в обширния си очерк "Нищожество в доспехите на величие", ИК "Дикс", София, 1990 г. Авторът е активен участник в Съпротивата, след това репресиран във връзка с "предателство и престъпна дейност" на Трайчо Костов. След реабилитацията той отново е на ръководна партийна работа. Скоро след това, обаче, отрезнял от новото опиянение след Априлския пленум той емигрира и по предавания по радио "Свободна Европа" в поредица от беседи непрекъснато сваляше "дрехата на глупостта" от възвеличената фигура на "първия".

Поредна фалшификация на документите, приети от този пленум през м. април 1956 г. е двутомника "За Априлската линия" от Тодор Живков, отпечатан през 1981 г. със съставител и отговорен редактор придворника Милко Балев. Сборникът е издаден по решение на ЦК на БКП във връзка с 25 - годишнината от преврата. Четвърт век не бе достатъчен на Живков и живковистите за да "документират" този преврат като "историческо събитие". Дори през 1990 г. не бе намерен протоколът от Априлския пленум. Ето защо като уводен материал в двутомника е включено "Заключителното слово" на Тодор Живков, произнесено при закриването на пленума (6-ти април). Изданието е луксозно, без обявен тираж и цена, защото бе раздавано само на "елита", придружено със снимка и автограф от автора.

Само 15 месеца след Априлския пленум, на 5-ти юли 1957 г. ПБ на ЦК на БКП, под председателството на Тодор Живков изважда от състава на ПБ Георги Чанков, "защото е развивал фракционна дейност". Това е цената, която той заплаща за изказаното от него мнение против кандидатурата на Тодор Живков "дори да остане като първи секретар"до ново решение на ЦК. Такова решение се оформя на един от следващите пленуми на ЦК. С Георги Чанков започва фактически освобождаването от ръководни постове на проявилите несъгласие с утвърждаването на Т. Живков като ръководител на партията и държавата. Същият пленум изважда от състава на ЦК и ползващите се с авторитет партийни ветерани Йонко Панов и Добри Терпешев "като фракционери и кариеристи". ОКТОПОДЪТ пускаше в действие пипалата си.

Скоро обаче започна отрезняването от обявената от живковистите "борба против култа". Започна да прозира хитро прокарваната линия "за издигане авторитета на първия секретар". Част от членовете на ЦК на БКП и

на партийния актив и някои интелектуалци проумяват опасността за Българската комунистическа партия, която се опитваше да тръгне по пътя на демокрацията и социалната справедливост, като се възстановят добродетелите от периода до 1919 г.[4]

Тези първи отрезнели от опиума на "Априлския курс" започват да издирват сред свои близки, честни и смели хора, съмишленици за смяна на "априлското ръководство" на партията, обявено за "възстановител на ленинските принципи за работа и ръководство". Сред обикновените членове на партията, но вече усъмнили се в "социалистическите добродетели" и във формирането на "комунистическата нравственост" се озовах и аз.

За отрезвяването ми по отношение на "правилния курс" на новото ръководство ми помогна не само 12 годишното ми участие в обществено-политическия живот, но и общуването с по-възрастни от мене привърженици на социалистическите идеали и принципи, между които най-голямо влияние върху съзнанието ми оказаха Димитър Жеков от гр. Котел и Борис Темков. Трябва да призная, че съзнанието ми бе готово за това. Близо петнадесет години различни събития, на които бях свидетел оставиха неизлечими следи в паметта ми. Понякога се чувствах объркан, а друг път изненадата ми преминаваше в огорчение, за да се превърне в болка от сблъсъка с действителността, която превръщаше идеалите в смешни илюзии и непостижими мечти.

4/ На своя XXII конгрес (25 май 1919 г.) Българската работническа социалдемократическа партия (тс) БРСДП (тс) под влиянието на Октомврийската социалистическа революция през 1917 г. и последвалите събития в Русия се преименува в Българска комунистическа партия (тесни социалисти) и от тогава започва нова поредица на конгресите и. Като БКП (тс) тя се изявява до 1938 г., когато се слива с легалното си проявление Българска работническа партия. След 9.IX.1944 г. тя се легализира като Българска работническа партия (комунисти) БКП (к).

От друга страна участието ми в обществено-политическия живот на столицата, макар и на едно от най-ниските стъпала в управляващата партия и Отечествения фронт ми позволиха по-отблизо да следя събитията. Сблъсъци между теория и идеали в реалната действителност не може в крайна сметка да не породи съмнението в реалността на възторга от така желаната преди време деветосептемврийска победа.

Притиснат от недоимъка, бях последното дете на многолюдното семейство и сирак от 7 годишна възраст. Малко по-голям трябваше да помагам на майка си, за да се прехранваме. Обикновено през ваканциите, вече като ученик в I-ва Софийска мъжка гимназия, работех каквото ми попадне. През лятото на 1940 г. станах изкопчия при прокарването на допълнителна линия край гарата в с. Ребърково. Там се запознах с ремсисти и под тяхно влияние постъпих в редовете на Работническия младежки съюз. Сприятелих се с младежа от същото село Александър Диков (по-късно, след 1944 г. станал генерал от БНА), който много ми помогна да повярвам че е възможно изграждането на по-справедливо социално общество. Във възможностите за съществуване на такова общество никога не съм се съмнявал, както и в това какви хора могат да го създадат. Трябваше обаче да изминат две десетилетия, за да разбера, че между идеали и тяхното реализиране зее цяла пропаст.

Окончателното ми ориентиране към необходимостта от смяна на съществуващата държавна власт в България с друга, стана през периода септември 1943 - септември 1944 г. като трудовак в 11-ти пехотен полк на Нейно величество царица Йоана в гр. Сливен. Положението ми на трудовак бе резултат от дадената ми от училищните власти характеристика за "неблагонадежден". През онези години беше въведена такава практика - да дават оценки за "родолюбие" и "неблагона-

дейност" на завършващите гимназия младежи и девойки.

През месеците, за които говоря, станах свидетел на разстрела на "детето на полка", от командира полковник Гинчев (това бе отглеждания в поделението сирак Тончо Савов), само защото като отпускар бил "заловен" в квартира, където се укривал някакъв нелегален. През м. юли или август, пак по заповед на полковника бяха разстреляни двама млади запасняци. Като часови в местността "Албаново" през една нощ те били допуснали да ги изненадат партизани и с това позволили целият караул да бъде обезоръжен. От разстрел се бе спасил само подофицера Йордан Златев от гр. Сливен. По-късно, като фронтовак, той ми разказа, че баща му бил доставчик на зеленчуци за полка и дал на полковник Гинчев калпак жълтици и така отървал сина си.

Събитията на 9 септември 1944 г. ме завариха председател на войнишки комитет. Отказах да се демобилизирам и се записах доброволец (имах двама братя по-големи от мене вече на фронта и според тогава действащия закон бях освободен). Взех участие във втората фаза на Отечествената война на България против хитлерофашистка Германия. Отидох като доброволец, а се завърнах помощник командир. За назначаването си научих след боевете при река Драва в Унгария. На парадите на победата в Белград и в София водех ротата на героите от Трета Бургаска дивизия, преименувана в Балкано-Дравска.

Помощник командир на II дружина в 11-ти полк, в минохвъргачната рота, в която бях по време на войната, бе Димитър Жеков, бивш учител от Котел. Цялото му семейство бе участвало в революционното движение. Под негово влияние синът му Николай бе участвал в Съпротивата и само непълнолетието му го бе спасило от изпълнение на смъртна присъда. Димитър Жеков бе

първият, който ми говореше за комунистическа нравственост. Той бе човекът, който успя да ме имунизира срещу поддаването на съблазните на опиталите вкуса на властта.

На 20 юли 1945 г. станах член на излезпалата от нелегалност и взела властта в свои ръце Българска работническа партия (комунисти). [5]

Отсъствието ми от България през периода септември 1944 - юни 1945 г. бе ме лишило от непосредствени впечатления и информация за онези прояви на "класовата борба", които станаха всеизвестни чак след 10 ноември 1989 г. като "незаконни убийства" и експроприация на лично имущество.

До края на 50-те години искрено вярвах, или поне се надявах, че страната върви по демократичен път, че извращенията, беззаконията и деформациите са дело на отделни личност, засели случайно високи постове в партийния и държавния апарат.

Без никакво ходатайство, в резултат на активното ми участие в партийната работа и в обществения политически живот, след завръщането ми от фронта и отказа да остана в армията, както и сравнително добрата ми подготовка придобита по пътя на самообразованието, през лятото на 1945 г. ме направиха, както тогава се казваше "политически работник" (до 1950 г.). След това бях трансформиран в "работник на идеологическия фронт" за да се озова през 1954 г. вече сътрудник на Първия секретар на ГК на БКП в София.

Имал съм възможност да бъда, макар и за кратко време, в контакти с Трайчо Костов, Вълко Червенков, Георги Димитров, Цола Драгойчева и други деятели с високо обществено, партийно и държавно положение. Присъствал съм и на процеса на Трайчо Костов.

5/ На своя V конгрес, проведен през м. декември 48 г., тя се преименува на Българска комунистическа партия (БКП)

Напуснах залата (в Централния дом на народната армия), все още наричан със старото име "Военен клуб", след като Костов отрече показанията си пред следствените органи и изложи някои негативни страни в работата на членовете от висшето ръководство на БКП и държавата.

Няколко месеца след Априлския пленум, през есента на 1956 г., след упорито настояване от моя страна бях освободен от работата в ГК на БКП и постъпих в редакцията на вестник "Вечерни новини", орган на ГК на БКП в София. Кариеристи, бивши активни участници в Съпротивата, завидяха на "служебното ми положение" и бързо съчиниха "анонимно" писмо за моето минало. В него имаше направо абсурдни неща. Като не ми предоставиха възможност да оборя обвинението, те организираха събрание на първичната партийна организация. Главният редактор "приканваше" по-неустойчивите да гласуват. Така се осигури "болшинство" и бях изключен от партията. На бърза ръка, както се казва, ме извадиха от редколегията (есента на 1958 г.). Друг "сериозен аргумент" на комисията бе, че съм бил партиен работник, съветник на първия секретар на ГК "по време на култа" [6]

Мнозина от "приканените" да гласуват за изключването ми, след това, пред контролната комисия, ме защитиха.

Контролно-ревизионната комисия на ГК на

6/ Временно понижен, този първи секретар на ГК на БКП, Начо Папазов вярно служеше на "култа". Много скоро след това, също така вярно служи на "авторитета", смени много висши постове, за да стане след 10 ноември '89 г. дори член на "обновеното" ПБ на ЦК на БКП. Този избор на Н. Папазов по безспорен начин показваше доколко приемниците на Живков действително са били убедени негови противници.

партията провери миналото ми, установи клеветата и фалшификацията на представените "документи", възстанови членството ми в БКП и прие решение "клеветникът да бъде изключен от партията", а останалите "ортодоксални" партийци да бъдат наказани според устава на БКП. [7]

Голяма бе изненадата ми когато скоро след това ме повика тогавашния първи секретар на Ленинския районен комитет на БКП Стоян Стоименов. Той ме познаваше лично и започна да ме "уговаря" да се съглася клеветникът да не бъде изключван, защото бил "стар наш другар" и да не бъде огорчен в края на живота си. Стоименов ми заяви, че клеветникът ще бъде разобличен и ще получи друго наказание. "Помоли" да не настоявам веднага, да бъда възстановен като член на редколегията, защото мястото ми било заето, също така "от наш другар и ще го огорчим". Като че ли аз не бях огорчаван!

Не исках да остана повече в редакцията на в. "Вечерни новини". През м. март 1959 г. по покана на тогавашния директор на Радио София Васил Иванов, с когото се познавахме от съвместната ни работа в ГК на Партията, постъпих на работа в Главната литературна редакция на радиото. Подготвях хумористично-сатиричните предавания по проверени факти ("Радио жило", "Карай да върви", "С добро сърце и остро перце" и "Черни петна на светъл фон"). Васил Иванов застана смело в защита на тези критични предавания, но след една година го смъмриха заради тях и разрешиха да се

7/ Това бе Иван Йончев, бивш политзатворник, но след 9 септември 44 г. системно бе доказвал незачитането на основните човешки добродетели, обявени за "комунистическа нравственост". Другите бяха Крум Ризов, Трендафил Керелов и Васил Гешаков. Имаха и "помагачи", но те не заслужават дори и като доносници да ги споменавам.

критикува само до равнище "среден ръководен кадър". Тогава все още определението "номенклатура" не бе станало популярно. Живковистите очевидно вече надяваха желязната ризница в защита срещу стрелите на истината.

Не мисли, драги читателю, че описаните до тук събития и случки в живота ми са от желание да научиш нещо от биографията ми. Не, те са онези опори в съзнанието ми, които ми помогнаха да излезна от тресавището на безкритичните привърженици на управляващите и да стъпя на здрава почва, която много скоро ме събра с други трезвомислещи комунисти и безпартийни. Това бяха хора, които не само че не одобряваха "априлската политика", която преднамерено и умело се набиваше в съзнанието на хората като "обновена ленинска", но бяха съгласни да и противодействат.

Един от тези хора, готови сами да си сложат "главата в торбата" бе Борис Темков. Той бе активен участник в Съпротивата: преди 9.IX .1944 г. секретар на РК на БКП в София и партизанин във II-ра Родопска партизанска бригада. След 9.IX .1944 г. участва в Отечествената война като помощник командир и е раняван. Човек с висока ерудиция, владеещ няколко езика, той участваше активно в обществено-политическия живот. Бе изпратен на дипломатическа работа, а след това и като кореспондент в Англия, Ирак, Ливан и в ООН. Поради проявено несъгласие с Априлския курс той бе отзован и отскоро работеше в Радио София като зав. сектор в "Предавания за чужбина". [8]

Познавах Борис от времето преди изпращането му в Ирак през 1959 г. Бе оставил в съзнанието ми следа на честен човек. През 1961 г. отново се срещнахме, но вече като колеги в Радиото. Както по-късно разбрах от самия него по това време той вече бил напълно разочарован от Априлската линия. Без колебание мога да кажа, че

последвалите срещи с Темков доведоха до активното ми включване в дейност, разобличаваща Живков и последователите му във висшето партийно и държавно ръководство като лъжемарксисти-ленинци. Това доведе до първото ми арестуване от Държавна сигурност (ДС) през 1964 г., а след това до проведения през 1968 г. при закрити врати процес на военната колегия при Софийския окръжен съд. Бях главен обвиняем и получих десет години присъда при "усилен строг режим".

Включването ми в такава дейност не бе инцидентно, а резултат от продължителен анализ на извършващите се в комунистическата партия и обществеността ни развитие процеси.

От дните, през които разбрах, че ръководството на управляващата страната комунистическа партия постепенно преминава в ръцете на хора, които забравят, пренебрегват или безцеремонно "поправят" идеалите на революционното движение, което ги доведе до върха. Аз ги отрекох, като комунисти начело с техния стратег, желаех и развивах дейност за отстраняването им от ръководните места и заменянетоим с истински радетели за изграждането на ново социално по-справедливо общество.

В онези години мислех, че в ЦК на БКП има достатъчно хора, готови да извършат промяна, но това не ставаше. Годините отминаваха, ставаха събития, едни - обявени за "исторически", а други за "заговори". Партията - ръководителка деградираше. Обществото отново се разслояваше, но не на основата на икономическото положение на хората, а на партийци и безпартийни, на заслужили и обикновени. Извършваха се

8/ За тези години от живота си и за други премеждия Борис Темков разказва в 6 поредни публикации във в. "Средногорски зов". "Възможен ли бе 10 ноември преди 25 години", брой 5 - 11 от 1990 г.

парадоксални по своята "научна обоснованост преобразования".

По данни, станали известни след Десети ноември, 2100 членове на БКП през годините 1957 - 1989 бяха съдени "в името на народа". Част от тях прекараха години от живота си зад решетките, още толкова бяха "въдворени" в затънтени селца, други дамгосани умираха, като "врагове на родината, на Съветския съюз и на комунистическото движение". Живковистите все оставаха на горните стъпала на "дяволската стълба", като "избраници на народа".

ЗАБРАВЕНИ, ПРЕНЕБРЕГНАТИ ИЛИ ОТХВЪРЛЕНИ ИДЕАЛИ

" ... на всички, които ще кажат:
Това не се отнася до мене"
Христо Смирненски *

В продължение на близо 30 години, под влиянието на активно и масово популяризиране постиженията на новия строй в Русия след революцията през октомври 1917 г. и в резултат от дейността на създаваните различни легални и нелегални организации на комунистическото движение в нашата страна, хиляди хора повярваха във възможностите "земята да бъде рай", да се изгради общество "без Бог, без цар и господар", да се възцари завинаги социалната справедливост. От изток, от Страната на съветите, идваше литература (научна, документална или художествена), която "доказваше" осъществяването на тези въждсления за "рая на земята". Очевидци разказваха за преобразуванията в Русия, постигнати по революционен път от народа, ръководен от партията на болшевиките. Популяризираха се "идеали", които се покриваха с основните човешки добродетели, с принципите на християнството. Формираше се една "нова нравственост" - комунистическата, бронирана от извращения и деформации чрез изискванията на устава на комунистическата партия.

За осъществяването на тези идеали през следствията и затворите на Третото българско царство, за близо 25 години, минаха десетки хиляди хора.

---

*/ Смирненски Христо, Съчинения т. III, "Приказка за стълбата", Партиздат, 1945 г., София, стр. 223 и 226

В организираната, по указание на задграничното ръководство на БКП в Москва, въоръжена борба през 1941 - 1944 г. участваха 30 000 партизани с близо 200 000 помагачи. В страната действаха повече от 60 партизански формации (2 чети, 37 отряда, 7 батальона, 19 бригади и една дивизия).

Цели войнишки поделения преминаха в НОВА (Новоосвободителната въстаническа армия). Според изготвената от органите на Гестапо в България справка съществуващите бойни групи в страната през същия период провеждат близо 1000 диверсионно-саботажни и наказателни акции.

Верни на своите идеали "за светло утро на своята родина" само през периода 1941 - 1944 г. отдават живота си повече от 31 000 сторонници на социализма: партизани, политзатворници, концлагеристи, ятаци и помагачи. Черната забрадка се наложи като неизбежна за десетки хиляди жени. [9]

За запазването границите на България от 1944 г. и с вяра във възможността да се изгради по-справедливо в социално отношение общество близо 500 000 българи участваха в Отечествената война на България 1944 - 1945 г. И черните забрадки покриха нови десетки хиляди глави на майки, съпруги и сестри.

Няма излишна приповдигнатост или изкуствен ентусиазъм и фалш в оставените документи и разкази за възторга на народа при реализиране на Отечественофронтовската власт на БКП през онези години.

Повярвахме, че са пророчески стиховете на Вапцаров: "Ще строим завод, огромен завод, със яки бетонни стени! Мъже и жени, народ, ще строим завод на живота."

9/ Из публикуваните сведения в печата във връзка с 25-годишнината от преминаването на властта в България на 9.IX.1944 г. Те са потвърдени в други справки и документални източници.

Като войник, по време на походите през Югославия, Унгария и Австрия в окопите, промеждутъците между живота и смъртта пред Сотин и Грабово, пред малкия Сталинград [10] и край брега на р. Мур и като комендант на Тирол аз осмислих и възприех идеалите на социализма. Тогава все още не познавах в детайли афишираните образи на съветските хора и на героите от нашето антифашистко движение - отдали живота си за тези идеали. Години по-късно, когато действителността ме сблъска с деформациите на комунистическата нравственост, търсих упование за своята вяра в техния пример.

Всяка революция започва в името на високи идеали и с обещания за осъществяването им, но в края на краищата обикновено завършва с разочарование.

След капитулацията на Хитлерова Германия (9.05. 1945 г.) бях определен за комендант на част от областта Тирол в Австрия, където полкът квартируваше на палатки. Лагерният живот и близостта на незасегнати от войната населени места, между които бяха и градовете Линц и Грац в Австрия, създадоха условия за мародерство. Комендантската рота блокира пътищата. Спирахме отправените за България трофейни камиони и разтоварвахме "военното" имущество заграбено от населението и от складовете, което нямаше нищо общо с военна техника. Организирахме временен склад с охрана, а аз поисках разпореждане какво да правя.

След няколко дни бе свикано съвещание с помощник-командирите на III дивизия, която вече бе получила

10/ Сотин и Грабово са села на юг от Загреб, където 17 дни и нощи бойците от 11 пехотен сливенски полк провеждат няколко неуспешни атаки против елитни немски поделения и фашистки формирования па прохитлеристкото харватско правителство; притеклите се в помощ съветски бойци през м. март 1945 г. след пробива при с. Драва Соболч, след няколкодневните сражения с окопалия се в земята враг, нарекоха селото "Малкия Сталинград"

името "Дравска". Съвещанието се проведе в един чифлик. Бяхме насядали по тревата. Отзовах се до помощника на дивизията полковник Никола Петров с дългогодишен стаж в антифашисткото движение, справедливо ползващ се с авторитета на честен човек. Обсъждаха се взаимоотношенията между кадровите офицери и помощник-командирите. Петров говори за необходимостта от подмяна на опетнените с кръв царски офицери с ново попълнение от помощник-командирите. Накрая той сподели огорчението си "от своеволията на един помощник", който отменил заповедта на командира на дивизията да се изпраща "трофейно военно имущество" в България. Това "своеволие" Петров окачестви като неизпълнение на заповед и запита кой е този помощник.

Остана изненадан че съм аз, същият онзи Докторов, който, както той се изрази, бил лично препоръчан от него и представен пак от него да остане в армията и да бъде изпратен в Москва да се учи.

Обясних, че според мен това е чисто мародерство, че в задържаното имущество нямаше военни трофеи, а домакински предмети. Дадох му списък с имената и адресите на офицери, имаше и помощник-командири, където трябваше да бъдат доставени "трофеите". Предложих "конфискуваното" да се разпредели между войниците, а "военната техника": мотоциклети, велосипеди, шевни машини, радио и фото-апарати, акордеони и спално бельо, покривки и др., да се върне на населението. Остана изненадан от обяснението ми, но все пак прие предложението. Преди да си тръгне обаче ми обясни, че няма нищо лошо в това, защото "някои хора страдали с години и сега искали да облекчат положението си след войната". Обясних му, че по всяка вероятност не съм за военен и го помолих да ме махне

Като войник, по време на походите през Югославия, Унгария и Австрия в окопите, промеждутъците между живота и смъртта пред Сотин и Грабово, пред малкия Сталинград [10] и край брега на р. Мур и като комендант на Тирол аз осмислих и възприех идеалите на социализма. Тогава все още не познавах в детайли афишираните образи на съветските хора и на героите от нашето антифашистко движение - отдали живота си за тези идеали. Години по-късно, когато действителността ме сблъска с деформациите на комунистическата нравственост, търсих упование за своята вяра в техния пример.

Всяка революция започва в името на високи идеали и с обещания за осъществяването им, но в края на краищата обикновено завършва с разочарование.

След капитулацията на Хитлерова Германия (9.05. 1945 г.) бях определен за комендант на част от областта Тирол в Австрия, където полкът квартируваше на палатки. Лагерният живот и близостта на незасегнати от войната населени места, между които бяха и градовете Линц и Грац в Австрия, създадоха условия за мародерство. Комендантската рота блокира пътищата. Спирахме отправените за България трофейни камиони и разтоварвахме "военното" имущество заграбено от населението и от складовете, което нямаше нищо общо с военна техника. Организирахме временен склад с охрана, а аз поисках разпореждане какво да правя.

След няколко дни бе свикано съвещание с помощник-командирите на III дивизия, която вече бе получила

10/ Сотин и Грабово са села на юг от Загреб, където 17 дни и нощи бойците от 11 пехотен сливенски полк провеждат няколко неуспешни атаки против елитни немски поделения и фашистки формирования на прохитлеристкото харватско правителство; притеклите се в помощ съветски бойци през м. март 1945 г. след пробива при с. Драва Соболч, след няколкодневните сражения с окопалия се в земята враг, нарекоха селото "Малкия Сталинград"

името "Дравска". Съвещанието се проведе в един чифлик. Бяхме насядали по тревата. Отзовах се до помощника на дивизията полковник Никола Петров с дългогодишен стаж в антифашисткото движение, справедливо ползващ се с авторитета на честен човек. Обсъждаха се взаимоотношенията между кадровите офицери и помощник-командирите. Петров говори за необходимостта от подмяна на опетнените с кръв царски офицери с ново попълнение от помощник-командирите. Накрая той сподели огорчението си "от своеволията на един помощник", който отменил заповедта на командира на дивизията да се изпраща "трофейно военно имущество" в България. Това "своеволие" Петров окачестви като неизпълнение на заповед и запита кой е този помощник.

Остана изненадан че съм аз, същият онзи Докторов, който, както той се изрази, бил лично препоръчан от него и представен пак от него да остане в армията и да бъде изпратен в Москва да се учи.

Обясних, че според мен това е чисто мародерство, че в задържаното имущество нямаше военни трофеи, а домакински предмети. Дадох му списък с имената и адресите на офицери, имаше и помощник-командири, където трябваше да бъдат доставени "трофеите". Предложих "конфискуваното" да се разпредели между войниците, а "военната техника": мотоциклети, велосипеди, шевни машини, радио и фото-апарати, акордеони и спално бельо, покривки и др., да се върне на населението. Остана изненадан от обяснението ми, но все пак прие предложението. Преди да си тръгне обаче ми обясни, че няма нищо лошо в това, защото "някои хора страдали с години и сега искали да облекчат положението си след войната". Обясних му, че по всяка вероятност не съм за военен и го помолих да ме махне

от списъка. [11]

Когато след няколко дни отново тръгнахме на път, вече към България, до мен спря открит мерцедес и пом. командира на полка майор Димитров ми подаде несесерна малка ножичка с думите: "Това е от плячката!"

- А за войниците? - запитах аз.

- Нова грешка правиш, уравниловка не може да има, - и отмина.

Разбрах това още щом свалих униформата и навлязох в цивилния живот. През първите години след 9 септември 1944 г. като възражение или оправдание за допускане на такива "слабости" се отговаряше, че "сме против уравниловката". Дори се изнасяха лекции, третиращи тези въпроси. Никой вече не четеше "Приказка за стълбата" на Смирненски, а само подхождащите на обстановката стихотворения "Москва" и "Червените ескадрони". През 70-те години неизвестен автор бе перефразирал популярните строфи от стихотворението му "Въглекопач", като вместо: "Надоле! Надоле! Надоле в студените бездни слезни" - в "Нагоре! Нагоре! Нагоре! По нашата стълба пълзи!"

На 25 юли 1945 г. бях приет за член на БРП (к). Скоро след това бях избран за секретар на първичната партийна организация в кв. "Хаджи Димитър" в София. Трудно преживяваха хората тогава в големите градове. Имаше купони за почти всички продукти, но повечето от тях нямаха покритие. Живеех с майка си в една сутеренна стая на ул. "Кочо Чистеменски" 58 и често храната ни бе печени чушки с домати и диня. Нямахме оливия. Една вечер майка ми сложи за вечеря пържени чушки.

- Днес ли пуснаха олио - запитах аз.

11/ Не уважиха молбата ми и благодарение помощта на Д. Жеков, макар че още през юли напуснах полка, официално бях демобилизиран едва през м. септември 1945 г.

- Минка Драганова ми донесе две шишета и хасе за два чаршафа. Нашите са с много кръпки - отговори майка ми.

Залъкът ми приседна, но изядох пържените чушки. След това взех двете шишета и пакета с хасе и го върнах на "благодетелката". Жената с неохота ги прие обратно. Обясни ми, че имало още в дома на едикой си, че редовно давали на хората по списък, одобрен от партийното бюро.

На едно заседание през м. август или септември 1945 г. партийното бюро отхвърли предложението ми да се порицае и спре това облагодетелстване на партийните членове. Бях най-младият член на партията в бюрото. Останалите - все "проверени хора с добро минало". Реших да поставя въпроса на общо събрание. Тази моя позиция стана известна и още през следващата седмица безпартийни дребни занаятчии и собственици на обикновени магазини ми разказаха подробности за събирането на пари и продукти през първите месеци след Победата. Посочиха хората, които са ги събирали за "подпомагане" на жертвите от фашизма. Приказвах с родителите на кварталния герой "Зъбчето" (Иван Сергиев) и на загиналия в първата фаза на войната, фелдфебел-школника Никола Велев, мой съученик. Не бяха получили нищо и не искаха нищо. Съобщих на партийното бюро, че този въпрос ще се разгледа на общо събрание и не приех възраженията. Очакваха ни избори и името на Комунистическата партия трябваше да се запази чисто.

В деня на събранието прекосявайки ж.п. прелеза "царската спирка" [12] , край мене спря лека кола и от

12/ Сега там е надлез за "Чавдар" в кв. "Х. Димитър". Готвейки се абдикация през 1918 г. зар Фердинанд разпоредил влака да го чака готов на това място. Кварталците го нарекли "царската спирка".

отворения прозорец ме покани първият секретар напартията на тогавашния пети столичен район Делчо Чолаков. Той бе бивш обущар, партизанин, ползващ се с голям авторитет в нашия квартал. Качих се и колата потегли към кварталния клуб "Черно море" (името му остана от наименованието на бившата кръчма на ул. "В. Петлешков"). На пресечката преди клуба шофьорът отби в страни и спря. Поведе се разговор, както Чолаков се изрази, за моята "прибързана и несъгласувана с районния комитет постъпка". Уважавах Делчо Чолаков не само за миналото му, но и защото умееше да увлича след себе си хората, за откровеността му. Тогава наистина със скромността си той служеше за пример. Укори ме, че съм се занимавал с работи, които не познавам, че това, което е взето от по-богатите не е отишло в "чужди ръце". Поиска на събранието да си направя самокритика и да се извиня на "онези, които съм обидил".

Отказах и заявих, че на събранието ще защитя искането за контрол върху изземото.

Чолаков се ядоса и ми наговори редица неща, свързани с "класовия подход".

- Както си тръгнал, току виж че искаш обяснение и за изчезналите безследно след 9 септември? ...

- Това е работа на други. Членовете на организацията искат да знаят къде са отишли парите и взетите от името на партията стоки от техните съквартални. Заявих още: - Ако смяташ, че тази моя постъпка не съответства на партийния морал, моля те, пред събранието постави въпроса за свалянето ми като партиен секретар.

Разговорът беше кратък, но тежък и за двама ни. Проведохме събранието и той чу имената на "другарите", които бяха провели тази срамна акция. Разбра се също, че "продуктите вече са раздадени", "парите изразходвани за семейства на пострадали". Чак тогава Делчо

Чолаков се изказа и одобри позицията ми, като я определи "като непримиримост към посегателството на комунистическата нравственост". Хората му ръкопляскаха и това подобри настроението му, което не аз бях развалил, а някои негови бойни другари - бивши ятаци. След събранието в клуба, по негово искане, останахме аз и някои от "набедените". Силни думи им каза и ги отпрати с укор, отправен към себе си: "Не съм ви познавал добре! А какво ми наговорихте за него (имаше в предвид мене)? Каква грешка щях да направя." [13]

И двамата не забравихме тази история. Няколко пъти в продължение на 10 години, до 1957, Делчо Чолаков я разказваше без да споменава името ми пред различни аудитории, като не забравяше да каже, че за малко не направил грешка, подведен да защити користолюбието. Когато обаче го произведоха в звание генерал от системата на МВР, Чолаков промени позицията си за комунистическия морал. Разобличените на онова паметно събрание обаче не забравиха "необоснованото" си опозоряване. Когато бях съден като "заговорник", те са давали сведения, потвърждаващи "некомунистическото ми мислене". След излизането ми от затвора, при срещи останаха изненадани, че съм още жив, но лицемерно се ръкуваха и ми изказаха съчувствието си, че "съм пострадал". Аз също не съм забравил случката, не защото участвах в нея, а защото бе първото ми сблъскване с безцеремонното пренебрегване на идеалите на така очакваното "ново общество".

Влиянието на така наречените "привилегии", въведени в края на 50-те години ни преследваше неот-

13/ Главният "организатори" на тази срамна акция са били жителите от квартал "Х. Димитър" Илия и Наталия Милеви, Никола и Наталия Каракашеви, Минка и Драган Драганови и още едидвама, имената на които вече не помня.

клонно и разяждаше. Правоимащите скоро свикваха с привилегиите на "дяволската стълба", макар че стояха на различни стъпала. Другите, които бяха останали извън кръга, също започнаха да свикват с положението си на "справедливо" нямащи такива привилегии. Това разделение скоро започна да дразни и да предизвиква недоволство. В началото на 50-те години станаха популярни думите на Вълко Червенков "Те умряха за да живеем ние!" като почит към паметта и саможертвата на героите от годините на антифашистката борба. Няколко години след Априлския пленум народът им придаде друг смисъл.

През пролетта на 1954 г. до есента на 1956 г. като сътрудник в ГК на БКП в София помагах на първия секретар Начо Папазов. Изпълняваше тази длъжност, защото Иван Райков бе избран и за секретар на ЦК и бе много ангажиран за да изпълнява функциите на първи секретар. Имах чести срещи и с двамата.

Не може да си в кухнята и да не разбереш от какво и как се приготовляват ястията, какви подправки се слагат, кога яденето прегаря и може ли да се отстрани "миризмата", или трябва да се изхвърли.

Доста страници трябва да изпиша, за да разкажа за онова, което съм чул, било при срещи между секретарите на комитета (Иван Райков, Начо Папазов, Мишо Захариев, Владимир Бонев и Александър Манолов - бивш дърводелски работник) или слушайки реплики или цели разговори по телефона с "отговорни другари".

След 10 ноември 1989 г. много се говори и писа за партийния и държавен функционер Мирчо Спасов. По онова време той все още беше "само" директор на Столичното управление на МВР. Навярно любимото му занятие и тогава е бил ловът, защото не минаваше седмица, в която да не организира през неделния ден лов за секретарите на комитета. Обикновено в петък или

събота някои от секретарите се занимаваха с "уреждане на лова". Координатор на първо време бе покварения вече Михаил Здравков (Мишо Захариев). Самообявил се за деятел на прогресивното студентско движение (БОНС) от групата на българските студенти в Загреб, без да може да убеди някого с твърдението си, че "едва така е успял да се спаси от Гешев". Мишо Захариев като охлюв пълзеше по Дяволската стълба. Понякога подпомогнат от "силен човек", прескачаше по няколко стъпала. Но както и да е. Става дума за лова. Единствено от секретарите на комитета Александър Манолов "се дърпаше" както се казва , за да остава настрана от "ловците", но не винаги успяваше. [14]

Съмненията ми в правотата на това, което изпълнявах се увеличаваха. Никога обаче не укорих партията. Започнах по-внимателно да се вглеждам в партийните документи от тесняшкия период и от дейността на БКП (б), на Всесъюзната комунистическа партия (болшевики) до XIX и конгрес през 1952 г., когато се преименува на Комунистическа партия на Съветския съюз (КПСС) [15]

Том първи на "Българската работническа социалистическа партия (тесни социалисти) в резолюции и шения на конгресите и конференциите 1891 - 1918 г.,

---

14/ След Априлския пленум (1956 г.) М. Захариев бе изобличен на конференция на софийската партийна организация и не бе преизбран. Съкварталецът му Митко Григоров, тогава зав. отдел "Агитация и пропаганда" в ЦК на БКП го изтегли за зам. зав. на същия отдел. Само няколко месеца след това опознал възможностите му, той го изпрати да се учи в школата на ЦК на КПСС в Москва. След завръщането си с моя помощ успя да стане гл. редактор на в. "Вечерни новини", където работех като член на редколегията и добре ми се "отплати".

15/ Издание четири тома на Партиздат с документи от историята на БКП и издание в три тома на същото издателство (превод от руски) с документи за КПСС

излезе още през 1947 г. Трябваше да изминат 14 години за да могат "експертите" да подготвят текстовете на тези документи за периода до август 1955 г.[16] Изучавайки тези документи, аз си водех записки, които след години ми помогнаха при съставянето на разобличителните материали, подготвяни и разпространявани от "Втория център" против Живков и живковистите (1965 - 1967 г.), срещу отрицателните явления от Априлската линия.

Само съвременниците на онези събития, които са имали възможност от близо да наблюдават поведението на партийните ръководители през периода 1950 - 1957 г., си спомнят объркаността сред по-голямата част от тях, както и "бързото им преосмисляне на периода на култа към личността" и безкритичното приемане на новия курс, т.е. на "Априлската линия".

Спомням си участието ми в срещата на сътрудниците на ГК със секретаря на ОК и на ГК в София Иван Райков и на партийния апарат в столицата. Той ни запозна със секретния доклад на Никита Хрушчов пред XX конгрес на КПСС. Първата среща стана в малкия салон на ГК, а втората - в салона на тогавашния Партиен кабинет на комитета, в последствие превърнал се в Институт по марксизъм-ленинизъм.

На първата среща Иван Райков разясни решението на ПБ за частичната реабилитация на Трайчо Костов.

16/ Изминаха 25 години от 1945 до 1989 без да видят бял свят документите за посочения период единствено заради това, че не можеха да "изработят" протоколите от "историческия Априлски пленум" през 1956 г. Все още имаше живи участници в него, които не биха приели "достоверността" им такава, каквато се втълпяваше в съзнанието на хората. До 10 ноември 1989 г. се цитираше само онова, което Живков приемаше за истина.

Спирам се на този случай, защото обяснението на определената комисия за първопричината за започване на следствието и процеса срещу Трайчо Костов ме изуми. Този документ вече е известен и спокойно може да се осмисли. Според комисията фаталната грешка на съда била, че не се е съобразил с основното изискване на международното право "съмненията за престъплението на подсъдимия, ако не са доказуеми са в негова полза", а ги е приел за действителни, изисквайки той да ги опровергае с безспорни доказателства. И тъй като съмненията оставали неизяснени, то Трайчо Костов се възстановявал като член на партията, но не и като член на ЦК. От обясненията не ставаше ясно, каква всъщност е вината му.

През 1990 г. излезе изследователския труд на историка Мито Исусов. [17] Изложението, наситено с извадки от станали вече достъпни документи, разкрива цялата истина за това старателно подготвено и извършено по "узаконен" път убийство. "През септември 1956г. - прави извод авторът, Трайчо Костов е реабилитиран и не е реабилитиран" (стр. 24). Послеслова си М. Исусов започва с думите: "Гибелта на Трайчо Костов е нравствено разпятие на идеалите и надеждите на социализма. Личната драма на една ярка личност се превръща в трагедия на една историческа партия" (стр. 139).

Сега няма съмнение за истината! Но тогава?! Никой не обясняваше въз основа на какво Георги Димитров направи характеристика на Трайчо Костов в писмото си от санаториума "Боровиха" край Москва до ЦК на БКП няколко дни преди кончината си. " ... Пленумът на трайчокостовския въпрос, - посочва Димитров - е минал много добре и партията се е отнесла зряло към решенията на пленума, но въпросът с Трайчо

17/ Исусов Мито "Последната година на Трайчо Костов", издателство "Христо Ботев", София, 1990 г.

Костов и тия, които в партията мислят също като него не считайте за ликвидиран. След като прочетох протокола на пленума и особено дългата реч на Трайчо Костов, аз окончателно се убедих, че ние имаме работа не само с един интелигентен индивидуалист и безогледен кариерист, но и с един лукав рафиниран, изпечен подлец, на който не може да бъде мястото в една действително болшевишка партия, каквато ние от все сърце искаме да бъде нашата партия. Тр. Костов е преизпълнен от низка злоба и държи камък в пазвата си с надежда да дочака такова трудно време за партията, когато отново ще изплува на повърхността със своята неподражаема подлост и коварство ... ". [18]

В бр.57/26.02.1990 г. на в. "Работническо дело" бе поместена статията "Истината за една фалшификация" от Мария Червендинева. Авторката се опита да представи това писмо на Г. Димитров за фалшификация, подготвена от Вълко Червенков в навечерието на процеса срещу Трайчо Костов. Един ден и това ще се изясни.

На втората среща ни информираха за някои прояви на Сталин, изнесени от Никита С. Хрушчов на закритото заседание на XX конгрес на КПСС. Слушахме като втрещени, толкова невероятно ни се струваше разобличаването на Сталин от Хрушчов, който до смъртта на вожда бе в неговото обкръжение.

Често съм се стремял да си изясня, кога в съзнанието ми се е оформило съмнението в правотата на това, което ни казват и учат "първите" или ни се поднася като решение на висшите органи на Партията. И ако приемем, че "и от една капка пълната чаша може да прелее" мисля, че това стана след тези две срещи.

18/ Димитров Георги, Съчинения, т. XIV, стр. 373 - 374, издателство на БКП, София, 1955 г. Писмото е публикувано на 10.XII.1949 г. на другия ден след приключване на процеса и 4 дни преди изпълнението на смъртната присъда - 14.XII.1949 г.

В мен се утвърди решението да напусна партийния апарат. Уважавах някои хора и като партийни работници, но съмненията ми във "възстановяването на ленинските принципи в партията" след Априлския пленум имаха сериозни основания. Та нима е могло да се забравят, или пренебрегнат заветите и примерът на Ленин? Бяха нанесени и първите удари срещу опитите да се припомни на изкачилите се на върха на "Дяволската стълба", че нещо не е наред. Главният редактор на в. "Отечествен фронт", публицистът и изследователя на българската журналистика, антифашиста Владимир Топенчаров бе публикувал в ръководения от него вестник две свои статии за "Дяволската стълба" и за перденцата на някои леки коли. По решение на новото партийно ръководство той бе снет от длъжността главен редактор на вестника, получи партийно наказание и бе публично унижен пред журналистическия актив с принудата да си направи самокритика. Топенчаров бе понижен в зам. гл. редактор на същия вестник. Една година по-късно бе извадена тежката артилерия на идеологическия фронт, защото като зам. гл. редактор на в. "Отечествен фронт" бил допуснал да не се помести снимката на др. Тодор Живков и пълния текст на приветствието му на тържественото събрание в Москва във връзка с 40-годишнината от Октомврийската революция (1957 г.), макар че в това време той е бил в отпуск.

Топенчаров бе роднински свързан с Тр. Костов. Сестра му Люба Топенчарова бе съпруга на Костов. Ето защо при "разгромяването на бандата на Трайчо Костов" и Топенчаров прекара част от живота си в преизподнята на Държавна сигурност. Но тогава, през есента на 1957 г., само 18 месеца след Априлския пленум той все още не се преценяваше като "неправилно репресиран". Това бе още едно потвърждение, че през

1956 г. Трайчо Костов е само частично реабилитиран. Другояче и не можеше да бъде. Антон Югов, като член на ПБ и министър на вътрешните работи, въпреки задължението лично да провери обвиненията срещу Костов преди задържането му не бе го сторил. Това улеснило изпълнението на коварния замисъл Трайчо Костов да бъде ликвидиран по съдебен път.

След близо две години, през пролетта на 1959 г. в разговор с мене в дома си на тогавашния бул. "Толбухин", (днес ул. "Васил Левски") Вл. Топенчаров сподели, че не много преди това Т. Живков го повикал и му казал "Добре де, ако партията е сгрешила, тя ще се коригира, ще се отплати!". И му се отплати. Изпрати го посланик в Париж, за да подготви посещението на Живков и срещата му с Де Гол. Не мога да не споделя, че с Вл. Топенчаров се познавахме отдавна (съпругата му Иванка Докторова и аз сме деца от двама братя). Често съм беседвал с него по въпросите, които са ме вълнували. Той бе много внимателен в отговорите си, но ироничната му усмивка, когато говореше за Живков бе достатъчно красноречива. Новото партийно ръководство активно укрепваше авторитета на своя вдъхновител, който умело отстраняваше от ръководни постове всеки, който по един или друг начин бе дръзнал да изрази съмнения в благотворното влияние на Априлския пленум. Станал безупречен изпълнител на новата линия, провеждана от Н. С. Хрушчов в КПСС и съветския обществено-икономически живот, Тодор Живков правеше всичко възможно да покаже, че е праволинеен, какъвто бе всъщност и по времето на Сталин.

Когато се провеждаше VII конгрес на БКП, през първия ден, 2 юни 1958 г. като член на редколегията на в. "Вечерни новини" бях дежурен по брой. Тодор Живков завършваше четенето на доклада си и като благодари на Хрушчов за "блестящата му реч" го назова "бележит

марксист-ленинец"! Бях изненадан. Неотдавна бе публикувано постановление, което изискваше такова определение да се дава на лица само по решение на президиума на КПСС. Дежурният стенограф бе записал всичко, информацията бе дадена за набор. Трябваше да парафирам страницата, за да може вестникът да излезе навреме. Поколебах се и потърсих връзка с конгресната зала. Обади се Митко Григоров, член на ЦК и зав. отдел "Пропаганда и агитация" в ЦК на БКП. Познаваше ме от ГК на партията. Обясних му всичко и запитах какво да правя. Отговори ми:

- Щом го е казал др. Живков, така е. Пусни го.

В официалния текст на доклада преценката на Живков за Хрушчов я няма, но във вестника остана. Хрушчов не забрави услугата. Той първи обяви Живков за "изтъкнат деятел на международното работническо и комунистическо движение" и посочи, че "от опита на Българската комунистическа партия трябва да се поучат и другите братски партии". И Т. Живков започна да "доказва" това. Проведеният през м. ноември 1962 г. VIII конгрес на БКП документира утвърждаването на волунтаристичния метод в провежданата от партията линия за изграждане на социалистическото общество и обяви, че "НР България успешно върви към комунизма". В новия строй, според приетите от конгреса директиви, партията ще навлезе в началото на 80-те години. Това бе утопия, която превърната в държавна политика, не предвещаваше нищо хубаво.

Две години (1956 - 1958) бяха достатъчни на Живков за да покаже, че няма да търпи несъгласие с неговото мнение и с "Априлската линия". Кадровите промени, които направи в състава на ръководните органи на партията на VII конгрес (юни 1958 г.) и чрез новото административно деление на страната - въвеж-

дането на окръзите и определяне на ръководствата им укрепи още повече положението му на "първи човек".

През 1959 г. започна удостояването на някои хора със званието "активен борец против фашизма и капитализма". В докладната на Т. Живков до Политбюро на ЦК на БКП по този въпрос се казва: "Другари, от известно време мене ме занимава въпроса за общественото, материалното и социално-битово положение на една част от нашите кадри, участвали в дългогодишната борба против фашизма". За по-голяма убедителност за съществуваща "несправедливост" към тези кадри и липсата на народна отплата Живков цитира думите на Иван Вазов от повестта му "Немили недраги": "Бедни, бедни Македонски, защо не умря при Гредетин". [19]

В същата докладна се казва още:

"За активен борец против фашизма и капитализма следва да се смята: партизанин, политзатворник, концлагерист, ятак, член на бойна група, нелегален партиен и ремсов деятел, интербригадист."

И по-нататък:

"На активните борци следва да се оказва всичкото съдействие, за да бъдат те поставени на подходяща работа ... АБПФК трябва да могат да заемат всякакви длъжности, независимо от цензовите ограничения, в

19/ Вазов Иван, Събрани съчинения, т. 5, Български писател, София, 1956 г., стр. 186. Повестта е написана през 1883 г. и е посветена на хъшовете, загинали като доброволци в Сръбско-турската война през 1875 г. Вазов пише: "Остана жив само Македонски, комуто единадесет рани заздравяваха и дясната ръка изсъхна. Той сега е разсилен и мете с лявата ръка канцеларията ... и тоя герой на Гредетин (последното сражение на доброволците, б.м. М.Д.), малодушно трепери сега пред гласа на грубия писар ... Една дълга агония! ... Бедни, бедни Македонски! Защо не умря при Гредетин?

това число и длъжности, за които се изисква висше образование, без да им се намаляват заплатите стига да имат необходимите делови качества... да се приемат в учебните заведения направо, без състезателни изпити.... да се ползват с предимство при изпращане в чужбина.

Целесъобразно ще бъде да се уреди I-ва категория труд, независимо на каква работа са."Благодетелят предлага: известна надбавка над заплатите: пенсия, примерно 15-20 % над средната, като "народна"; предимство за квартири; предоставяне на подходящи места за строителство и материали с предимство; пътуване с намаление 50% със съпругите си; безплатно ползване на обществени бани, приемане във висшите учебни заведения, впоследствие и на децата им; предимство за работа; безплатни лекарства; почивки; приемане на децата им в партията с предимство и други".

Един месец след докладната записка Антон Югов, като председател на МС подписва постановление в същия дух. Тези привилегии непрекъснато се обогатяваха, за да се стигне до уникалното "узаконяване на привилегия и при получаване на място за гроб и изпълнение на специален погребален ритуал".

Удостояването започна през 1959 г., за да продължи и до 1985 г., когато за активен борец бе признат и 53-годишен човек от с.Кондофрей мой личен познат, затова че занесъл на брат си, нелегален, веднъж храна край селото. Тогава бил 9-годишно момче! Близо 10 години настоявал човека за да го удостоят с това звание, сполучи и намери привилегии.

За няколко години Живков и съратниците му си създадоха своя социална среда - постепенно формираща се управляваща върхушка, която волю-неволю вече създаваше и своя база чрез "узаконено" присвояване на част от принадената стойност, създадена от трудещите се.

Обстановката налагаше да се започне активна защита на истината с цената на произтичащите от това последици. По-смелите и уверени в своята правота демократи,родолюбци и членове на партията поеха тази защита.

Проявяването под каквато и да е форма несъгласие беше ерес, която се наказваше: "Някои, "иначе мислещи"- дори заплатиха с живота си, хиляди преживяха стотици и хиляди денонощия в затворите на народната власт. Истински героизъм бе да устоиш, да не се разложиш, да излезеш от кръга на "наш човек".

Близо две десетилетия по-късно (22.11.1968 г.) в една от килиите на Софийския централен затвор, изтърпявайки присъда, в часове на усамотение аз преосмислях извървения от мене път. Когато човек се опитва да пише стихове, тогава той прехвърля хиляди думи през съзнанието си, за да намери онези, които без обяснение ще отразят чувствата и мисълта му. Тогава написах следното: "Където те пратят в огромната скеля и там ти да бъдеш всред първите пръв....Със радост да даваш умение, сила и капка по капка от своята кръв ти сам да отцеждаш тъй, както във боя за този съзиждан в борбите живот..... Да чувстваш, че имаш моралната сила край всяка съблазън да бъдеш ти чист....Последен от всички да търсиш облаги- в сърцето да носиш партиен билет.....Тогава ще можеш да кажеш със гордост, че станал си вече ЧОВЕК-КОМУНИСТ".

Ще минат нови 20 години и в предсмъртното си писмо на 10.02 1991 г. един от творците на "социалистическата култура" и на партизанския епос ще пише: "...Братя по перо, очистете това, което съм написал от комунистически илюзии, но дайте на Сашка, на Антон (герои от "Партизански песни" негова стихосбирка, бележката е моя МД) и на хилядите като тях загинали, но живи, има ги! - да живеят в бъдещето, да живеят с

бъдещето, да живеят с младите ... Нека антифашистката борба, партизанското движение да останат светли страници в историята на народа, каквито те са наистина!" [20]

По-практичните разбираха, че както се изразяват някои, "ще оправят положението си, ако са членове на партията". А тя отваряше все по-широко и по-широко вратите си за "добрите", защото се осъществяваще "теоретически" обоснованата постановка на "великия марксист - ленинец" Н. С. Хрушчов, за неизбежността от превръщане на авангарда в "партия на целия народ", а държавата в "общонародна" при комунизма, към който страната ни вървеше "ускорено". Те взимаха в ръка партийния билет и скоро забравяха, че трябва да са пример във всяко едно отношение, че бяха записали в молбата си, че искат да станат членове на комунистическата партия, за да бъдат полезни на своя народ, а правеха кариера. Все по-често и по-убедително звучеше определението "активен борец". С този недемократичен акт на отделяне на една незначителна част от обществото като привилегировани, Живков опорочи героизма им, поквари душевността им, а по-слабите духом превърна в кариеристи, дори в закононарушители чрез използване на служебното си положение, но в повечето случаи ненаказани, защото бяха "наши другари".

Безспорно историята е тази, която дава последна преценка за качествата и ролята на отделна личност, за дадена партия, държавен строй. Едни тя е възвеличавала и утвърждавала, а други - развенчавала и отричала заради пагубното им задържащо влияние като фактор. В зависимост от това, колко време обществото ще им позволи да проявят като такива фактори, историята им е оставила място и в своите анали.

20/ Андреев Веселин, "Живков - мъртъв приживе", София, 1991 г., Библиотека "Летописи", стр. 6-7.

НЕОБХОДИМО БЕ ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ

"Но разкажи с думи прости
на тях - на бъдещите хора,
които ще поемат поста ни,
че ние храбро сме се борили"
Н. Вапцаров *

Това, че Веселин Андреев преди преждевременната си смърт, предизвикана по собствено желание, една година и половина след 10 ноември 1989 г. изрече силни думи, заклеймявайки Живков и привържениците му, не го оневинява. [21] Неговият предсмъртен зов да се запазят идеалите от времето на революционната борба и завинаги да останат в паметта на народа имената на героите е в същност и упрек към всички, до съзнанието на които дори като вибрация са достигали предупреждения за метастазите на деформацията, обхващайки всички сфери на обществено-политическия и стопански живот и за да не накърнят благополучието си - оставаха безучастни. Горните стъпала на "Дяволската стълба", до които те бяха достигнали като елит или "управляваща върхушка", скоро ги изравниха по възгледите им за "реалния социализъм" и ставаха "живковисти". Мислещите по друг начин бяха третирани другояче.

Без каквито и да са скрупули Живков, след скалъпени аргументи за "антипартийна" или "фракционна" дейност събаряше от горните стъпала на "дявол-

*/ Вапцаров Никола, Съчинение, Български писател, София, 1972 г., "История" - стр. 116.

21/ Партизанин от отряда "Чавдар", в последствие политкомисар на едноименната партизанска бригада, близък на Т. Живков, изтъкнат поет и писател, автор на трилогията "Те умираха безсмъртни" и на сбирката "Партизански песни". Самоубил се на 10 декември 1990 г., като оставя прощално писмо до близките си с проклятие към Живков и живковистите.

ската стълба" непослушните, а местата им заемаха други верни "свои хора",предимно "чавдарци", верни на Янко или сродници - близки и далечни. [22]

И през ум не ми е минало, че преди да изминат и 15 години от Девети септември 1944 г. в страната ще се създаде обстановка, която ще принуди комунисти-демократи, безпартийни-родолюбци, вярващи в социалистическите идеали, да защитят компартията и обществото от настъпващата деформация, да бранят своите идеали и да укрепват вярата на милиони хора във възможността да се изгради по-справедлив социален строй в България.

До преминаването ми на работа в Радио София през пролетта на 1959 г. общуването ми с другомислещите (тогава понятието "дисидентство" у нас още не бе популярно) бе предимно с хора от столицата. Като радиожурналист около 15 дни от месеца аз прекарвах в обиколка из страната за проверка на сигнали. По този начин се срещах с много хора, виждах лустрото на "априлската линия" и двуличието на онези, които представяха "непрекъснато увеличаващите се успехи" по пътя ни към социализма и комунизма. За две-три години посетих много населени места, срещнах се с ръководители от различни равнища и бях слушал не една и две заплахи от "отговорни другари" по места, да внимавам с критиката си. Други пък ме насърчаваха. И те не бяха малко.

Сатирично-хумористичните конкретни предавания подготвяни в Главната литературна редакция на Радио София ставаха все по-популярни и в радиото всеки ден се получаваха стотици писма за констатирани нередности и закононарушения . Получи се така, че Радиото започна да измества държавните и партийни

22/ Янко - нелегалното име на Т.Живков - представител на ОК на БКП, София, в отряда "Чавдар".

инстанции, които трябваше да се занимават със "сигналите на трудещите се " и през 1963-64 г. някои от тези предавания, по нареждане на ЦК, бяха спрени. [23]

Трезвомислещите правеха аналогии с миналото и разбраха, че към снагата на обществото се протягат пипалата на един октопод, успешно доплувал през чистите води на Съпротивата.

Демократичното начало, заложено в корените на социалдемократическото движение със сбирката на 2-ри август 1891 г. на в.Бузлуджа; обявена за Първи конгрес на БСДП с участието на Димитър Благоев и Янко Сакъзов, задушено по време на "болшевизацията" на БКП/тс/ от 1919 г. до 1944 г. вече бе умъртвено. Внедряваше се тоталитаризма,еднолична власт на Т.Живков.

Сред големия колектив на Радио София, в който имаше много критично настроени хора, аз разбрах, че не съм сам в преценките за обстановката в страната. Между тези трезвомислещи хора ярко се открояваше моят познат отпреди Борис Михайлов Темков. Благодарение на него, можах и аз активно да се включа в противодействието на "генералната априлска линия", пагубна за българското комунистическо движение и за развитието на България след извършените на 9.09.1944 г. революционни преобразования.

Темков работещ в Гл. редакция "Предавания за чужбина", завеждащ англо-американската секция, знаеше няколко езика и бе един от първите, които научаваха премълчавани новини от чужбина. Чрез западни радиостанции той се информираше за събитията в България, също така потулвани от печата и радиото. Човек с активно революционно минало, свързан с много от тогавашните ръководители бивши партизани и полит-

---

23/ "Миладин и Костадин", "Радио жило", "Черни петна на светъл фон" и др.

затворници Темков получаваше информация от първа ръка.

Срещите ни зачестиха. Най-напред открито, а след това и "предпазливо" (вечер в Парка на свободата, бившата Борисова градина в София). Преценката за обстановката в СССР, в международното комунистическо движение, отношението ни към "гнилия Запад", който той познаваше, както и за "Априлската линия" се покриваха. Скоро стигнахме до общи констатации и изводи. След един разговор за привилегиите на "активните" той отказа да ги ползва. Демонстративно той не се яви да манифестира като бивш партизанин в челната колона, водена от Янко на една Деветосептемврийска манифестация. След това трябваше да дава обяснение.

Скоро, може би още в края на 1961 или началото на 1962 г. Темков започна да ми дава справки за някои събития, съобщения за неизвестни решения на ЦК и на ПБ, или преводни материали от чуждестранния печат. Аз изготвях анотации, които след това преписвах на някоя от машините в машинописното бюро на Радио София и успявах да ги размножа. Започна разпространяването на този вид литература. Това вършех дискретно по време на обиколките си из страната. Имаше случаи при повторно посещение при моите "познати" те да ми се доверяват и да ми дават да чета тези "опасни", но търсени листовки. Така, тогава непреднамерено, аз съм си осигурявал "канали", които след години (1965-1968) умело успях да използвам.

По сигурен канал започнах да получавам в по-големи количества (150-200, а понякога и повече) преведени и размножени на циклостил от Агенция "Синхуа" статии от китайския комунистически и периодичен печат.

Споразумяхме се Темков да се прикрие, а аз да поема мрежата. Трябваше да се осигурят хора, съгласни

с нашите преценки, готови да понесат последиците и да работят така, че да не предизвикват съмнение. Имаше навярно и други "канали", по които се разпространяваха разобличителни материали, защото на партийни събрания започнаха да апелират все по-често за бдителност и разкриване на "рушителите" на партийното единство.

Доверих се на Иван Мицев Узунов, безпартиен, по радетел за изграждането на нов по-справедлив социален строй. Узунов живееше в кв."Лагера". Бяха съборили малката наследствена къщичка на семейството и трите роднински семейства издигаха нова маломерна къща на стопански начала. [24]

Докато я построят, близо една година, той и жена му преспиваха у нас. Бяхме много близки. По това време Узунов работеше в ТПК "Ат.Романов", на която бе предоставил бараката в двора си, превърната в работилница. Узунов прие да помага, след като получих съгласието на Темков, и се включи в групата.

Преди 9.09.1944 г. той бе работил като електромонтьор в "Елфа" (работилница на братята антифашисти Попови - Ивани Емил). Узунов бе участвал в изработването на радиопредавателите на разузнавателната група "Боевой", организирана от приятелят на Русия д-р Александър Пеев. След провала на "Боевой", Пеев и неговите сътрудници, в това число и Емил Попов бяха разстреляни през 1943 г.. На всяка годишнина от деня на разстрела на брат си, проф. Иван Попов, от 1966 г. член на ЦК на БКП, канеше Узунов на помен. Това продължи до 1967 г., когато Попов стана член на Политбюро на ЦК на БКП. Но за това ще разкажа по-нататък.

През 1963 г. разпространяването на материали, разобличаващи деформациите в КПСС и Съветския

24/ И до днес - 1992 г. макар и одържавена тя е запазена. (ул. "Д. Христов" 22), за да илюстрира промените в бита на хората. Тя почти се загубва сред блоковете в ж.к. "Лагера"

Съюз, в БКП и в страната и в другите източноевропейски страни, в които "се изграждаше с ускорени темпове социализма" се активизира. По това време настъпи влошаване на отношенията между КПСС и Китайската комунистическа партия,което се пренесе и в държавните отношения между Съветския Съюз и.Китай. Онези, които проявяваха несъгласие с "новия курс" биваха дамгосвани като "маоисти", "сталинисти", "разколници", "врагове на БКП", "противници на СССР" и какво ли още не, все в този дух. Налагаше се голяма предпазливост. Разпространяването на т.н. "инкриминирани материали" ставаше вече много опасна дейност. Срещите с Темков придобиха конспиративен характер. Той имаше лека кола "Шкода" и понякога ме причакваше в притулени улички, излизахме от града, предавах му размножени материали, получавах изходящи справки и се уточнявахме за срещите през следващите 10-15 дни. Темков ме оставяше близо до предварително уговорено с Иван Узунов място и изчезваше. С Узунов бяхме закупили две еднакви ръчни чанти и при "среща" си ги разменяхме. Аз отнасях неговата, в която имаше вестници от деня. След това отново получавах от Темков по "нормален" път материали и започвах разпространяването им. При необходимост, след неосъществена уговорена среща, Темков посещаваше "бараката" на Узунов, за да му "направи" някаква дребна услуга.

По списък, съставен от мене на проверени хора, изпращах материалите в пликове,надписани на различни машини. Веднъж допуснах грешка и ги надписах на моята машина, което улесни органите на ДС да ме разкрият. Част от материалите разпасях след получаване като ги оставих в пощенски кутии.

Тогава живеех на бул. "Хр.Ботев" 53 на първия етаж над магазините. Жилището имаше два входа: към бул."Хр.Ботев" и откъм ул."Димо Х. Димов". Това улес-

няваше излизанията ми или посещенията на Темков след полунощ или в празник, както той казваше "без опашка". В кабинета ми той диктуваше предварително подготвен текст от двамата. Често осъмвахме в разговори за обстановката в партията и страната и нашата дейност.

В дома ми понякога идваше познатият ми от фронта помощник-командир Димитър Жеков. Принципните му позиции, отразяващи несъгласието му с живковистите, доведоха до преждевременното му пенсиониране и в разцвета на творческите си възможности бе изваден от строя. Бате Мито , така му казвах, четеше у дома част от разпространяваните материали, приемаше някои постановки, но не ги взимаше. [25]

По-късно сам пожела да взима по един или два екземпляра. Навярно ги четеше цялото семейство. Мрежата се разширяваше. Аз не можех да осигурявам редовно връзки с някои хора, които трябваше да съхраним за по-добри времена.Трябваше ми още един човек. Темков се съгласи, изслуша препоръката ми, но отказа да знае името му. Конспиративната му дейност преди 9.09.1944 г. му подсказваше да действа така.

Без колебание в групата се включи Лазар Тодоров Каев.Той бе безпартиен, убеден във възможността да се осъществи всичко това, за което бе слушал от преподаватели във вечерни школи, в които го бях насочил да участва. Познавах го от юношеските години (1937-38) когато идваше да прекарва лятната ваканция сред свои приятели от гр. Златица. През 1950 г. Лазар ми стана съсед по двор в кв. "Хаджи Димитър", в дома на родителите на жена си, която бе съученичка и добра приятелка на моята съпруга. Семействата ни се сближиха, а ние с него станахме много близки: С моя помощ

25/ Синът му Никола Жеков заемаше отговорен пост - полковник в системата на МНО и той го пазеше.

през 1954 г. Касв постъпи на работа в счетоводството на Висшата медицинска академия и след няколко години стана главен касиер на академията. Характерът на работата му изискваше ежедневно да посещава БНБ. Като радиожурналист аз бях непрекъснато в движение и често го срещах във фоайето на банката "за да си поговорим". Той е човек с вродено чувство за хумор и с мое съдействие понякога участваше като автор в радиопредаванията, които подготвях. През 1962 г. му дадох за първи път да се запознае с разпространяваните от нас материали. Той възприе изразената в тях постановка. Като главен касиер, сам се бе сблъсквал с получаване на неизработени пари, "оформени" с документи. Започналото вече разслоение на обществото го възмущаваше. Предложих му да "съхранява" временно в канцеларията си такива материали. Скоро след това се включи в разпространяването им, като пускаше надписани от мене пликове в кутиите на различни пощенски клонове. В края на 1963 г. органите на сигурността бяха засекли тези "пликове" и прибрали част от тях.

В началото на 1964 г. Темков ме предупреди, че съм разкрит от ДС. Бе го предизвестил негов съратник от Съпротивата, служител в органите на сигурността. Предположих, че уникалната неповторимост на буквореда на всяка пишеща машина е дала следата. Едва след освобождаването ми от първия арест разбрах истината, но в публикациите си, направени през 1990 г. я премълчах. Налага се обаче да я изясня, за да може да се свърже с някои събития и мое поведение една-две години по-късно.

Познавах децата на изтъкнатия антифашист, един от организаторите на нелегални печатници на БКП в София, Г.К. (Кочо) бивш кожухар. След 9.09.1944 г. когато излиза от затвора, той изоставя семейството си с четири деца и създава ново. Помогнах на синът му да

завърши 6-месечната шофьорска школа в Русе, а след това, по моя молба Асен Петков, директор на дипломатическия корпус, го назначи за шофьор в легацията на Република Гана. [26]

Исках да получа преводни статии от китайския печат и в навечерието на празника на КНР през 1963 г. (1 октомври) помолих Ангел (така се казваше шофьорът му) да се опита да получи такива материали чрез колегите си - китайци по време на приема. Поколеба се малко преди да ми отговори, което ме отрезви, и изпреварвайки отговора му казах да не предприема нищо, все едно, че не сме говорили.

Органите на сигурността са превръщали в своя агентура всички българи, служители в посолствата на чужди страни и от тях редовно събирали информация. Домът на моя "приятел" бил посещаван всяка седмица от "събирачът на информация", на когото той предавал "новините". На поредната среща вместо новина от "капиталистическия" оазис - Република Гана, той разказвал за моята молба, макар че не бе направил нищо за да я удовлетвори. Представителят на ДС останал много доволен, похвалил го, накарал го да го напише, прибрал справката и си отишъл. всичко това по-късно ми разказа жена му Мария, която неволно дочула всичко. След това между тях се провел сериозен разговор. Тя не могла да приеме оправданието за извършената подлост (знаеше какво бях направил за него) и скоро след това го напусна.

След предупреждението на Темков, аз се опитах да се предпазя. Човек, на когото можех да се доверя, монтьорът на пишещи машини Димитър Богданов, за една нощ смени буквите на машината, но и това не помогна.

26/ Асен Петков бе брат на известния революционер от столичния пролетарски квартал "Ючбунар"и пяколкогодишен посланик на нашата страна в Китай, Янко Петков.

Прекратих всякакви връзки по разпространяването на материалите, като продължих традиционните си срещи с Узунов и Каев. С Темков се уточнихме да се информираме чрез "вуйчото", така приехме да наричаме Узунов.

Задържаха ме на 15 май 1964 г. Без да представят най-напред документа за арестуване и обиск, малко преди 6 часа сутринта, трима служители на ДС, след позвъняване и отваряне на вратата бързо нахълтаха в кабинета ми където спях тази нощ. След няколко часа обиск ме отведоха без обяснение. Чух само "за противодържавна дейност" няколко часа след това в кабинета на следователя подполковник Тарев.

Много е писано за унизителните "задължителни" процедури при "приемане" на задържаните лица по политически причини.

Аз няма да го повтарям. Разпитът ми започна веднага. следствието разполагаше с "необходимите доказателства за да бъда съден". Имаше заплахи, представяне на "безспорни улики" - шрифтът на машината и доказателство, че е моя. Психически бях подготвен за процес. Мъчно ми беше за близките ми, останали без средства. Не оставяше на мира безпокойството за другите уличени в тази "противодържавна дейност". Запазих ги, не посочих имена. Темков бе засечен по други пътища. Изчаквах да разбера какво е известно на следствието и чак тогава се съгласявах с доказателствата. Следователят Тарев много тактично и предпазливо ми помагаше. Благодарен съм му за това. Бяха спестени тревогите на някои хора и на семействата им. Темков схванал опита да бъде подведен като "съучастник" и не повярвал на предадените му мои "показания'. Ето как, той описва тези събития: "Някъде през пролетта на 1964 г. стана провалът. Ние изпращахме материали по пощата и с куриери, но получателите не знаеха кой е подателят, макар понякога да ни познаваха. Предупре-

ден от познати, че нещо се затяга, Михаил смени шрифта на машината. Преди това в пощата на гр. Казанлък (Темков греши. Градът е Карнобат, бележката е моя МД) бяха забелязали нещо съмнително, отворили пакета и като изброили на получателя няколко имена от заподозрените, той казал, че познава Михаил Докторов. Той бе арестуван, а мене ме повикаха в едно районно управление, под предлог, че съм нарушил нещо с колата. Там ме поеха от ДС и ме заведоха при техен началник - Димитров, който се държа много добре. Ако бях продумал нещо, щяха да съдят Михаил, затова казах, че това са халюцинации на бурното въображение на талантливия литератор. Димитров бе много недоволен. "Може ли така, стари революционери да лъжете партията!". Но не упражни натиск и ме пуснаха още същия ден. Този началник ми каза, че другарят Живков бил много ядосан на нас и искал, ако нещо сме недоволни, да излезем с програма, да поговорим с него. От това и от други източници стана ясно, че Живков е много уплашен от наличието на организирани хора, които мислят по-различно от него и обкръжението му. За това се опитваше да ни накара да излезем открито, за да ни разгроми. Даже, за да внесе разкол сред нас,дискретно ни предложи с Михаил да му станем официална, така да се каже "придворна опозиция".[27]

Понякога в стаята на следователя Тарев идваше друг служител на ДС. Той ме слушаше и внимателно задаваше въпроси. При едно такова посещение той ми предложи почти същата версия за сътрудничество с партийното ръководство - като обясни, че Темков се съгласил. Останах изненадан, но докато допусках

27/ "Възможен ли бе 10 ноември преди 25 години?" (спомени на Борис Михайлов Темков), в. "Средногорски зов", бр.8/894 от 22.02.1990 г., трета по ред публикация.

"уловка" поисках среща с Борис. Не се състоя. Анализирах причините за дейността си и обяснявах, че съм бил принуден да разпространявам анонимно "чужди мнения", а понякога и свои, защото у нас няма свобода на печата, на събрания, освен разрешените, а в партийните събрания дискусиите извън постановките формулирани "отгоре", бяха опасни.

Следствието бе свършило. Тарев не казваше нищо, не ми разрешаваха свиждане, но ме викаше всеки ден. Понякога, за оправдание задаваше въпроси, но просто водехме свободен разговор. Поисках хартия и молив, но не ми дадоха. Донесоха ми няколко разпокъсани книги и така, ден след ден.....Дори нямах представа за времето. Лежах на изтърбушения сламеник и преценявах положението си. Не се укорявах, но страдах. Постепенно в мисълта ми се нареждаха констатации и оценки. запаметих подредени мисли в рими. По-късно, когато ме освободиха, ги записах, страхувайки се да не ги забравя. За щастие при многократно направените обиски в жилището ми през 1968 г. оперативните работници не ги намерили и те оцеляха.

ПРОВЕРКА

Пет железа -
шест къса синьо небе,
четири сиви стени -
железни врата -
килия
номер седемдесет.....

И почваш
проверка
на мисли,
на вяра,
на воля....
Проверка -
едно поколение -
покълнало семе
в тревожни години
на двете войни,
прави проверка
на своето време.
Вратата със трясък
се хлопва.....
и тръгваш отново
на разпит.....
Едно поколение
прави проверка
на своето време.

"СВОБОДА НА СЛОВОТО"

Как стана това?
"Свободно" живееш
не можеш обаче
свободно
да кажеш
каквото желаеш.
Защото сега
какво ли ти нямаш?! -
– висока заплата,
удобно кресло
служебна кола
и собствена вила.....

Прости ми, сгреших.....
Говориш високо
с цитати,
с плакати.

май-юни 1964 г.

За осем години Живков бе успял да овладее позициите на властта и постепенно налагаше своето мнение във всички сфери на обществено-политическия живот. Започна да коригира най-новата ни история. Безкомпромисно го подкрепяше формиращата се вече прослойка от "активни борци против фашизма и капитализма" и онези, които нямаха пред името си "благородната частичка" " дьо" " правеха всичко, което им се препоръчваше като "правилно", "ленинско", "партийно", за да не загубят положението си на "участници в управлението".

Следователят ме обвиняваше в "престъпна", антисъветска" и "антипартийна дейност", но зад обвинението аз прозирах вътрешно несъгласие с това, което ми се приписваше. Накрая се оформи обвинението, че тази моя, дейност "е заплашвала отношенията на нашата страна със Съветския Съюз, уронвала престижа на новото партийно и държавно ръководство в СССР и у нас". Изчезнала бе опасността от Запад и от империализма и враг на т.н. тогава "социалистическа общност" бе станала китайската комунистическа партия и Китайската народна република.

В съзнанието ми завинаги ще остане уважението към следователя Тарев, който се стремеше да омаловажи вината ми и извършените от мене "законопарушения". Понякога той не записваше някои факти в протокола. Тактиката му успя. В протокола за освобождаването ми е записано: "Задържан е на 15 май 1964 г. по следствено дело 104/1964 г. и на 15 юни 1964 г. е освободен по маловажност". Един ден преди освобождаването ми, като ме изведе в коридора, за да ме предаде на часовия Тарев ми каза с усмивка "..... сам войникът не е силен, когато след него не идва армия, а сега сте единици". Той бе прав. Не само тогава, но и в продължение на 25 години след това, до 10 ноември 1989 г., ние наистина бяхме единици.

На 15 юни 1964 г. ме освободиха от ареста, както ми съобщи следователя, по пареждане на прокурора, но с предупреждение, че при нови прояви ,тази моя дейност ще се има предвид. В кабинета му не бяхме сами. Присъстваше още един човек, висок, черноок. Тарев ми обясни, че други санкции не ме очакват. "По всяка вероятност - поясни той- ще имаш партийно наказание". От службата ми дали добра характеристика и няма да бъда уволнен. Накрая допълни, че присъстващия желае да поговори с мене и да се уточним как да стане това.

Разбрахме се да се срещнем в градинката на "Патриарха" и "Витошка" (днес пред Националния дворец на културата) след два или три дни в 13.00 часа.

На другия ден отидох на работа. Колегите ми съобщиха, че ги информирали за задържането ми "като уличен във взимане на подкуп", за да не подготвям критично предаване за директор на един голям завод. Казах им истината, като поясних, че случаят ще се разгледа на партийно събрание. Някои ми съчувстваха, други подхвърлиха, че съм си го заслужил, а "ортодоксалните" бяха възмутени от моята "антипартийност".

Оперативният работник от ДС, мисля че беше с чин капитан, поиска да му сътруднича, като ми обясняваше, че с това се цели "да не пострадат и други", "да се помогне на партията". Искаше да го информирам кой ще ме потърси, какво отношение има към дейността ми и дали няма да поиска да продължим. Отказах, заявявайки, че сам мога да предпазя такива заблудени като ги посъветвам "да не се занимават с такава работа". Не можа да ме склони. Помня думите му: " На мене трябваше да те дадат, за да разбереш какво е следствие! Леко се отърва".

--Какво Ви пречи пак да ме приберете, щом не сте си свършили работата.

- И това може да стане някой ден - предупреди той - Ще отидеш на работа след един час.

Не ме допуснаха да влезна в Радиото. Смутен, старшината, който ме познаваше и искрено ми съчувстваше, ме помоли да му предам пропуска си.

На 25 юли 1964 г. (на същата дата 1945 г. бях приет за член на БКП) ме изключиха от партията "за антипартийна и противодържавна дейност". Необходими им бяха 40 дни за да убедят колебаещите се, че съм

"чужд елемент", почти отъждествил се с "враг на народа".

Един ден в началото на м.юни 1991 г. на площадката пред паметника на Иван Вазов в София неочаквано ме спря, силно смутен един от тогавашните ми колеги (А.Л.). Зарадвах се, срещата ме върна към онези години. Той се извиняваше за проявената тогава от него "ортодоксалност", която го задължавала "да ме разобличава". Успокоих го, към никого нямах стаена озлобеност. Той именно ми разкри част от подготовката за изключването ми. Директор на Радио София тогава бе популярният и уважаван от обществеността работник на идеологическия фронт Неделчо Ганчовски. Той привикал в кабинета си членове на партията, служители в Главната литературна редакция и им "обяснил" колко опасен човек съм и ги изпращал тук-там да проверяват "дали не съм злоупотребявал със служебното си положение". Моят колега от преди 25 години дословно ми предаде дадените му от Н.Ганчовски указания: "-Така трябва да го ударим,за да не може никога повече да се съвземе!". На събранието Ганчовски с възмущение говореше, че с дейността си съм злепоставял не само Радиото, но и него. В районния комитет го критикували, че е позволил в колектива да работят враждебно настроени хора, "прикрили се зад партийния билет". Някои от тези, които ме "разобличаваха" след това получиха дългогодишни "творчески" командировки, разбира се платени, за да творят и възхваляват Априлския пленум и живковистите. Един от тях бе Иван Кожухаров, бивш ръководител в системата на МВР в Разградски район.

Всичко бях вършил съзнателно и нямаше за какво да се оправдавам. На събранието изложих подбудите за тази "антипартийна" своя дейност, а на Ганчовски отговорих, че няма за какво да се чувства виновен, всеки сам отговаря за постъпките си и може да прецени кое е

право и кое не. В интерес на истината е, че самият той в изказванията си беше умерен. Малцина бяха тези, които се въздържаха да гласуват за изключването ми, но пито един не посмя да вдигне ръка "против".

Какви двуличници сме хората? Спомнях си критичните изказвания на някои от присъстващите, направени пред мене преди задържането ми и слушах заклеймяващите им упреци с безразличие. Други пък, с поведението си, както разбрах по-късно, са си осигурили не лоша кариера. Изпълниха указанията да ме "ударят така, за да не се съвзема никога", но не ме повалиха, не ме поставиха на колене. Годините минаваха. Аз излезнах, както се казва от гроба, някои от тях ме срещаха и "дружелюбно" се здрависваха с мене. Едва сега след разговора с бившия си колега си обяснявах поведението на някои от присъстващите на събранието. Ако човек не носи добродетели в характера си, партийния билет не може да му ги даде. това го доказа и този, на когото при тържествена обстановка, при подмяна на партийните документи винаги връчваха партийна книжка № 1, "стратегът на Априлската линия".

Районния комитет послушно потвърди решението на първичната партийна организация. Имаше обаче хора, членове на БКП или безпартийни, които отстояваха непоколебимо позициите си за правдата и неправдата. Такъв беше тогавашният председател на другарския съд при Съюза на българските журналисти, Стойне Кръстев. Той отказа да ме изключи от съюза заявявайки, че: "Михаил Докторов не е нарушил журналистическата етика, а другото е въпрос на политически схващания".

Една или две години по-късно Илия Игнатов, секретар на същия съюз, като пренебрегна истината за членството ми, но за да "улесни" началника на управлението на МВР на Димитровски район да ме изхвърли от

жилището, издаде документ, че съм изключен от СБЖ. Посетих го и запитах защо е направил това? Отговори:

- За мене ти не можеш да бъдеш журналист!

- Защо? - запитах.

- Защото си враг на партията, съвестта ми е чиста!

Припомних му, че навярно със същата "чиста съвест" като съдебен заседател на процеса срещу Трайчо Костов подписа смъртната присъда на друг "враг на партията и на народа" и напуснах кабинета му. Сега, след 10 ноември казват, че се смятал пак, с чиста съвест, за "репресиран"!

Дълго време не върнах партийния си билет въпреки неколкократните напомняния от РК. Една година по-късно на бул."Ал.Стамболийски" случайно ме срещна жената, която завеждаше сектор "Партиен билет" при Ленински районен комитет. Тя ме познаваше като работник в ГК и ме помоли да върна червената книжка. "Разбирам Ви - каза ми тя, и не мога да съобщя в ДС да Ви го изискат. Моля Ви, върнете го!" Върнах го. Вече бях разбрал, че не червената книжка прави човека комунист.

След събранието, на което ме изключиха, се прибрах с трамвай. И както се държах за надлъжната ръчка погледът ми се спря на отпечатаната на картон обява, че в Металургичния комбинат "Кремиковци" търсят работници и как трябва да постъпят желаещите. Не се поколебах и отидох. Доста ценни книги бях вече продал от грижливо с години събираната библиотека. Трябваше да се живее.

Постъпих на работа като флотиер на три смени в Рудопреработвателния комбинат (РПК) и бях един от възрастните работници (42-годишен). Кандидатстването за работа предизвика недоумение сред ръководството на комплекса. Поканиха ме в кабинета на директора, където се бяха събрали останалите ръководители. Смятаха,

че се отзовавам на повелята на партийното ръководство "художествената интелигенция - по-близо до народа!" Не можеха да повярват, че съм при тях защото не изпълнявам друга повеля на това ръководство: "не нарушавай априлската линия!" Предлагаха ми работа в партийния кабинет или в библиотеката, за да имам по-добри възможности да обикалям и да пиша за работническата класа. След като показах препис от заповедта за уволнението ми "по непригодност" и обясних положението си, присъстващите се смяха от сърце на тази "глупава история", както някои я окачествиха. Уверени, че всичко скоро ще се оправи, ме назначиха флотиер 4-ти разряд в смяна "г" с ръководител инж. Йордан Загоров. скоро след това се явих на изпит за 6-ти разряд и ме приравниха с момчетата завършили 2-годишен техникум по специалността, след завършване на гимназията.

Работих трисменно - 4 дни работа, 2 дни почивка. Имах много свободно времс. Над името ми като публицист бе сложено табу. Пишех и публикувах под различни имена предимно на патриотично-родолюбива тематика.

След "приемане" оставката на Н. С. Хрушчов, в началото на м. ноември 1964 г. и у нас като че ли настъпи известна промяна.

По указание на тогавашния председател на ЦКРК (Централната контролно-ревизионна комисия на БКП) Димитър Димов, бях извикан и изслушан от работна група към комисията с председател Иван Георгиев - Добруджанеца. Групата предложи да бъда реабилитиран (допускам, че материалите все още се пазят в архивите на комисията). След това Димитър Димов се разболя и повече не отиде на работа. Заседанието, което трябваше да разгледа моя случай се председателстваше от утвърждаващият се живковист Стамо Керезов. Връщах

се от нощна смяна и бях изморен. Членовете на комисията също бързаха. Никой не възрази, даже беше уточнено в кой вестник да работя (не беше ежедневник). Изправих се за да си тръгна, когато Керезов запита:

- Доволен ли си?

- Да, разбира се, наистина има правда.

- За каква правда говориш? Никой не ти е казал, че си бил прав. Партията ти прощава ... - и запита: - Все още ли мислиш така за Хрушчов?

- Та нали поради допуснати груби грешки по въпросите на международното комунистическо движение го освободиха?

С безапелационен тон той разпореди да се отмени взетото решение и положението ми да "остане непроменено", като добави:

- С тази дебела глава още дълго време ще стоиш работник в Кремиковци!

Другите мълчаха.

- Изненадан съм, отвърнах, че представител на управляващата работническа класа смята за наказание човек да е работник.

Не съчинявам. Може да съм разменил местата на думите. Помня добре всичко, защото просто не мога да го забравя.

Когато пресичах жълтите павета на ларгото между трите огромни каменни блока в центъра на града, на единия, от които искреше символът на комунизма - петолъчката, помислих си с огорчение, че "нищо не се е променило!". Събитията и поведението на "непогрешимите" оправдаха моята констатация. Едновластието на Тодор Живков създаваше тоталитарна система на управление. Октоподът от с. Правец вече бе пуснал пипалата със смукалата си към снагата на България. "Развитието" на партията и на държавата потвърждаваха това.

Култът към личността на "първия" се утвърждаваше като обяснение, че се защитава авторитета му. Умело, ден след ден, радетелите на "Априлската линия" изграждаха своята система и "утвърждаваха" авторитета на нейния идеолог. Те бяха добре осмислили правилата за успешното провеждане на своята политика и определили поведението си.

Непослушните и непроверените се отстраняваха безцеремонно. Убедено твърдя, че проявите на тоталитарната система в първата половина на 60-те години бяха почти нищожни в сравнение с проявите и през 80-те години

Имаше обаче хора, които макар и непълно, но прогнозираха поне от части последиците от онова, което очакваше Българската комунистическа партия и страната, ако своевременно не се отстрани първопричината.

ВРЪЗКАТА МИ С "ПЪРВИЯ ЦЕНТЪР" ПРОТИВ ЖИВКОВИСТИТЕ ИЛИ "ПЪРВИЯТ ЗАГОВОР"

(групата на Горуня и другарите му)

Връзката ми с Борис Темков не се прекъсна. Той намери начин да се свърже отново с мене чрез "вуйчото" Иван Узунов. По това време Борето, както го наричахме с Узунов, вече работеше в БТА. Не си спомням дали бе уволнен преди арестуването ми през април 1964 г. или след това, но със сигурност знам, че след освобождаването ми вече не работеше в Радио София. Темков одобри намерението ми да стана работник в Кремиковци и често приказвахме за положението ми там. Сваляне на Н. Хрушчов от партийния и държавен връх в Съветския съюз промени постепенно и характера на разговорите ни. От размяна на мнения за положението в страната и в международното комунистическо движение, ние заговорихме за необходимостта от по-конкретни мерки за промяна и в нашата страна, като се започне от "първия". Вече имахме информация за преминалия пленум и неуспешния опит на ген. Иван Бъчваров да предизвика преоценка на "Априлската линия".

Срещите ни добиха конспиративен характер. Така поиска Темков и аз не любопитствах защо. Човек с богат опит от Съпротивата, той ме съветваше как да постъпвам при тези срещи "за да нямам опашка". Обсъждахме възможностите за разяснителна работа сред работниците в Кремиковци и насочване вниманието им към необходимостта от промяна в висшето ръководство на партията, за да се запазят все още съществуващите демократични преобразувания, устано-

вени в първите години след 9.IX.1944 г. и чистотата на партията. Сред работническите колективи в комбината, неодобрението от някои условия на работа (транспорт, облекло, лошата храна в столовете, неправилното заплащане, морално остарелите съоръжения и др.) както и от уреждане на битовите условия (общежитията и квартирите) беше явно и масово. Сред работниците аз почувствах за първи път сигурност за оцеляването си. Обикновено, когато изразяваха неодобрението си, те показваха мазолестите си ръце (и моите бяха започнали да стават такива) с думите: "докато имам тия, не ме е страх. Да му мислят чантаджиите". В знак на мълчалив протест (днес го наричат "символично стачкуване") за лошото заплащане на тежкия и отровителен труд, понякога те сядаха на дълга редица на сянка край стената на някой от цеховете и така оставаха с часове. На упреците и подканванията на началниците и бригадирите те отговаряха с ирония: "Държавата ни лъже, че ни плаща, а ние лъжем че работим. Измама няма!". Като флотисер - VI разряд (само бригадирите имаха VII-ми) получавах 78 лв. Плащаха стотинки за час нощен труд и ни даваха, по една кофичка кисело мляко като противоотрова.

Бях се "доверил" на няколко момчета за "пътилата си" и скоро мнозина разбраха, че не съм съгласен с управниците. В автобусите, които тръгваха от пл. "Св. Александър Невски" пътувахме кой както се качи. Това ми позволи за няколко месеца да ме опознаят много хора. Станах "консултант" по много трудово-правни въпроси. В изказванията си на събрания по профсъюзна линия открито поставях някои искания за подобряване условията на работа.

На една от поредните ни срещи с Темков (те ставаха обикновено средношц, когато се връщах от втора смяна) той ми довери, че в ЦК има хора, които подготвят пленум за преоценка на Априлската линия и

"авторитета" на Живков, но че е необходима изразена и от вън подкрепа. От тогава при всяка наша среща въпросът за участието на кремиковски работници в подкрепа на "оздравителния пленум" (така започнахме да го наричаме), вече получаваше конкретност. Внимателно подготвях определени хора, които при даден сигнал да организират смелни и цехови митинги и от там хората с автобусите направо да се отведат пред сградата на Централния комитет. Темков ми довери, че приобщени към идеята военни части ще осигурят охраната на митинга.

Реших да проверя доколко моят авторитет може да осигури последователи в една подобна акция при протестна демонстрация. Изчаквах подходяща ситуация. Това стана през зимата на 1965 г. Автобусите, с които ни превозваха бяха стари, с големи пролуки, а понякога не достигаха да превозят обратно нощната смяна и ни караха да ходим до гара Обединена. Общо взето превозът не бе организиран добре и това създаваше широко недоволство. Една сутрин се създаде подходящ случай. Беше много студено. Автобусите не бяха отоплени, а ние бяхме работили на открито за отстраняване на авария. Не беше осигурено и млякото, което ни се даваше като противоотрова. Аз самият бях много възмутен. Събрани пред автобусите работниците с крака потропваха и негодуваха. Някой подхвърли думата "стачка". Момчетата се въодушевиха и започнаха коментарите. Готови да стачкуват първи бяхме ние флотиерите. Това ми се видя рисковано с оглед "оставането ми в сянка"при разследването", което неизбежно щеше да последва и моите "противодържавни" настроения щяха "да се имат в предвид". Спомних си един случай станал с ръководителя на Китайската комунистическа партия и на Китайската държава Мао Дзе Дун, разказван ми лично от бившия

посланик на нашата страна в Китай Янко Петков. Случката била описана от Мао на среща с дипломатите. В един завод в Пекин спонтанно избухнала стачка. Това станало известно веднага на членове на правителството и съобщили на Мао. Подбудителите на стачката били задържани, но работниците отказали да започнат работа. Мао наредил да освободят "бунтарите" и да им се уреди среща с него. Така и станало. Тогава все още хората от върха в Китай били близко до народа. Мао посрещнал радушно делегацията, пили както му е обичая чай и те му разказали за неволите си. Той се засмял, ръкувал се с всекиго по отделно и заявил: "Ако аз бях в този завод щях да застана начело на стачката. Срещу отрицателното трябва да се организира противодействие!". Още на другия ден в завода нещата се оправили.

Предложих на момчетата да съставим делегация и да отидем направо в ЦК на партията. Тогава все още вярвах, че там работят хора, на които чуждите неволи не са им чужди.

Автобусите не ни закараха и до "Александър Невски" а ни изсипаха вкочанясали на площадчето пред гара "Подуене". Това засили възмущението. Дотътрихме се пред ЦК и когато влезнахме в "пропуски" се оживихме. Приемната беше с меки кресла и приятно отоплена. Пускаха се закачки: "Я да дойдат тия в нашите приемни" и други, но все незлобливи. Бяхме около десетина човека. Когато казах че сме делегация от Кремиковци, не ми повярваха. Намесиха се момчетата. Заявиха, че искаме да ни приеме зав. отдел "Транспорт", или някой от секретарите, и че докато не ни приемат няма да напуснем. Любо, едно смело момче, подхвърли на цивилния от охраната: "Може и тук да спим! Я колко е удобно и топло.". Каза му нещо и за общежитието. Разбраха, че работата е сериозна, зазвъняха по телефо-

ните, чуваха се думите "работническа делегация от Кремиковци", "нещо недоволстват", "няма да си отидат" и други обяснения. След малко запитаха кой ги води, и че ще приемат само него. Обадих се и казах, че нямаме водач, и че трябва да приемат цялата делегация. Събраха ни паспортите и ни заведоха при Константин Телалов. Не ни покани да седнем, но ние и без покана се настанихме в креслата и фотьойлите. Телалов се разхождаше пред нас и се опита да омаловажи присъствието ни като делегация, но не успя. Заявих му, че сме избрани от четвърта смяна на Рудопреработвателния комплекс в Кремиковци и искаме да ни изслуша. Той седна зад бюрото, повика някакъв сътрудник и ни попита защо сме дошли в Централния комитет. Описах положението с превоза и му казах, че ако положението с транспорта не оправи за няколко дни, ние няма да отидем на работа като първа смяна.

- Заплашваш ли, а? - прекъсна ме сопнато Телалов.

- Не, казвам Ви, какво може да стане.

- Защо дойдохте тук?

- Вярваме, че само от тук може да се оправят тези неща.

- Кой ви подсети - той питаше, а сътрудникът записваше.

- Никой. Предложението е мое - отговорих спокойно.

- Член ли си на партията?

Отговорих отрицателно, но не му обясни защо не съм.

Попита за името ми и ни обясни, че "стачки не могат да се правят, защото няма такива причини, и че по-правилно е да се настоява да се отстранят слабостите".

Едно от момчетата подхвърли: "Бог-високо, цар-далеко!"

Срещата приключи.

На тръгване Тслалов ме "посъветва": "Виждам, че ти си тарторът. Дано не ти се налага да водиш такава делегация!". Мислех да му разкажа за стачката в Пекин, но добре, че не го сторих. Вече бях белязан със знака на ДС.

Имахме два почивни дни след смяната. Когато на третия ден отидохме като първа смяна, почти всички автобуси бяха нови и броят им бе увеличен.

Случката стана известна и дълго време след това нашите момчета подмятаха на другите "Това с тарторът на стачката, а вас ви е страх!".

Още на другия ден след посещението ни в ЦК чрез "вуйчото" дадох сигнал за извънредна среща с Темков и му разказах. Зарадва се и каза, че ще дойде на площада, за да види резултата. Влиянието ми сред работниците се засили.

Настъпваше пролетта на 1965 г. Борис ставаше все по-предпазлив при срещите ни, съветваше и мене да постъпвам така. Той намекваше за скорошни промени, за "център, който извършва подготовката" и уточнявахме как ще организирам подкрепата на работниците от Кремиковци. Чрез момчетата, по-голяма част от които следваха задочно в различни вузове, получавах информация за настроението на студентите. Сред тях също имаше много несъгласни с "генералната Априлска линия".

И тогава стана провалът на "центъра".

В края на март 1965 г. срещите ни с Темков, по негово искане, бяха разредени и ставаха при голяма предпазливост, обикновено след връщането ми от втора смяна - среднощ. Заговори за възможност от арести, но че това не трябва да спре започнатата подготовка за

провеждане на оздравителен пленум и освобождаване на Т. Живков от ръководството на партията. Убеждаваше ме, че има хора сериозно законспирирани, с които ще се установи връзка.

Може би в началото на м. април се състоя последната ни среща в една от малките и слабо осветени улички в района на Гарнизонната фурна (днес южната част на района на Националния дворец на културата". Борето ми обясни, че не може да ми определи нова среща. че ако всичко се размине ще ме потърси чрез "вуйчото". Попита ме дали съм съгласен да продължа работата с други хора, ако се случи нещо с центъра. Отговорих положително. Едва тогава той ми довери, че навярно има някъде прочел, защото забелязал, че от няколко дни го следят. Изяснихме как ще се осъществи връзката и се разделихме. Прегърна ме, беше развълнуван:

- Дано да се срещнем при новите условия. Прости ми ако съм те въвлякъл в сериозни неприятности. Да ми прости и семейството ти.

- Сами пожелахме и избрахме този път. Не се укорявай. Рано или късно сам щях да го избера. Ти ми помогна навреме да се ориентирам към какво ни води Априлската линия. Бях развълнуван и неспокоен.

Разделихме се. Скоро леко прегърбената му широкоплеща фигура се загуби в мрака.

Настъпиха за мене може би и за други честни хора, тревожните и изпълнени със загадъчност априлски дни на 1965г.

Два или три дни след тази среща с Темков страната осъмна със слуха, че "е разкрит заговор на военни с участието на действително легендарния партизанин от Врачанския край Иван Тодоров (Горуня), за сваляне на съществуващото партийно и държавно ръководство", и че за да не попадне жив в ареста Горуня се е самоубил. Сред задържаните бе и моят "среднощен

посетител", както после го наричаха при следствието. Бях призован за свидетел и "поканен за разговор" в следствения отдел на ДС. Трябваше да се съглася " ... да се докаже, че посредством мене "заговорниците" са имали връзка с легацията на КНР, от където са получавали указания". Отказах, защото това не бе истина. Следователите се позоваваха на "разкритията си" и на моите "самопризнания" от пролетта на 1964 г. Настояваха да се съглася и ми дадоха да разбера, че "по този начин" сам ще си помогна". Тогава отново срещнах следователя Тарев, но той вече не разговаряше с мене насаме. С една-две реплики умело вмъкнати от него ми помогна как да се ориентирам. Разбрах го.

На процеса, в който освен "самоубилият се" Иван Тодоров (Горуня) бяха и ветеранът на революционните борби във Врачанския край Цоло Кръстев, няколко генерали, Борис Темков и други военни и общественици. Отхвърлих твърдението, че чрез мене те са поддържали връзка с легацията на КНР, за да получат указания за каквото и да било. Ядосан прокурорът ме прекъсна:

- Нали сте давали такива показания?

- Не съм казвал такива неща, а ми ги внушаваха ...

Председателят ме освободи с репликата: "Не трябваше да сте тук като свидетел, а като подсъдим, там при тях ..."

На излизане, минавайки "край заговорниците" чух: "Браво, Докторе!" Така ме наричаше само Темков, друг не познавах.

След 10 ноември 1989 г. много се говори и писа за този процес и за подсъдимите в него, неосъществили намеренията си преди 25 години: Иван Тодоров (Горуня), Цоло Кръстев, Борис Темков, генералите: Цвятко Анев, Любен Динов и Мичо Ерменов, подполковникът Иван Велчев, Аврам Чернев, Благой Мавродиев и югославския емигрант Стоян Милановић.

Истината за смъртта на Горуня на 8 април 1965 г. и досега не е разгадана. Всички опити кончината му да бъде представена за самоубийство са все още недоказани версии. През втората половина на 80-те години при загадъчно обстоятелство загина и Цоло Кръстев- "блъснат" от влак късно вечер. Почти всички участници в този опит да се спаси компартията от опозоряване и да се разширят по нататък демократичните преобразувания в България, след 10 ноември 1989 г. разказаха подробности в някои ежедневници, в периодичния печат, по радиото и чрез малкия екран. [28]

Господстващото положение на тогавашното партийно и държавно ръководство сложи свой отпечатък върху информацията за тези събития и изследователите тепърва ще търсят истината, потулена от липсата на координация в дейността на тези смелчаци, предизвикана от конспиративността, при която са се подготвяли.

Борис Михайлов Темков, който според мене е един от двигателите в тази подготовка, знае много за подготовката на пленума и за намеренията на "центъра", който с право може да се нарече Първи в създаване на организирано активно противодействие срещу домогванията на Т. Живков да установи своя еднолична власт, използвайки преимущественото положение на БКП във властта.

В условията на "свободен живот" макар и под лупа с Темков успявахме понякога пак конспиративно да се срещаме, но никога не сме водили разговор за този център и за моята дейност след 1965 г. Исках да съхраня

28/ Анев ("Късни показания", в."Антени" /24.01.90 г. сп."Български войн", кн.3а и 4а/90 г., Дилов Любен, в."Антени" /21.02.90 г., Велчев Иван, в."Работническо дело" /18.02.90 г., Темков Борис, в."Диалог" /02.03.90 г. и в."Средногорски зов" от м.м. II, III. 90 г., Чернев Аврам, в."Вечерни новини", бр.1841/20.09.91 г.

в паметта си обективността на информацията си, и мисля че успях. Този непоколебим в убежденията си демократ, приел да се нарича комунист, убеден че всъщност служи на истинските човешки добродетели, се съгласи да предостави на поколенията и на историята спомените и разказа за патилата си. [29]

Ето няколко примера как Живков и живковистите характеризираха тогава тези събития и как онези, които "спасиха честта на партията" на 10 ноември 89 г. (някои от тях участваха в тези събития като съдници на "заговорите", доказвайки, че са "проверени марксисти-ленинци") не положиха усилия да дадат заслуженото морално удовлетворение на тези "еретици" и ги обричат на забвение. Понятно защо е тази линия. По-удобно е за "борците за демокрация" във висшето партийно ръководство пак да са "първи" в борбата за доброто на народа "даже преди" писмото на Петър Младенов от м. октомври 1989 г. до "моите другари от Политбюро". С писмото и оставката си П. Младенов създаде повод за да извършат "промяната". [30]

Приемам за най-достоверна информацията за тогавашната квалификация на т.н. "заговорници" от 1965 г., разговора между Т. Живков и Веселин Андреев, един от преданите му сподвижници от отряда "Чавдар", станал през м. април 1965 г.

"Научих, че е арестуван Борис Темков, мой съгражданин, отличен приятел, ремсист още от Американския колеж - майка му бе прислужница там, така завърши ... По времето, когато бях нелегален, той бе

29/ Съюзът на българските журналисти подготвя за печат негова книга за тези събития и за патилата му.

30/ По-нататък в този достоверен разказ, когато ще се спра за положението ни след 10 ноември като бивш "заговорник", отново ще коментирам това поведение.

член на Софийския окръжен комитет на партията. И въпреки това ме укриваше у дома си, доста време прекарах у него. Знаех, че по това време са работили заедно с Живков.

Отидох при него. Да познавам го, работили сме заедно, но Борис Темков не е арестуван. Удивих се - беше ми казал негов пръв приятел, но как да не повярвам на Живков? Намерих брата на Борко - Веселин. Той също потвърди: арестуван е. Отидох отново при Живков. Да арестуван е, каза ми този път, но не могъл да се меси в работата на ДС и на съда (?!) Участвал бил в голяма конспирация заедно с Цоло Кръстев, ген. Анев ... Така е и ти няма какво да се занимаваш с такива работи! - отряза ме.

- Ние няма да позволим да се конспирира срещу партията и властта от когото и да било!"[31]

От Темков знаех, че през 1962 - 1964 г. е водил разговори със съгражданина си В. Андреев за последиците от Априлската линия. Но тогава иначе мислещите се дамгосваха като "сталинист" или "маоист".

В своята книга "Втория стаж", Константин Чакъров съветник на Людмила Живкова, а след кончината ѝ и на баща ѝ, прекарал повече от 15 години в "дебелото черво" (той сам така нарича коридора и кабинетите, разположени на II етаж в сградата на ЦК и на МС, където е бил кабинета на Живков), дава следната оценка за тези събития и за участниците в "заговора". Постепенно заговорът се разплита. Следва съд и различни срокове затвор. Политическият и съдебен разгром се възлага на трима души - Добри Джуров, Велко Палин и Мирчо Спасов. За да няма съмнения в това, че платформата на генералите и офицерите не е от съвременен модел и образец на идеологическо мислене,

---

"31/ Андреев Веселин "Живков - мъртъв приживе", Библиотека "Летописи", София, 1991 г., стр. 49.

ще приведа някои доклади от тайното подслушване и записване на разговорите на заговорниците, които се правят лично и само за Тодор Живков:

" ... На 26 декември 1965 г. генерал Динов, който е трябвало да проведе въоръжената акция и завземе пленума (бележката е моя М. Д.) и Благой Мавродиев (един от ръководителите на русенската група през 1964 - 65 г. - бележката е моя М. Д.) в разговор стигат до извода, че Иван - Асен Георгиев, ликвидиран като американски шпионин, е първият човек, който започнал бой против Хрушчов. Когато го откарвали на разстрел казал "Аз се опитах да спася човечеството от Хрушчов " ... " ... На 13 януари 1966 г. продължава Чакъров - Динов и Мавродиев говорят помежду си, че в ДС и МВР се е напълнило само с гадове. Много малко били техните хора там..." По-нататък се цитира и друг пасаж от записан, подслушан разговор на 17 януари 1966 г. По повод конференцията в Хавана, Динов казва,че там е показана правотата на китайците и пълната изолация на съветската делегация и тяхната линия, че китайците имат много партии зад гърба си. Искат тяхната линия да стане линия на болшинството партии, да притиснат КПСС и на XXIII конгрес тя да отстъпи. Ако не направи това, по-нататък да бъде притисната до стената, да бъде изолирана и по такъв начин в цялото комунистическо движение да победи китайската линия. Динов споменава, че Брежнев трябва да си отиде... " [32]

Тези пасажи бяха поместени преди излизането на книгата на Сл.Чакъров във в."Антени" от 13,20 и 27.07.1990 г.

Това бе нов, пореден опит да се втълпи на обществото, че преди 10 ноември е нямало в партията

32/ Чакъров Константин "Вторият етаж", София 1990 г.

демократи, противостоящи на едноличната власт, че те са се "зародили" едва през втората половина на 80-те години и успели защото са имали "свои хора" в Политбюро.

Посочените по-долу обстоятелства ме заставят да се съмнявам в документалността на "Втория стаж".

Цитирайки пасажи от записи на подслушани разговори водени от ген. Любен Дилов, преди разкриването на групата на Иван Тодоров - Горуня, Цоло Кръстев, Борис Темков, Цвятко Анев и др., Чакъров най-достоверно ни убеждава, че това е станало първия път "На 26 декември 1965 г. ... и втория път на 17 януари 1966 г." (в. "Антени" от 27 юни 1990 г.), като не знае, че по това време както Дилов, така и другите заговорници, както той ги нарича вече са в Софийския централен затвор изтърпявайки присъдата по НОХ дело 2/65 г. гледано през м. юни.

Костадин Чакъров сам посочва, че е работил в апарата на ЦК и в непосредствена близост до Л. Живкова и Т. Живков от 1974 до 1989 г. и по-точно до историческата дата 10.11.89 г., т.е. започнал с 10 години след разкриването на групата, което не му позволява да дава характеристика на тези родолюбци и да ги представя убедително като съзаклятници разпределящи си предварително постове.

Тепърва поколенията ще преценяват пожертвователността на всички изявили активно несъгласие с тоталитаризма, утвърден в нашия целокупен обществено-политически и стопански живот в продължение на близо 30 години като "Генерална Априлска линия" на бившата Българска комунистическа партия. [33]

Какво ли не разказваха тогава за заговорниците?

33/ Написах възражение в този смисъл до гл. редактор на в. "Антени" и то бе поместено през м. юли 1989 г.

Като журналист бях подновил картата си за ползване на читалнята за научни работници в Народната библиотека. Допусках, че веднага ще бъдат взети мерки да не се предоставя литература, свързана с партизанския отряд "Георги Бенковски", действал в Врачанския и Михайловградски райони, и успях да прочета биографичния очерк на Цвятко Анев и двете книги на Аврам Митев, посветени на този отряд. Така успях да се запозная с главните организатори на подготвения "заговор" и бях напълно убеден, че хората, с които се бе свързал Борис Темков не се отличаваха от неговите нравствени устои, че заслужават подкрепа в народополезното им дело.

Във в. "Диалог" от 02.03.90 г. "Аз бях заговорник" Борис Темков пояснява: "Цоло Кръстев ми обясни създадената обстановка в страната и в ЦК на БКП, където се беше сформирала коалиция срещу Тодор Живков, водена от две основни влиятелни групи, начело с Иван Тодоров - Горуня, чието име той не ми спомена и Иван Бъчваров. И двамата имаха широки връзки и поддръжка сред революционните кадри и населението във Врачанско и Севлиевски-Габровския район. Ползваха се също с голяма известност и популярност в цялата страна. Те бяха вече критикували остро Т. Живков, неговия автократичен стил и извращения. Бъчваровци се готвели да предложат на някои от следващите пленуми снемането на Живков и премахването на неговия тираничен режим.

Предварително имах добри гаранции за Цоло Кръстев и приех да участвам в тази работа.

По начало аз поставих условия за нашето участие в общата дейност. Целта ми беше не само да се обезсърчат и охладят евентуални амбиции, претенции, но също така да проверя техните стремежи и цели. Първото условие беше да няма никакви промени и

разместванията в състава на ЦК, никакво издигане на нови отговорни постове и пр., което би било банално и би създало недоверие към промяната.

След оздравяването на обстановката всички наши дейци да се върнат на предишните си места и постове. По този начин да се даде пример на скромност и безкористие, както на нашата общественост, така и в други страни, на които предстои да извършат подобни промени.

Всичко това звучеше доста абсурдно и нестандартно и аз сам съзнавах това. Но моята цел беше преди всичко проверка на намеренията. Цоло ме слушаше съвсем сериозно и никак не се учуди на моите условия. Според него обаче се налагали някои промени, като Т. Живков и приближените му се снемат от постовете и извадят от състава на ЦК. Минималните промени трябваше да осигурят безболезнен преход към оздравяване на ръководството и обстановката в партията и страната. Аз, разбира се сам бях за промени и смятах, че ще се наложи Т. Живков и групата му да бъдат снети от постовете им и извадени от ЦК. Но както казах, целта ми беше на първо време и преди всичко да проверя какви са намеренията и претенциите на тези борци срещу деспотизма на Живков.

От тези проверки, от цялата наша по-нататъшна съвместна работа се убедих, че в ръководството на групата няма кариеристични стремежи и болнави амбиции.

ВТОРИЯТ ЦЕНТЪР ИЛИ "МАЛКИЯТ ЗАГОВОР" ПРОТИВ Т. ЖИВКОВ

"Върху тънкия лед"

Така обявих достоверния си разказ, публикуван във в. "Кооперативно село" през м. май 1990 г. Същият вестник помести и първата ми публикация "Истината за един процес", проведен при строго охранявани закрити врати", преди официалната ми реабилитация, в броевете си от 1 до 5 януари 1990 г.

Въпросът за разкриване подробности и изясняване на нашата дейност пред трето лице никога не е стоял пред мене. Ние бяхме създали конспиративно действаща организация при строго спазвана секретност със свой център, сътрудници и помагачи, сами обрекли се на всичко. Но за най-близките ми другари това до пролетта на 1990 г. не бе известно.

Упоменатата по-горе публикация на Б.Темков във в."Диалог" от 20.03.1990 г. и в "Средногорски зов" от м.февруари и м. март с.г. вече ме освобождават от задължението да мълча за т.н. "втори център".

Ето как Темков обяснява идеята за формирането на "втория център".

"Важен въпрос при следствието и при целия ми престой в затвора беше въпросът за т.н. "втори" и "трети" център, т.е. дали има организирани от нас групи навън, които да продължават нелегалната дейност. Откъде и как възникна този въпрос при следствието, не знаем, но всеки път когато опираха до мен, аз отправях търсенията в задънена улица.

Всъщност втори и трети център формално и фактически действително съществуваха. През цялото

време още навън този въпрос стоеше пред мен. Тъй като Цоло и ръководството от застой и залисия по нашите работи бяха пренебрегнали и изоставили този аспект, аз реших да проявя инициатива. Макар че с Михаил Докторов, с когото бяхме разследвани за нелегална дейност още през 1964 г., продължавахме контактите и общата работа, той беше донякъде изчезнал от полезрението на ДС. Той беше предприемчив, смел и зареден с енергия и опън човек и аз избрах него, за да му предам щафетата,когато видях, че предстои арест. На последните ни срещи преди ареста някъде в района на Гарнизонната фурна се видяхме и разбрахме за всичко. Предадох му и някои ключови връзки и хора, които не бяха много компрометирани. Моят съвет беше да изчакат известно време, да се огледат, ослушат и след това самостоятелно да решат какъв път и тактика да изберат, без механически да подражават на нашия пример и без да забравят успешните форми на работа, които бяхме вече опитали със студентите и кремиковските работници.

Но можеш ли удържа такива хора със съвети! Веднага след нашето задържане почнали активна работа и борба, издавали позиви, изпращали протести до властите, организирали помощ за задържаните и преследваните и пр. За това научихме и ние още в ареста и след това в затвора.

И аз бях преведен от Пазарджишкия затвор в София за следствието.

Както споменах вече Борис Темков в разговор какво ще стане ако ги разкрият, ми загатна, че има друг център когото назова "резервен", който ще продължи работата по организирането на оздравителния пленум. На последната ни среща съвсем ясно ми даде да разбера, че ме е прехвърлил в резервния център, откъдето ще ме потърсят и уточнихме паролата. Вече

съм я забравил, но бе свързана с въпрос, отговорът на който бе с пояснението на факт, известен само на двама ни. В своята изповед "Аз бях заговорник" Темков пояснява: "Преди да ме задържат, Стефан Алахвердиев идваше често у нас и аз го търсех у тях. Веднъж той ни устрои дори кратка среща с Вълю Цанков, на която нямаше условия и много време да говорим. От Стефан бях в течение на политическото развитие и растеж на тази група смелчаци, сплотена около Бъчваров и Вълю Цанков. Дадох и на Стефан много съвети и поръчения да действат умно и решават със собствените си глави как да вървят по-нататък.

Стефан, беше чувствен човек. След нашето задържане, много страдал и се измъчил. Година по-късно получил инфаркт, а през 1978 г. втори инфаркт, от който починал на 55 години.

Неотдавна - след 10 ноември 1989 г., посетих съпругата на Стефан - Дона. Тя ми разказа, че след нашето осъждане една вечер в квартирата им дошли Иван Бъчваров, Борис Колчев и Вълю Цанков и разговаряли насамне в едната стая през цялата нощ. Ясно е, че те са продължили да се борят и са замисляли нещо сериозно.

След време Иван Бъчваров, както е известно, загина при самолетна катастрофа край Братислава. Загинаха също десетки пътници, между които и оперната певица Катя Попова. Възложили на Недьо Ганчев, бивш прокурор в Севлиево, преместен за прокурор във Върховния съд, да разследва катастрофата. Скоро Недьо Ганчев се отказал да води следствието. Признал пред Вълю Цанков, че не можел да говори и прави това, което искали от него. Скоро след това Недьо Ганчев се самоубил. Странно съвпадение на обстоятелствата. Дали това събитие не забулва в мисте-

рия и края на "третия център". [34]

В една от срещите ни след неговата публикация общото ни излизане през м. август 1991 г. в популярната рубрика на Радио София "Неделя 150" аз пожелах да науча докрай истината. Темков ми поясни когато на 15 юни 1991 г. ме изпращаше от дома си в Пирдоп към гарата, че "именно групата на ген. Иван Бъчваров е смятал за "резервен център". Темков е поддържал връзка с Бъчваровци без това да е известно на групата на Цоло Кръстев, прибързаността на която през пролетта на 1965 г. предизвикала в него несигурност. Няколко дни преди задържането му той предал името ми на връзката си Бъчваров и получил потвърждение, че съм приет.

Организирайки по-нататъшното противодействие на "генералната Априлска линия" и привличайки в нея съратници аз съм се обосновавал на информацията, че има "резервен център", който ще ме потърси, не предполагайки, че в същност ние вече създаваме "втори център".

По време на следствието през март-юли 1968 г. информацията за съществуването на "резервния център" стана известна. Когато пред проверени хора излагах позицията за необходимостта от провеждане на оздравителен пленум на ЦК на БКП, който да изолира живковистите от ръководството на партията и от управлението на държавата, аз се аргументирах и с довереното ми от Темков обстоятелство, че те са имали и "резервен център". Логично е някои от тези хора при привличането на съмишленици да си е послужил и с тази аргументация. Много усилия бяха положени от страна на следствените органи, за да се разкрие този "център", но се провалиха. В своя разказ Темков дава известни разяснения: "Но търсенето този път на "третия

34/ в. "Антени", м. юли 1989 г.

център" продължи. Моето преместване в Бургаския затвор в една килия с Цоло Кръстев, беше именно за това. Подслушваха чрез инсталация нашите разговори, та дано се доберат до "опасните тайни". Всъщност те следяха през цялото време този фамозен "трети център", без да разберат, че правят това. Този път обаче не беше център, организиран от нас. Това беше групировката на Бъчваровци, които продължаваха своята революционна работа и борба. [35]

В публикацията си "Аз бях заговорник" Борис Темков съобщава: "Тук ще кажа нещо за хора, чиято роля може да се изтълкува неправилно, ако не се знае истината. С изключение на Вълю Цанков от обкръжението на Иван Бъчваров, аз съм кажи-речи, вече единствения свидетел на някои неизвестни страни на тази драматична история".

Всеки от т.н. "заговорници" или "еретици" от онези години е длъжен да разкаже какво знае за дейността на първите истински демократи в Компартията, готови на всякакъв риск, за да я предпазят от опетняване, за да останат чисти идеалите им. Промените след 10 ноември 1989 г. позволиха да се изяснят много събития.

Смятах , че това свидетелстване пред историята е достатъчно, за да проговоря и аз и да разкажа по-обстоятелствено за дейността на онези хора, които през периода юли 1965-март 1968 г. без колебание тръгнаха да изразяват активно недоволството си от режима на Живков при конспиративни условия.

На 25 март 1990 г. по телефона ми се обади о.з.ген. Стоян Куцаров, един от съпроцесниците ми. Четиринадесетият извънреден и последен конгрес на бившата БКП, го включи в състава на Висшия партиен

35/ в. "Алтени" , м. юли 1989 г.

съвет, а ЦК на бившия СБПФК го избра за свой зам. председател. Куцаров ми съобщи, че на 28, март при него ще дойдат и останалите подсъдими от нашия процес. Ръководството на тогавашния Национален музей на революционното движение в София подготвя към, чрез който да представи комунистите преследвани и съдени от живковистите, защото са дръзнали да проявят активно несъгласие с едноличната власт до 10 ноември 1989 г. [36]

В издирването на документи бил включен и нашия процес. Стоян Куцаров ме помоли да запеса всичко, което имам свързано с дейността, процеса и престоя ни в затвора.

По време на срещата, Иван Младенов, друг съпроцесник, донесе няколко запазени екземпляра разпространявани от нас позиви и разработки, против "априлци". Другаде такива документи не бяха съхранени. Предаваните от мене през годините 1965-68 по един екземпляр и други предмети за съхранение в дома на Кръстьо Борисов Желязков, ул."Кочо Чистименски" 62, кв. "Хаджи Димитър" София, не бяха опазени. К. Желязков участваше в уреждането на конспиративни срещи с други сътрудници, предимно военни и изработи някои от съоръженията на печатницата. Желязков бе в течение на "антипартийната ми дейност" още от 1962 г. При задържането му през м.април 1968 г. баща му случайно открива скривалището с мастила, топове хартия, восъчни листа, валяците и други предмети "архивата" и преди да бъдат направени обиски ги унищожава. Желязков успя своевременно да предупреди семейството ми след задържането ми, че ще го посети провокатор подготвен

36/ През 1991 г. музеят бе преименуван в "Музей на политическите партии и движения в България"

от ДС. Последователното му логично издържано поведение по време на следствието, предотврати много разкрития, които може би щяха да доведат до лош край за мен и запазиха от арест други хора. Желязков бе задържан, но не бе съден. Аз успях да ограничa информацията за участието му. Не бе и прокурорски свидетел, защото получи инфаркт, оцеля, но за цял живот остана инвалид. Почина през лятото на 1990 г.

При срещата със Стоян Куцаров част от тези документи бяха в ръцете ми. Бяха запазени от Иван Младенов чрез привлечен от него съмишленик. Удостоверяваше се и документално съществуването на "Втори център" в борбата против личната власт и живковистите още през 1965 г. Това бяха екземпляри от печатни материали, съставени от нас и отпечатани в "размножителните бази" - двата циклостила и малката преносима печатница.

На 20 май 1991 г. Българската телевизия излъчи "Еретици" - документален филм за петима радиожурналисти и тяхната дейност още в началото на 60-те години срещу едноличната власт и създадения от нея тоталитарен режим.

Един от участниците в тази група Илия Русчуклиев, след дълго колебание, проявено преди всичко от скромност, оповести неизвестен за другите случай за трети участник в организацията. За него ще разкажа по-нататък.

С никого от свързаните тогава с мене хора нищо никога не съм изяснявал за дейността ни през онези години, дори и когато бяхме вече в Софийския затвор и изолирани от другите се разхождахме в малкото каре. Имаше обстоятелства, които знаех само аз, а други - с участието на още един, но никога от трима. По този начин те останаха неразкрити и мнозина не пострадаха. Успяхме да запазим някои хора и всеки съхраняваше по

нещо в паметта си. И когато вече бяхме "свободни" мълчанието ми продължи близо 25 години.

След процеса срещу "горуневци" през 1965 г., времето за мене минаваше тревожно в очакване да ме потърсят, както ми каза Темков. Но човекът от "резервния център" не идваше. Допуснах, че и той е пострадал или пък противник на "априлския курс", след провала бе предпочел да премине от конфронтация с неговия притворител на дело в правоверен негов сторонник.

При подходящо време, както се бяхме разбрали, посетих съпругата на Темков. Домът бе с два входа - на пл."Такев" и на ул."Вл.Поптомов" 9 (откъдето бе и официалния вход). При повторното ми посещение тя ме запозна с човека, за който Темков ме бе информирал на последната ни среща - Богдан Джукич, югославски емигрант. Още тогава Богдан боледуваше от напреднала форма на туберкулоза. Виждахме се един-два пъти в месеца. В една от първите ни срещи той поиска да го свържа с други "мислещи като нас". Мотивираше се, че трябва да знае с какви хора ще работи; т.е. искаше имена. Не можех да му ги дам не защото не му повярвах, а защото тогава все още не познавах такива хора, които "могат да вършат сериозна работа", както той се изразяваше. В последствие тази негова настойчивост ме направи предпазлив. Реших да остана единственият му познат, с който той може да се среща като същевременно разредих вижданията ни.

Трябваше да напусна Кремиковци по предложение на платения партиен секретар в Рудопреработвателния комбинат, Кръстев (забравил съм собственото му име). Беше искрен и ми каза, че му е възложено да ме убеди да премина на работа по специалността си, т.е. редактор. Навярно други бяха ми осигурили "подходяща" работа. Той само трябваше да ми го посочи като "доброжелател". Станал бях неудобен с популярността си като

"бунтар" и някои свои разяснения за положението в България. Разделих се с работниците с болка. Бях свикнал с тяхната среда. И до днес някои от тогавашните "момчета" ме търсят и всяка среща с тях ми доставя радост. В края на м.август 1965 г. без формалности бях назначен за редактор във Външнотърговско рекламно предприятие "Торграфик". Не много след това и Б.Джукич бе назначен като технически ръководител към новата модерно обзаведена офсетова печатница на Търговската палата. Не приех обяснението му за случайно съвпадение.

Убеден в правотата на своите оценки за резултатите от активно провежданата линия на властолюбеца и усъмнил се в появата на човек от "резервния център", аз се ориентирах към самостоятелна и активна разобличителна дейност. започнах да търся други съратници, на които мога напълно да се доверя.

Като радио-работник преди години, по време на честите си пътувания, бях се срещал по няколко пъти с едни и същи хора, слушал бях оценките им и сам вярвах в тяхната толерантност. От друга страна, като помощник командир в бившия 11 пехотен полк в Сливен и участник във втората фаза на Отечествената война аз се ползвах с уважение сред войници и офицери от полка и при командировките понякога се срещах с някои от тях.

В отдел "Пропаганда и реклама" на Балкантурист работеше Дафина Жекова, дъщеря на Димитър Жеков. Тя ме познаваше от 1945 г. чрез баща си и от посещенията ми в дома им в Котел и София. Дафинка споделяше, макар и неафиширано, становището ми за обстановката в страната и в комунистическото движение и желаеше "да ми помогне по издръжката на семейството ми". Предполагам, че тя бе информирана от баща си за несъгласието ми с "априлци". Възложи ми да съставя проспекти за по-забележителни наши

природни исторически и туристически обекти, които да бъдат предоставени на съответните институции на Балкантурист в чужбина за рекламно ползване. Така можех да пътувам из страната без да създавам подозрение. Тези командировки, направени по време на отпуска, позволиха да уточня местата, откъдето ще може да се привличат съратници. По време на нашия процес обвинението представи подробна карта на създадените от мене опасни огнища. По-късно разбрах, че цялото семейство на Димитър Жеков не бе приело разложителния "априлски курс". Синът Никола Жеков, тогава бе командир на Ж.П полк.

С несъгласните и готови да помагат се бях разбрал за начина, по който ще се свързват с мене или с хора, изпратени от мене, как ще се разпознават без да се идентифицират персонално и какво ги очаква. Бях откровен и им казах, че най-малкото ги очаква интерниране, а някои и дългогодишен затвор. Никой не се разколеба.

Главният касиер на тогавашната Медицинска академия Лазар Тодоров Каев, който както вече разказах ми бе помагал при разпространяването на т.н. "инкриминирани материали" през 1962-64 г., прие да помага и в новата ми конспиративна дейност. Той осигури съвършено нови банкноти с поредни номера от една и съща серия с различни стойности. Чрез тях се установяваше първия контакт със съмишлениците. Левовата стойност на "разменната " банкнота се определяше от ранга на населеното място. Паролата бе "имате ли да развалите (като се посочваше стойността на банкнотата) ....." Човекът, на когото се предлагаше банкнотата бе длъжен да провери дали тя е с пореден номер. За да не стане грешка имаше и контра парола. Пристигащият от "центъра" трябваше да носи като четиво книга и на въпроса зададен му от "партньора" "Какво четете?", да

отговори: - "Под игото". След една година Каев вече лично участваше в установяване на такива връзки от същата схема и проведе няколко възлови срещи.

Тъй като знаех истината за обявените и анатемосани от Първия "заговорници" от групата на Горуня, аз се възмущавах когато слушах оклеветяването им. Слушах радиостанция "Би Би Си". В една от емисиите предадоха част от интервюто на Т.Живков с представител на радиостанцията във връзка със "заговорниците". Какви ли не ги нарече?! На въпроса какво ще каже за интелектуалеца Борис Темков, Живков отговори, "че по мнението на лекарите от получена преди години по главата контузия, често пъти изпадал в неконтролируеми положения и затова бил въвлечен в такава предварително обречена на провал авантюра". Репортерът отговори, че лично познавал Темков и нямал такова впечатление.

Живков забравяше, че с този "неконтролируем" високо ерудиран човек, се бе срещал няколко пъти в нелегалност преди 9.09.1944 г. Тези срещи са описани от Темков в специално подготвен сборник "доказващ" участието на Т. Живков в нелегалната борба, но след 1965 г. бе иззет от библиотеките, тъй като в много от спомените Янко не се представяше в ролята на още от тогава очертаващ се революционер с голяма подготовка. Слушах оклеветяването и все повече се убеждавах, че трябва да се направи нещо, което да извести, че това не са "заговорници" а демократи, родолюбци, че не са забравили, че имат последователи.

По това време, още като работник в Кремиковци, през свободното си време изучавах дейността на Васил Левски през последните години от живота му. Силно впечатление ми направи обстоятелството, че близо 30 години преди Ленин, Апостола бе стигнал до извода, че решаващ фактор за въздействие върху хората при създа-

ване на конспиративна организация и сигурен път за установяване на връзка с тях е "печатното слово", та макар и от няколко реда. Левски искал да снабди създаваното от него освободително движение с печатни квитанции, давани за получени средства. Ето защо при едно от посещенията си в Букурещ през 1872 г. той купува ограничено количество метални букви и създава в България малка ръчна примитивна преносима печатница, но много ценна за него и за делото. Тази идея ме доведе до мисълта да използвам опита му. Започнах разпространяване на талони. Те бяха отпечатани на специално оформена в малки размери вносна хартия, която имах от преди 10-15 години за събиране на средства за подпомагане на осъдените по процеса на Горуня и на техните семейства. Талонът беше със стойност 3 лева и набран тайно във ведомствената печатница на Издателството на Отечествения фронт от работничката Лилия Кирилова Наумова. За назначаването и по мое настояване като безработна, помогна Димитър Христов Герджиков убеден демократ, честен човек, който не един път ме бе избавил от гладуване като мой съученик в I-ва Софийска мъжка гимназия. Познавайки добре миналото ми и целия ми живот и убедена, че това, което върша е правилно, Наумова прие да набере талона и подготви формата за печат. Тя ми обясни как може да се ползва вън от печатницата. Талоните се разпространяваха от мене сред определен кръг работници в рудоподготвителния комбинат в Кремиковци, предимно безпартийни. Предлагах ги и на други, в които имах доверие и те ми вярваха.

Така, още през есента на 1965 г. се осигуриха първите средства за подпомагане на задържаните и техните семейства. Средствата предадох на съпругата на Темков, а тя на "кака Райна", както наричахме жената на Цоло Кръстев. Предполагам, че те именно бяха инфор-

мирали затворниците за съчувствието и помощта на съидейниците им, все още на свобода. По-късно, когато Темков и Цоло Кръстев бяха изпратени в лагера на о-в Белене, осигуряването на помощ продължи.

Бях възприел тактиката - поиска ли някой отново талон или не откаже повторното ми предлагане, с него вече може да се обсъжда по-нататъшното му участие в дейност, изразяваща несъгласие с "Априлския курс". Определено мога да заявя, че тези малки бели "помощни карти", т.е. талоните, възвестиха съществуването на "втория център" в борбата против "Априлци" и поставиха началото на изграждането на мрежа от негови сторонници. В непродължителен период от време аз вече стъпвах върху тънкия лед на активното несъгласие не сам, а с верни съратници.

Това бяха:

Иван Мицев Узунов - или "вуйчото", за който вече разказах. Той общуваше със съквартала си Тома Стефанов, бивш партизанин от отряда "Дядо Вело", популярен с честността си и скромността си. Стефанов бе изразил несъгласието си с живковисти, бе взел талони и тактично бе насочил вниманието ни към издирване на поддръжници сред комунистите от Севлиевско - Луковитския край.

Както вече разказах Узунов бе познат на проф. Иван Попов, тогава член на ПБ на ЦК на БКП, от съвместната им конспиративна работа преди 9 септември. Той бе сезирал Попов за уж дочути слухове от член на ЦК за активната подготовка за свикване на оздравителен пленум. Попов изслушал Узунов, не отговорил, но и не съобщил никому. След излизането ми от затвора Узунов ми обясни, че познанството му с професора го отървало от допълнителни "неприятности" и че той станал причина да прекратят интернирането му в с. Гостилица, Габровско.

Иван Младенов Младенов - на ръководна работа в СП "Хигиенни услуги", по-късно в Министерство на комуналните услуги. Той разпространяваше "помощни талони" сред комунистите в Михайловградско, от който край бе. Убеден в правотата на нашата кауза, Младенов запозна с нея разжалвания в редник генерал Стоян Костадинов Куцаров, политзатворник преди 9 септември, а през м. април 1965 г. е заемал длъжността зам. зав. отдел "Административен" в ЦК на БКП, ръко-воден от ген. Иван Бъчваров. Чрез Куцаров, Младенов се информира кои членове на ЦК на БКП биха подкрепили свикването на толкова необходимия за партията и за страната оздравителен пленум на БКП и какво е настроението на някои военни. Особено ценна помощ в създаване на центъра и при разпространяването на разобличителните материали оказа Младенов. Чрез пароли той свърза човек от центъра с първия военен а след него и с други родолюбци.

Стана ясно, че офицери от състава на 3 армия със седалище в гр. Сливен не приемат "Априлската линия", и че имат силно влияние в района на гр. Котел.[37]

Десетилетия по-късно през март 1990 г. в разговор между трима ни се изясни, че Куцаров не е знаел с каква цел Младенов се е интересувал от тези неща.

Необходими бяха и комунисти, възприели демокрацията като основен принцип на управление, добре запознати с ролята на Компартията в създаването на по-справедливо общество, за някои икономически положения, както и за получаване на информация за състоянието на партията, за настроението на актива ѝ. Така при нас дойде и Дончо Йотов Дончев, изпълняващ

37/ Като приложение предоставям на читателите справките за участниците във Втория център, така както бяха съобщени в решението на ЦКРК при ЦК на БКП за реабилитацията им.

длъжността зам. директор в Института марксизъм - ленинизъм при ГК на БКП в София. Познавах го от преди, когато работех в апарата на ГК на БКП в София. Но че е участвал в нашата дейност, разбрах от обвинителния акт. Видях го в съдебната зала. Него го доведе друг. Връзката с Дончев беше ценно сътрудничество за по-правилната ни ориентация по много вътрешно-партийни въпроси и сред научните работници в София. [38]

В дните на съдебното дирене стана ясно, че Дончо Дончев бе извършил в същност активна работа за популяризиране неустойчивостта на Априлската линия, особено в областта на икономиката, за укрепване вярата у много научни работници, че не са изолирано явление в своето несъгласие.

Под различни форми в нашата дейност са участвали и пострадаха няколко работника от апарата на ГК и на районните комитети на БКП в София, като Стефан Кралев, Стоян Василев и Тодор Павлов, трима преподаватели във висши учебни заведения: Тони Ботев, Божин Божинов, Ленин Димитров и Гани Ганев. Журналистът Веселин Нейков, на работа в ЦК на БКП, кметът на с. Големи язовир, Ловешко, Райко Иванов и др. Лавирането на Дончев по време на следствието спаси още много сигурни честни хора, родолюбци демократи, членове на комунистическата партия и безпартийни. След освобождаването му през септември

38/ Чувството за оцеляване, разумът и принципите на конспирацията ограничаваха до максимум информацията за хората участници във Втория център. Ето защо във всички мои публикации и изказвания, както и тук аз съобщавам имената и фактите, които непосредствено съм знаел, давам имената на хората, предоставени ми след 10 ноември 1989 г. , от съпроцесниците си, с които те са имали контакти и които аз не познавах.

1970 г., Дончо бе задържан още два или три пъти за противодържавна дейност, но не се стигна до нов процес.

По всяка вероятност през онези тревожни години комунистите от Луковитско - Ловешкия край по рано от другите се бяха ориентирали в обстановката, защото мнозина от тях сами потърсиха връзка с нас и предложиха съдействието си.

За разширяване и укрепване на връзките на центъра в този район, много допринесе Райко Райков, също от Ловешкия край, чийто авторитет вдъхваше доверие и привличаше наши привърженици.

От въпросите, които ми зададоха при следствието и от внимателно вмъкваните "между другото" подпитвания от следователите и от свидетелските показания в дните на процеса разбрах, че са ни помогнали и са обрекли себе си и семействата си комунистите от Сливен, Нова Загора, Хасково, Враца, Димитровград, София, Старозагорско, Михайловградско, Казанлък, Разградско, Ломско и от други райони.

Върху тънкия лед край мене, без колебание крачеше подп. Найден Василев Найденов на оперативна работа в щаба на Софийската дивизия. Той помогна да се ориентираме към група военни от дивизията и към някои командири от ж.п. полка в София. С негово съдействия с нас тръгнаха и други. Той доведе и другият Найден Василев Найденов, също от Луковитско. Много усилия положи подполковник Найденов, за да убеди военни чинове в необходимостта от свикване на "оздравителен пленум" и да ги привлече към нашата кауза. Както стана известно по-късно, повече от десетина членове на партията, полковници и подполковници са били разследвани, изключени от партията, тормозени по различен начин. Особено ценен в подготовката на военните и на ж.п. полка бе подполковник Дило Дилов. Конспиративните ми срещи с Найден може би ме

затрудняваха най-много. Военното му положение изискваше грижлива подготовка за срещите, провеждани обикновено късно вечер, а това навярно му е създавало и семейни главоболия.

И до сега не знам дали наши военни установиха връзка с групата офицери около полковниците Дико Диков, Панайот Стефанов, не приели Живков и неговата Априлска линия. С подп. Найденов много често обсъждахме възможностите за привличане на висши военни. При следствието много старание беше положено от органите да се установи точно този факт. Начо, както ние след процеса го наричахме, успя да осигури с мълчанието спокойствието на много хора с пагони. Не знам дали те знаят това.

Една нощ в кабинета на началника на Следствения отдел, бях разпитван лично от ген. Минчо Агайн на отговорна работа в КДС за "работата с военните". От задаваните ми тогава въпроси схванах, че позицията на "априлци" не била сигурна сред военните и в Плевен, Пловдив, Перник и Благоевград. По-късно при следствието разбрах, че и те са "провалени" ...

Първата ми публикация във в. "Кооперативно село" (януари 1990 г.), излъченото на 5 февруари 1990 г. телевизионно интервю с мене от редакция "Лъч", в които съобщавах имената на съпроцесниците си, предизвикаха интереса на печата и към тях. Появиха се документални разкази и от тях. [39]

Имахме информация, че ген. Атанас Семерджиев,

39/ Дончо Дончев "Дело" 280/68 г. в. "Вечерни новини", бр. 12 от 17.01.90 г., Куцаров Стоян, "Генсек все едно бе Никола Гешев" в. "Черноморски фар", от 06.02.90 г., Младенов Иван, "Свидетелства на времето", в. "Кооперативно село", бр. 73 от 12.04.90 г. и Найденов Найден, "Заговорът на Горуня", в. "Комунистическо дело" от 15.08.90 г.

мисля че тогава бе началник на Генералния щаб на БНА, също не споделял Априлската линия, но не приема и идеята за намеса на военните за промяна на курса. Арестите осуетиха намеренията ни да проведем разговори с висши военни, между които бе и Семерджиев.

Много от родолюбците, за които следствените органи се съмняваха, че са имали контакти с нас, бяха уволнени, интернирани, изключвани от БКП и години наред подлагани на унижения.

В края на 1966 г. и началото на 1968 г. организацията вече имаше свои основни разклонения, връзки, пароли и начин за установяване на срещи на "центъра" с организатори от провинцията.

Организационната мрежа се създаваше много предпазливо, като се използваше опита на революционерите, действали при много трудни условия за работа в нелегалност.

За всички, с които се свързах посредством паролата и с помощта на новите банкноти от 20 лева, като представител на центъра бях известен като "Стареца". Само онези няколко души, които ме познаваха от преди знаеха името ми, но нито един не го назова по време на следствието преди да проговоря аз.

Непосредствените ми конспиративни контакти с някои от тези, които без колебание стъпваха върху тънкия лед, ме окуражаваха. Разбрах, че създадения от нас "център" не е изолирано явление, а вече се е превърнал във фактор, на който много хора, комунисти и безпартийни вярваха.

Тогавашния гл. зоотехник на ДЗС в гр. Котел Иван Калев, когото познавах много добре и му вярвах безрезервно, се съгласи да разпространи талони. Не мина много време и Калев се включи активно в изграждането на групи в Котел, Сливен и други населени места от района. Калев (починал през 1991 г.)

беше много полезен съратник. Освен чрез разпространяването на материали той успя своевременно да ме предупреди за секретен сътрудник на ДС в Котел, който редовно ме посещаваше (познавахме се от 1947 г.). Това ми позволи в "откровени" разговори с този човек да го убедя, че получава ценни сведения, а в същност да го дезинформирам. Няколко години преди 10.11.1989 г. разочарован от дейността на ДС той сам ми разказа всичко, възмутен от проявения тогава към него натиск и призна, че информациите му за мене отслабили доверието на ДС към него като сътрудник в политическата сфера и го прехвърлили в стопанския сектор.

В Радио София издирваше убедени антиаприлци журналистът Илия Цветанов Русчуклиев. При създадени условия той трябваше да осигури излъчване на живо съобщението, че се е провел пленум на ЦК на БКП, който е освободил Тодор Живков. През 1967 г. той се ангажира с друга, много отговорна и свързана със смъртна опасност дейност. Русчуклиев привлече към организацията колегите си Георги Вълев, партизанин от Габровския отряд със смъртна присъда, Михаил Николов Хаджитодоров и няколко други от техническите служби на радиото. Първите двама бяха разследвани, но проявили съобразителност в показанията и убежденията си не бяха превърнати в прокурорски свидетели, но изключени от БКП и за години изселени от София.

Допускам, че за някои, които ще четат тези редове, ще прозвучи невероятно това, че чрез трето лице бе установена връзка с един от зам. началниците на Софийския затвор Кънчо Иванов Кънев, племенник на Иван Узунов. Това ни осигуряваше по-точна информация за положението на "заговорниците" в затвора. Възнамерявахме да го използваме за освобождаването - за да присъстват на "оздравителния пленум". След това навярно изплашен да не проговоря, когато вече бях в

затвора Кънев ме обгради с "уши": Затворниците Пенчо Попов, Стоян Нешев, Владимир Сергиев и Христо Евтимов Тенекеджиев. Последният обаче своевременно сам ме предупреди.

Разобличителните материали, както и тези, чрез които излагахме становището си за необходимостта от провеждане на "оздравителния пленум" се разпространяваха от името на "Възраждащата се благоевско-димитровска българска комунистическа партия" и от "група марксисти - ленинци в България". Това е документирано в протоколите, съставени при обисковите в жилищата на задържаните. Някои от тези документи са цитирани от автора на документалната книга "Заговорите срещу Тодор Живков" [40] Получавахме чрез канали отзиви за изпратените материали и предложения за разясняване на други въпроси, готови теми или текстове. През 50-те и началото на 60-те години бе невъзможно само да се помисли, че отделни личности, бивши ръководители на Българската комунистическа партия след 1919 г., под влиянието на на фетишизираните принципи на болшевизма и пренебрегвайки основните положения на марксизма-ленинизма ще стигнат до описи чудовищни извращения в "прилагането му", които станаха известни в СССР след 1985 г., а у нас след 10 ноември 89 г.

Чрез връзка с хора от Луковитския край към нас се присъедини и Иван Николов Симеонов (Тинко) от с. Торос, бивш партизанин със смъртна присъда. Като аграр-икономист с будна мисъл и знание той бе изпратен на специализация в САЩ, след като вече имахме контакти с него. Той бе един от авторите на обосновани разработки, изобличаващи извращенията допуснати при организиране на кооперативното обработване на земята

40/ Иванов Димитър, "Заговорите срещу Тодор Живков", ИК "Петекс", София, 1992 г., стр. 111 - 128.

у нас, обявено като прилагане на "Лениновия кооперативен план". След провала добрали се до неговите статии и идентифицирали автора им, органите на сигурността организират една супер-сложна акция за задържането му. Николов бе повикан "по работа" от САЩ в Хавана, от там "поканен" за консултация в Съветския съюз за да бъде задържан от ген. Стоилов на летището в Москва и докаран в София.

Разтревожени от обстоятелството, че в дейността са включени и хора доказали с риск за живота своята убеденост в идеалите на социализма, след съгласуваност с "висши" инстанции, следствените органи решават да превърнат някои от тях в прокурорски свидетели. Тази схема се прилага и към Иван Николов, но несполучливо. Той отказа да свидетелства срещу нас. Нещо повече - при разпита си в съдебната зала той депозира показания в дух на нашето несъгласие. След това продължил разобличителната си дейност и една година по-късно сподели с мене килийния живот в продължение на година и половина. Независимо, че срещу него бе заведено друго дело, с основание ние го смятахме за шестия подсъдим от нашия процес.

От Луковитско бе и Бончо Павлов Илиев (Вельо), който активно участваше в разпространяването на материалите. Вельо, така го бях назовал при първата ни среща и така остана, бе репресиран вече веднъж за разпространяване на материали по "бе се примирил с положението си" пред обществеността и ДС не го подозираше. Трябваше да се намери подходящо място за установяване на връзка между центъра и организаторите от провинцията, като канал за изпращане на материали. Вельо успя да стане управител на сладкарница "Ракета" на ул. "Граф Игнатиев" 34 в София. Той я предостави за място, където може да става връзка на хората от провинцията, като поискат да ми развали 20

левова банкнота. В продължение на няколко месеца, бях успял да снабдя с такива банкноти с поредни номера някои от връзките. Вельо притежаваше банкноти от същата серия с номер, завършващ с нула. Бяхме се разбрали да обръща внимание само на следващите девет цифри. За да не се създаде впечатление от честите ми посещения в сладкарницата, управителят прие на работа при него моя племенница. Когато се наложеше тя ми съобщаваше паролата, че "имат пасти, специална изработка". Това означаваше, че е дошъл човек от провинцията и Вельо бе организирал среща. За своето сътрудничество със "заговорниците" Бончо Павлов също много си изпати, макар, че не стигна до съд, защото не бе разкрита цялата му дейност. След 10 ноември 89 г. го реабилитираха, по върху лицето му останаха неизличимите следи от страданието. Неколкократното му арестуване, интернирането му и честите "покани" на членове на семейството му в следствения отдел на ДС се отразиха фатално на някои от тях. Дъщеря му Илиана получила страхова невроза, която по-късно я доведе до самоубийство през 1990 г.

След излизането ми от затвора, няколко пъти случайността ме срещна с него. Посети ме след 10 ноември и радостно се здрависахме. Нарекох го пак Вельо. Той се усмихна:

- Аз не се казвам Вельо, а Бончо!

Едва тогава научих истинското му име.

Организационната мрежа се създаваше при много строга секретност. Идеята за банкнотите бе взета от литературата, посветена на уникалния разузнавач Рихард Зорге. По време на следствието останах изумен, че в подробности тя не бе известна на следователите.

Предстоеше размножаването на разобличителните материали (позиви, листовки, разработки и пр.) с цел да се разпространяват сред населението - нова трудна

задача. Това беше второто необходимо условие за популяризиране идеята за смяна на висшето партийно и държавно ръководство. Бях неспокоен в преценките си, че ни е нужна преди всичко социална среда. Това ме доведе до идеята за създаване на малка преносима печатница.

С активната помощ на Лилия Кирилова Наумова и на баща ѝ Кирил Наумов от печатницата на Отечествения фронт бе изнесен на части ограничен комплект набор от букви, необходими за съставяне на текст до 1-2 страници. Бащата на Лилия пренесе набора. Тя му даваше заделените букви, когато беше втора смяна и той я посещаваше под предлог, че ѝ носи вечеря. Лилия осигури и някои други съоръжения за печатницата и ме обучи в печатарското дело. Печатницата работеше в техния дом на ул. "Позитано" 11а в София.

Освен мен никой от центъра не знаеше, как работи печатницата. С помощта на Кръстьо Желязков и Иван Узунов, аз си набавих необходимите съоръжения, конструирах и сглобяема каса. На друго място, ул. "Кочо Чистименски" 62, направих складче за хартия, мастила, резервен валяк, компас и др. Печатницата заработи в началото на 1966 г., не си спомням точно месеца.

Предполагам, че някой може да си зададе въпроса "Как печатницата и нейния единствен печатар просъществуваха повече от 2 години без да бъдат разкрити? Следствието се добра отчасти до истината, но Кирил Наумов остана незасегнат. Лилия била неколкократно "повикана" в ДС и разследвана, но въпреки това дори не бе определена за прокурорски свидетел. Запази я това, че тя не знаеше действителното предназначение на набора и другите съоръжения, както и как "работи" печатницата.

В споменатата сграда - жилищната кооперация "Цвят", аз със семейството и майка си живях 10 години,

от 1948 до 1958, след което го оставихме на сестра ми и майка ми и след 1959 г. често ги посещавах. Ето защо честите ми посещения не можеха да предизвикат подозрения.

Кооперация "Цвят" се намира на ъгъла на бул."Хр.Ботев" и ул."Позитано", от едната страна на Министерството на земеделието аз живеех преди да ми отнемат квартирата, от другата му страна - в дом 53 на бул."Хр.Ботев" и ул."Димо х.Димов". Когато ме "изпратиха" в новото жилище на ул."Позитано" 98, в бившата еврейска махала, а тогава истинско циганско гето, "пътьом" минавах край кооперация "Цвят". Съпругът на Лилия работеше на три смени в Кремиковци. Открито аз не съм им казвал какво правя в предоставената ми стая в тристайното жилище, по моя молба "за да пиша", тъй като в новата си квартира вече нямах условия за това. Но и те никога не са ме питали. Познавахме се много добре и те ми вярваха. Работех по няколко часа дневно, когато младите и Наумов бяха на работа. Всякакви следи грижливо унищожавах, а "продукцията" винаги изнасях и още същия ден я предавах по канапите. След задържането претърсили и този дом и със специално съоръжение открили метала.

По-големите материали, от 2 до 8 страници на пишеща машина , се размножаваха на циклостил в тираж по 200-300 броя. Обикновено това ставаше в предоставения ми циклостил (разбира се тайно в събота и неделя) на съюза на българските художници. Пожертвах единственото си дете - дъщеря ми Елена. По това време, през 1966 г. тя току що бе постъпила като секретарка в този съюз на ул."Московска" 37. Тя преписваше текстове, които й давах на восъчни листа и ми предостави ключа от канцеларията на съюза. Разкриха я по шрифта на машината и дни наред чрез всекидневно повикване я подлагаха на морален натиск да се

откаже от баща си - "опасния заговорник Михаил Докторов". Не успяха, но не й простиха - близо 20 години тя трябваше да пати, че е моя дъщеря. В Министерство на енергетиката близо 10 години я е предпазвал демократа Гиньо Ганев, тогава гл.секретар на министерството, а тя негова секретарка. След преместването му в бившия НС на Отечествения фронт, тя бе уволнена. По-късно , по същите съображения, в Комитета за опазване на природната среда, където също бе постъпила като секретарка, бе уволнена от тогавашния председател Георги Павлов, след като узнал коя е.

Понякога с Иван Младенов, чрез ръчен циклостил, в канцеларията на СП"Хигиенни услуги" където по това време той заемаше ръководна длъжност, размножавахме някои от разобличителните материали.

По установените "канали", ако мога така да се изразя, към отделни райони чрез сигурни хора се доставяха нашите материали. Те се съставяха от съмишленици на нашата кауза, хора със солидни знания по един или друг въпрос, добре информирани за положението в страната и в партията. В повечето случай материалите се разработваха от Стареца. Така бе установено да се нарича координаторът на изграждащата се конспиративна организация. Някои от разработките се предаваха за мнение и от други членове на групата, без взаимно да се познават, и се подготвяха в окончателна редакция.

Чрез Лина Кехлибарова, жената на Темков, и кака Райна "заговорниците" получаваха някои от нашите позиви. В документалният си разказ, Темков удостоверява това. След арестуването ми, Лина е била въдворена в Карнобат. Само югославския емигрант знаеше за връзката ми с нея.

Всичко онова, което преди 25 години е ставало в обществения живот на всички страни от "Варшавския

договор", не ни беше известно в подробности, но го смятахме аналогично с положението в България. Нашето несъгласие с отрицателните явления, резултат от прокламираната "спасителна" линия на Априлския пленум постепенно се концентрираше върху нейния "стратег" и най-близките му съратници.

Бях престанал да очаквам сигнал от "резервния център". Мрежата ни се разширяваше и докъде щеше да ни заведе нашата дейност, изпълнена с толкова себеотрицания и вяра за по-добри дни, не можехме да предугадим. За мене обаче бе пределно ясно, че ако не се случи нещо неочаквано и спасяващо ме чака затвор и много неприятности, за които не исках да мисля, но се подготвях.

Някои от хората, с които лично съм говорил и предлагал да участват в това, както го смятахме спасително за страната ни и за социализма дело не може да отрече, че винаги съм предупреждавал какво ни чака. Длъжен съм да заявя, че никой член на Компартията или безпартиен не се отказа, не се прикри, не се изплаши. Бяхме верни на своите идеали и убедени, че сме тръгнали по единствения верен път - противопоставяне с всички възможни средства.

Някои от поканените, познати ми лично, да се включат в разобличителната дейност, приемаха предлаганите им материали, не се включиха, но постъпваха толерантно, като не спазваха указанието да съобщават в партийните органи имената на "враговете" или на "разколниците". Така постъпи Екатерина Парапанова, тогава служител в поделение на МВР. Резервирано към информацията ми се отнесе и Елена Танчева. Познавах я от лятото на 1945 г. като служител в Областния комитет на Отечествения фронт в София. През 1942 г. Елена бе предоставила жилището си на пл."Македония" за нелегална квартира на Цола Драгой-

чева и повече от две години са живели под смъртната заплаха. И Парапанова и Тапчева прозираха истината за Априлската линия, но партийната дисциплина ги задължаваше да ѝ се подчиняват.

В началото на 1968 г., може би през януари или февруари ме обзе безпокойство. За нашите материали се заговори и в по-широк кръг. Това не можеше да остане без последици. Пръв ме предупреди Иван Калев от Котел. Той ме посети в къщи без предварителна уговорена среща чрез сладкарницата. Направи го конспиративно, средношк. Съобщи ми, че тайния сътрудник на ДС в Котел, който познавахме и двамата, се опитвал чрез него да разбере нещо повече за мене. Калев бе успял да научи, че вниманието на ДС към мене е насочено от Васил Събев. С него, когото познавах от войнишката ни служба и участието ни във войната, бях говорил няколко пъти. Събев вече бе станал сторонник на "Априлската линия".

В Софийският университет бе задържан студент с позиви, печатани от нас. Той бе "успял" да се отърве като обяснявал, че ги намерил върху перваза на един от прозорците на стълбището на старата сграда, откъм двора. Допуснах, че е превърнат в "стръв", другия край на която държеше ДС. Каналът остана притулен, защото никой от тези, които бяха свързани с центъра не познаваше повече от един. Връзката със студентите бе прекратена. Очакванията ми, че нашата дейност ще предизвика интерес и сред някои от онези, които споделяха намеренията на родолюбците от "първия център" и те ще намерят начин да се свържат с нас, което ще ускори развръзката, не се оправдаха. Станаха неща, които ме направиха още по-предпазлив и засилиха безпокойството ми. Случваше се, материали, излезнали от мене, след не много време, да ми се дават "поверително" за привличане в някаква нелегална група. Не знаех, как става-

ше това и като играех ролята на човек, който вече е изпатил и не желае да се забърква отново, отказах да ги взема.

В спомените си "Гувернантките на властта" о.з.ген.Тодор Радулов, тогава началник на Следствения отдел на КДС, съобщава, че в началото на 1968 г. те вече са се занимавали с нашата дейност.

Размножаването на материали бе прекратено, но не можеше всичко да се прекъсне, за да се заличат следите.

Без да съм категоричен в определяне точно на времето, мисля, че в тези тревожни дни стана събитието, за което Илия Русчуклиев, след като мълча повече от 20 години, разказа накратко в телевизионния документален филм "Еретици", показан на 20 май 1991г. Кръстьо Желязков, който поддържаше връзката с някои военни от ж.п. полка ми съобщи, че те рискуват ако изчакват и са готови за самостоятелна акция, ако центъра не предприеме нищо. Подозирали, че някои от тях са следени. Искаха координация с групата в Радио София, за да се споразумеят за съвместни действия. Чрез Желязков те бяха информирани, че в Радио София има хора (групата организирана от Русчуклиев) готови да "излъчат на живо в ефира" съобщение, че Живков е освободен от длъжност или сам си е подал оставката, като бъде принуден да направи това. Военните очакваха "центъра" да си свърши работата по провеждането на "оздравителния" пленум на ЦК на партията, убедени, че в него участват членове на ЦК на партията. Всички свързани с нашата дейност очакваха такова събитие като реализация на замислената от Горуня, Цоло Кръстев, Борис Темков, ген. Цвятко Анев и другите военни операция. Представителят на военните бе поискал категоричен отговор. Беше съобщил, че знаят със сигурност за скорошно неофициално пътуване на Жив-

ков в чужбина, че имат хора на летище София и искаха акцията да се проведе при завръщането му. Щяха да изолират охраната, да задържат там "първия" и да го заставят "да подаде оставка по здравословни причини" без да чакат свикването на пленум. Очакваше се, че несъгласните с Априлската линия, т.е. с "живковизма" ще се възползват от предоставената им възможност. Чрез Желязков бе определена нова среща с военните след няколко дни.

Наруших схемата за срещи с Илия Русчуклиев и като използвах уговорената реплика за извънредно виждане му се обадих по телефона в къщи. Срещнахме се следващата вечер на обичайното място и му разказах всичко. Той прие да изпълни постото задължение. Уточнихме и паролата за връзка с военните.

След два дни между нас се състоя нова среща. На нея му предадох текст на съобщенията за задържането на Живков, при положение, че военните не са го подготвили. На Илия Русчуклиев не разкрих уговорената крайна мярка между мене и Желязков, при положение че възникнат затруднения при изолацията на Живков, и че може да стане "нещастен случай" с "първия".

Инициативата премина при военните. Желязков информира военния и му уреди среща с Русчуклиев, за да се изяснят в какво ще се изрази нашето "присъствие" на аерогарата. Аз имах свой план за конкретна лична намеса и постото от Желязков задължение при новата обстановка. При провеждане на резервния вариант, аз нямаше да съм свидетел на следващите събития.

Акцията не бе проведена. С нетърпение очаквах поредните уговорени срещи с Илия Русчуклиев и Кръстьо Желязков, за да разбера какво бе станало. Започналите арести ни попречиха да се срещнем извън решетките години наред.

След излизането ми от затвора, поставен непрекъснато под пряко наблюдение, отбягвах каквато и да е уговорена среща с другарите си от процеса или със замесени в него.

Случайността ме срещаше понякога с Русчуклиев. Разговаряхме за обстановката, за властолюбеца, за "светото ми семейство" и привържениците му, но никога за конспиративната ни работа в миналото. Следването засягаше и двама ни. Едва след 10 ноември 89 г. след появата на първата ми публикация, сам ми разказа за случилото се. Отказа да го публикува, а мене задължи да не говоря за това. "Това беше безумие! И сега може да не ни простят!". С такива думи отклоняваше молбата ми. Едва през 1991 г., когато ни снимаха във филма "Еретици" по мое настояване и упрека на Темков, че мълчи Илия го разказа, макар и много пестеливо.

Военният действително го посетил, казал уговорената като парола фраза и очаквал отговор. Две неща смутили Русчуклиев: първо, че го посещава военно лице, а не цивилно; и второ - в паролата липсвала една дума. Напразно военният настоявал за отговор. Дори съобщил, че идва от името на Стареца. Това още повече разтревожило Русчуклиев. Той ме познаваше по име, срещаше се само с мене и аз не бях го информирал за Стареца. Срещаше се само с "представителя" на военните, какъвто бе Кръстьо Желязков, но той бе цивилен.

Разделили се без военният да получи категоричен отговор. Русчуклиев, като преценил всички съвпадащи моменти в уговорката за това, което знаеше от мене, решава да не провали акцията. По служебен път осигурява техниката, обслужвана от участници в нелегалната радио-група и се озовава с тях на аерогарата. Военните не се явили. По всяка вероятност техният пратеник приел мълчанието и "недоумението" на Русчуклиев за несъгласие и военните не осъществиха

своето намерение. Как щяха да се развият събитията не се знае, но при всички обстоятелства в дейността на Компартията и обществото, обявено за социалистическо, щяха да настъпят основни промени, макар и заплатени с живота на някои от нас.

В условията на "свободен" живот Кръстьо Желязков сподели, че през първите дни на разследването му са се връщали към въпроса за връзките му с военните, но той убеден, че няма да разкрия тази следа категорично отричал всичко. Изглежда, че някой от прокурорските свидетели, бивш военен от ж.п. полка бе споменал нещо без да знае истината. В спомените си, тогавашният началник на Следствения отдел в КДС ген. Радулов пояснява, че информацията за връзките ни с военните ускорили развръзката. Последователността в показанията на Желязков за отричане на такава връзка и инфарктното му състояние, в което го отвели в болницата, спестиха тревогите и страданията на много родолюбци.

Събитията следваха своя ход.

В началото на м февруари 1968 г., когато бях втора смяна като редактор в "Торграфик" ме потърсиха по телефона. Гласът ми съобщи, че съм "засечен" (точно така каза) от органите за сигурност, че ме следят и ме посъветва "да прекратя всякакви връзки и да унищожа уликите". Информаторът бе толкова категоричен, че се усъмних дали казва истината. Отговорих, че има някаква грешка и прекратих разговора, но направих някои неща в духа на неговите препоръки. След два-три дни непознатият глас отново ми се обади. Съобщи ми къде и с кого съм се срещал предния ден, че всичко е заснето и че това се прави от дълго време. Разбрах, че ми се обажда доброжелател. Може би това беше онзи честен човек, който като служител в КДС постави убежденията си над задълженията и още през 1964 г. бе предупредил Темков, че съм разкрит. Прекратих всякакви връзки и

срещи. Споделих тревогата си само с Узунов, но той не успя да даде условния сигнал в сладкарницата и това я провали. Узунов е бил един от първите задържани след мене, направо на улицата.

Дните минаваха тревожно. Очаквах най-лошото за себе си и за семейството си и оставих 200 лева на новия си костюм. Заживях "нормален" живот. Искаше ми се всичко да е вече приключило, но си давах сметка, че това е невъзможно.

В първите дни на месец март 1968 г. директорът на "Торграфик" Виденов неочаквано ми заръча да уредя отпечатването в Белград на подготвения от мене договорен между двете страни рекламен албум за природни и туристически забележителности. В Белград подготвяха раздела за Югославия. Макар че аз бях съставител на раздела за България, знаех, че беше определен друг отговорен редактор. Това не ме учуди, като знаех "миналото" си. Виденов убедително ми поясни, че етичността налага аз да си свърша работата до край. Само за няколко дни уредиха всички формалности. Получих служебен паспорт и ме командироваха.

На 17 март заминах с влака, но бях задържан при митническата проверка на граничния пункт в Драгоман. Свален бях от влака под предлог, че вместо разрешените 10 лева изнасям 17, макар че предварително известих "митничарите", че нося 7 лева повече. В граничния контролен пункт ме очакваше старият ми познат, сътрудникът на КДС, който ме уговаряше да "му сърдича" през м. юни 1964 г. С ироничната, непредвещаващата нищо хубаво усмивка, той ми заяви: "Сега си пак в ръцете ни!". Така бе прекратена дейността на "Втория център" и на създадената от него конспиративна организация в борбата, продължила близо три години, против личния режим на Тодор Живков. Чакаха ни нови изпитания.

С ВЯРАТА В ПРАВДАТА И СЪС СИЛАТА НА ВОЛЯТА

"Най-силен е онзи, който има власт над себе си"
Сенека - "Писма до Луций"

Веднага след унизителната процедура в следствения отдел на КДС в Софийския централен затвор по приемането на "престъпниците", започна разпита. Бяха трима следователи, но съм запомнил името само на този, който проведе следствието ми, продължило повече от 4 месеца. Казваше се Митев. Въвеждащият въпрос в разследването бе:

- Гражданино Докторов, разкажете за престъпната си дейност.

Мисля,че така зададения ми въпрос стана изходна позиция на поведението и на показанията ми още от първия ден, както по време на разследване, така и при съдебното дирене. Не бях и не се смятах за престъпник. Следователите се редуваха в задаването на същия въпрос, нов различни варианти. Присъстваше и този, който ме задържа, стария ми познат от 1964 г.

- Не съм престъпник - отговарях категорично и спокойно.

Разбирах сериозността на положението си, неговата безизходност, но вече имах известен опит от първото си задържане и се стремях да разбра какво им е известно. И така часове наред, навярно по предварително приет сценарий "старият" ми познат ме заплаши:

-- Говори, или ще те отведа, за да ти покажа, как се води следствие!

- Опитайте! Навярно няма да съм първият.

Извикаха конвоиращият ме старшина, който чакаше отвън, за да ме пази и излезнаха. Вече се здрачаваше.

Върна се само Митев. И пак същия въпрос, като добави:

- Ние сме много и ще се редуваме. Така ще бъде дни и нощи, докато те пречупим. Всичко знаем. От поведението ти ще зависи съдбата ти.

Поисках среща с адвокат. Митев само се усмихна. Поставих първите си условия: да не ме наричат престъпник, да ми осигурят лекарства против главоболие (имах го вече няколко години), книги за четене и знае ли семейството ми къде съм.

Следователят се опита да пренебрегне молбата ми, иронизираше ме, но след като разбра, че няма да говоря вдигна слушалката и се обади на човек, когото нарече "другарю генерал". В следствието разбрах, че е Радулов, началника на Следствения отдел на КДС, и му обясни, че отказвам да говоря и поставям условия. Завеждоха ме в кабинета на Радулов. Генералът се държа толерантно. Обясних му какво искам и защо. Убеждаваха ме, че семейството ми знае. Радулов ми съобщи,че от сутринта непрекъснато в жилището ми правят обиск, и че в момента там има хора от от ДС. Не им вярвах и поисках да разговарям със съпругата си. Митев избра номера ми заговори, като каза: "Другарко Докторова, обаждам се от Следствения отдел на ДС. Вашият мъж е задържан и е добре.".

Мислех, че инсценира разговора и поисках да чуя гласа. Не се съгласиха. Тогава помолих да я накарат да провери вътрешните джобове на костюма в гардероба и да каже колко лева има. От отговора и разбрах, че наистина говорят с нея. Върнаха ме за кратко време в килията да "вечерям" и пак ме отведоха на разпит, който продължи до сутринта. Те наистина се редуваха.

Залепеният на вътрешната врата на килията лист хартия, чрез който се оповестяваха "правата и задълженията на задържания" бе една от пародиите на законност.

Дадоха ми книги и когато те почиваха аз търсех отмора на мисълта си в страниците им. И така дни и нощи, без почивен ден. Понякога ми съобщаваха някои факти и имена. Това ми помагаше да се ориентирам в отговорите. Разбирах, че знаят много, но не всичко". Митев пишеше на машината с два пръста и съзнателно пропускаше думи и цели мои изрази, определени като "маловажни". Възразявах и исках всичко да се записва. Отказа. Наложи се втора среща с ген. Радулов. Аз настоявах за спазване на правото ми да подписвам само това, което съм казал, а не което ми се подмята. Следователят възразяваше, че "обясненията ми били много обширни, че се налагало да се пише много". Всичко това според него забавяло следствието. Поисках да ми дадат пишеща машина и листа за да опиша дейността си. Вече се бях ориентирал за рамките, в които трябваше да говоря. Разрешиха ми. Поисках обещание, че тези мои бележки ще станат "неразделна част от протокола", но не го направиха. Обяснявайки дейността си, аз поех отговорността на организатор на групата, обяснявах и причините, които са ме принудили да действам така - отрицателните последици от провеждане на Априлския курс, стремежа на Живков и живковистите да установят своя авторитарна власт, Писах няколко дни. В поясненията си използвах почти дословно запаметени постановки, указания и обяснения от класиците на марксизма-ленинизма. Правех това убеден, че тези, които ще ги четат може би ще се замислят за нашата "престъпна дейност". Процедурата се усложни. Вече не можех да говоря за несъгласието си с живковистите по някои положения в "изграждания от тях социализъм". За

следствието стана ясно кой е инициаторът и какви са били подбудите ми.

Получи се нова "засечка". Вещи лица от печатарското дело бяха съставили протокол, че "отпечатаните с набор текстове са извършени в печатница, със силен, няколко топен удар от преса". Не можеха да приемат за истина, че всичко това е извършено от един човек, при това с ограничени възможности. Настоях за експеримент. Мисля, че тогава стана нова среща с ген. Радулов. Затвориха ме в една стая с моята "печатница", с примитивните съоръжения и за 2-3 часа набрах и отпечатах текст от десетина реда само с помощта на една четка за дрехи, в 20 екземпляра. Текстът бе също против Априлската линия, пали трябваше да повторя буквално опита си. Получи се конфузно положение. Вещите лица повториха заключението си, а следствието се отказа от "експертизата им".

Не се спазваше правилника за режима на задържаните, но следователят записваше все едно и също: "разпитван осем часа" и упоменаваше часовете. От изнемога понякога не можех да изкачвам стълбите и конвоиращите се спираха. Разпитваха ме и нощем, нерядко в кабинета на Радулов. На тези разпити един или два пъти присъстваше и зам. началника на КДС ген. Милчо Агайн.

По време на такъв нощен разпит в неделя, той със злорадство ми съобщи, че същия ден дъщеря ми се омъжва. По-късно разбрах, че я принудили да сключи набързо брак с избраника си чрез заплахата, че "ще я изселят ако не смени фамилното си име".

В друг нощен разпит, проведен в същата обстановка, като не успя да научи нищо ново за "връзките ми с военните", Агайн организира очна ставка с Илия Русчуклиев. Той не бе забравил уговорката ни, че при работни обстоятелства, ако не са успели да

изтръгнат нищо за военните, ще "държим в особено положение дясната си ръка, свита в юмрук, дори ако сме с белезници". Видях ръката му в уговореното положение, усмихнах се и избързах да му кажа: "Илия, няма смисъл да мълчиш за това, че си приел от мене позиви против Живков". Веднага прекъснаха срещата, А Агайн разгневен заяви.

- Жив от тук няма да излезеш! Няма да имаш време да станеш министър!

- Вие за това ли участвахте в съпротивата, за да станете генерал? - отговорих и станах.

Радулов нареди да ме върнат в килията. Направиха опит да ни противопоставят с Темков. Митев ми "позволи" да прочета по особен начин неговите показания. Върху изписания на машина текст бе сложен друг чист лист хартия със специално изрязани прозорчета за една или няколко думи, не в моя полза. Заявих, че Темков не може да каже такива неверни неща и поисках среща с него. Не приеха.

Разпитите в неделя дразнеха Митев. От разговорите, които водеше предните дни разбрах, че си урежда риболовна среща, а аз му я провалих.

Отслабнах много. Бяха изминали три месеца. Веднъж на 10 дни ме извеждаха да си изтупам двете одеала и да ми "осигурят" правото на разходка във вътрешното дворче, където складираха въглищата за парното на затвора. Следственият отдел на КДС се намираше там. Това е един квадратен кладенец, в дъното на който човек се чувства като нищожество. Десетки малки черни отвори с железни решетки напомняха, че това са жилища за затворници. Срещите ми със следователя се разредиха. Един ден ме накараха да си взема "вещите" - сапуна, четката и пастата за зъби и ме поведоха по коридорите. Едва се движех. Често спирах да се опра на стената. Минахме през някакви тунели и се

озовах в "рай". Както разбрах от дежурния старшина, който най-често ме съпровождаше, тази сграда била за пребиваване на политически емигранти, нещо като стационар: приземен етаж, голям прозорец с решетки с боядисани с бяла боя стъкла, маса, 2 стола. В коридора имаше голям шкаф с книги, от които можеше да си избираш сам. Осигуряваха достъп до тоалетната по желание (при поискване), всеки ден разходка в градинката пред сградата, имаше дори и спортна площадка, плюс усилена дажба храна. Бях отвикнал да се храня нормално и през първите дни връщах чиниите почти пълни. Приемах само мляко. Посети ме зам. началника на отдела. Каза ми, че докато не се "оправя" няма да ми позволят свиждане с близките. Полюбопитствах дали вече е приключило следствието. Отговори ми, че остава заключението. И пак зачаках.

След години срещнах един мой връстник от Златица - Цветан Димитров Средков, с когото бяхме учили две години заедно. Цветан бе от много бедно семейство. Като войник в София се включва в конспиративна работа. Разкриват ги, едва остава жив. При инквизициите го осъждат на 10 години затвор. Дълго време е бил съкилийник на Ангел Андреев, през 60-те години вече генерал в КДС. Заловили го че разпространява материали и го задържали. За мене Цветан не знаел нищо. Намесил съкилийникът му и го освободил, но го предупредил: " ... Попаднеш ли още един път тука, жив няма да излезеш!". Макар и привилегирован като "активен борец", Цако така му казвахме като деца, не бе приел пред името си частичката "дьо" и си остана обикновен работник в едно военно поделение.

Приключи следствието, но все още не ми поднасяха за подпис заключението. Нямаше за какво повече да спорим със следователя. Аз защитавах своята си истина, а той - службата си. Трябваше да отговоря на

последния въпрос, който той непрекъснато ми задаваше: " Защо извършихте всичко това?". Навярно обясненията ми, давани в продължение на месеци, не отговаряха на поставената "отгоре" задача. Няколко пъти възразявах срещу изопачаването на истината, която непрекъснато повтарях: "Дейността ми е била против Тодор Живков и установената от него и утвърждавана от привържениците му система на еднолична власт зад прикритието на Комунистическата партия, а не против Българската комунистическа партия, против дружбата със Съветския съюз". Митев обаче записваше: " ... против БКП, народната власт и Съветския съюз". Поисках среща с началника на Следствения отдел. Генералът ми обясни, че все още не съм разбрал действителната причина за положението си, и ми препоръча: " ... още да си помисля" Началника на Следствието дори ми заяви, че по същество Т. Живков представлява партията и държавата. Добави, че трябва да се разбера със следователя. И отново бяхме сами с Митев.

- Какво искате да призная - питах и вдигах рамене.

- Сам знаеш - отговаряше той и чакаше. Това чакане продължи две-три "работни" денонощия. Накрая запитах:

- Кажете какво искате, за да приключим!

Отговорът бе отчайващо смешен:

- Бил си агент на Китайската комунистическа партия - това е истината! [41]

- Добре, че не ме изкарахте агент на империализма. Пишете го, щом така трябва, за да се приключи. Омръзна ми всичко.

41/ Така е записано в обвинителния акт (НОХД/280/68 г.) на военната полиция при Софийски окръжен съд срещу Михаил Докторов и други"

Няколко дни след това ме посети зам. гл. прокурор на републиката с определения прокурор за делото м-р Йотов и един от следователите, който бе присъствал няколко пъти при разпитите ми. Културен човек бе. Поисках да ми донесат от къщи учебниците по френски език на Може. Зам. гл. прокурор ми поясни, че до процеса това не може да стане. Настоях. Следователят каза, че той ще ми донесе неговите. Намеси се майор Йотов.

- Защо ти са?

- Искам да възстановя познанията си по френски и да продължа ...

Прекъсна ме:

- Няма да ти трябва! - и се усмихваше саркастично.

Това ме ядоса и отвърнах:

Нима не знаете, че Ботушев е изучавал стенография до деня на обесването си. [42]

Зам. прокурорът го прекъсна:

- Какъв е този разговор, майоре?- Тогава разбрах, че ще ме съди военна колегия, а на мене каза: "Голяма тревога ни създаде. Разкриването и следствието струват много пари".

Отговорих:

- Заплащам много по-скъпо, с част от живота си ако не и с целия и със страданията на близките си.

Преди да си тръгне ми каза:

- Хапнете, но сте свои. Иначе всичко би било другояче. [43]

След няколко дни имах свиждане с близките си в една стая в присъствието на следователя.

42/ Активен деятел на работническото и антифашистко движение в България с две смъртни присъди. Обесен е през 1941 г.

43/ На делото се яви друг прокурор- подп. Димчев. Беше много потактичен и прозорлив. Йотов бе заболял и през есента на 1968 г. от в."Работническо дело" научих, че е починал

Някъде около 20 юли ме преместиха в една килия в VII-мо наказателно или "смъртно отделение" на затвора, както го наричаха, за да дочакам делото. Още същия ден ме "прие" директора Найден Ценов. Старшината, който ме водеше, когато стигнахме до вратата ме подкани да се събуя. Бяха ми дали цървули, но носех и къси чорапи, получени на свиждането. Отказах. Погледна учудено и повтори:

- Остави цървулите тук!

- Защо? - запитах.

- Такъв е редът.

- Това го няма в правилника - отвърнах.

- Ако така я караш, ще береш ядове - каза и влезе вътре.

След малко се върна, кимна ми с глава да мина пред него с ръце на гърба. Така се движех винаги, когато ме водеха някъде.

- Защо не се събу? - сопна се човекът седнал зад голямото бюро.

И него запитах "защо?". Имаше моменти, когато всичко ми ставаше безразлично.

- При мене така се влиза. Пари струва този килим, народни пари, разбра ли?

Стана ми интересно и смешно. Знаех, че докато нямам присъда не могат да ме наказват, а и той го знаеше.

Отвърнах:

- И на по-скъпи килими съм стъпвал, но не са ме карали да се събувам.

- Ти пак ще дойдеш тука. Тогава друга песен ще пееш.

Мълчах. И за моя изненада започна да ми говори за генерал Цвятко Анев, с когото преди 9 септември 1944 г. били в една килия в Плевенския затвор. Охарактеризира го като слабо грамотен, кариерист и какво ли

още не. Накрая изтърси: "Как му повярва, та си се повел по неговия ум? Културни хора, а глупави ... "

- Не познавам Цвятко Анев.

Погледна ме учудено.

- Как не го познаваш, а заговорничиш с него ...

Отговорих, че не го познавам, че не съм заговорник и помолих за книги. Обеща и ме отпрати.

Няколко пъти съм се връщал към мисълта как, хора преди с едни и същи критерии за добро и зло, при променени условия вече имаха друго разбиране и се превръщаха в противници.

Връчиха ми обвинителния акт. Много от изложените факти и случаи бяха верни, но по същество всичко бе построено така, че се получаваше "обвинение" в дейност против "партията ръководителка" и "народнодемократичната държава". Това, за което настоявах не бе отразено, но че съм с "прокитайски разбирания" обработваното с години обществено мнение само трябваше да разгадава.

На другия ден ми разрешиха свиждане със защитниците: бившия прокурор от военната колегия при Софийския градски съд Стойко Калчев, подполковник от запаса и цивилното лице Васил Попов. Калчев ме познаваше от фронта. Тогава той бе адютант на полковия пом. командир майор Димитров, през 1968 г. вече генерал. Попов бе нает от брат ми, препоръчан му от други хора. Оказа се че защитниците не са запознати с обвинението и по "съвета" на конвоиращия ме подполковник Веселин Вълков, дадох им моя екземпляр "за временно ползване". И вече не го видях. На процеса помолих адвоката Попов да ми даде обвинителния акт за да мога да го ползвам. Поясни ми, че още в затвора им го взели. Можели да го ползват само в специална стая в Съдебната палата, без да имат право да го

изнасят. За защитници на такива "престъпници" се допускаха само хора със завоювано доверие.

Два дни преди процеса бях отново преведен в ареста на КДС, който бе в сградата на затвора на един стаж по-долу. Съкратена бе процедурата по производството на затворници.

Настаниха ме в килията, където пребивавах като следствен и след няколко часа ме отведоха в един от кабинетите. Освен Митев присъстваха още две цивилни лица. Помислих, че са открили още нещо - много срещи, случки и разговори успях да запазя само в паметта си - и запитах да не би пак да съм следствен. Обясниха ми, че всичко е приключило, но че искат да са наясно с поведението ми с съда. Единия от непознатите ми каза: "Ти не ни разказа всичко. Подаде ръка, но само до лакътя, но тук нищо не остава скрито". Досетих се за какво намекваше. Интересуваха се от имена, свързани с "резервния център".

Каква в същност бе истината?

След последната ни среща с Борис Темков, на която той ми каза, че е предал съгласието ми да участвам в подготовката на оздравителния пленум, и е дал името и начина, по който да бъда потърсен, и след като чаках напразно близо година и половина да ме потърсят от резервния център, реших да проявя инициатива.

През м. ноември 1966 г. бе проведен поредния IX конгрес на БКП в подобаваща тържествена обстановка. Чрез Иван Младенов вече имахме връзка с бившия генерал Стоян Куцаров. Реших чрез него да се ориентирам за настроенията на членовете на ЦК. Допускам, че Бъчваров е разменил със Стоян Куцаров мнения за това. Предадох на Младенов отпечатан във вестник състава на ръководните органи на БКП, избрани от конгреса, с молба Куцаров да отбележи, на кой може да се

разчита при провеждането на оздравителния пленум. Трябваше да направи това като запълни с червен молив една от буквите "о" във фамилното име на несъгласните с Априлската линия.. Вярвах, че между тях ще се намери човека, който може да ни помогне при установяване на така желаната връзка. Куцаров го направил с уговорката, че това е негово мнение. Обнадеждващо бе, че повече от половината от членовете на ЦК бяха белязани като "добри хора". За съжаление между отбелязаните нямах близък. Списъкът бе добре укрит.

Когато започна следствието възникна и този въпрос. Аз бях информирал някои от най-близките си съратници за този списък, без да споменавам името на Куцаров. Една тайна не е тайна, когато я знаят дори само двама. Навярно някой бе казал за списъка. Напразни бяха усилията на следствието да се добере до този ценен за Живков документ.

За да ме оставят на мира за този списък, а те го искаха на всяка цена, казах, че съм го сложил в една от книгите в голямата ми библиотека. Много работа им отворих. По-късно, когато вече бях свободен, близките ми разказаха, че по няколко човека дни наред са ровили книгите. Напразно. Така и остана неразкрит и навярно Живков и обкръжението му години наред са се съмнявали в преверността на членовете на ЦК избрани на VII, VIII и IX конгреси. На срещата, състояла се през пролетта на 1990 г. в кабинета на Куцаров, вече като зам. председател на Съюза на бойците против фашизма и капитализма, когато говорихме за това, той не си спомни. Наложи се Иван Младенов да му припомни случая и той го потвърди.

Сега на срещата преди процеса непознатия намекваше за този списък. Уговориха ме да не отхвърлям постановките в обвинителния акт, да помагам "да се установи истината". Обещаха това да облекчи присъдата

ми. Разбрах, че не Темида, а ДС ще ми бъде съдник. Заявих, че ще поддържам показанията си. Споменах им и за "безпристрастието на съда" и това ги накара да ме оставят.

Изглежда "отгоре" се страхуваха да не превърнем съдебната зала в трибуна. Та малко ли бяха примерите от миналото? Дадоха ми да разбера, че размерът на присъдата ще зависи от поведението ми в съда. Още не знаех, че процесът ще се проведе "при строго охранявани закрити врати". Допускаха само по един член от семейството. Стана ясно, че върху очите на "безпристрастната" Темида вече е сложена превръзката на КДС...

Като подсъдими бяха привлечени освен мене - главният виновник и първи подсъдим, още Иван Младенов Младенов, разжалвания в редник генерал майор Стоян Костадинов Куцаров, подполковник Найден Василев Найденов и Дончо Йотов Дончев. Ограничения брой на обвиняемите ме изненада. Нали зам. гл. прокурор ми спомена, че около 280 души са разследваните, а задържаните - повече от осемдесет.

Процесът се състоя от 19 до 24 август 1968 г. в дните, когато "братските" страни от Варшавския договор извършиха позорната агресия в Чехословакия, наричана тогава "интернационализъм в действие".

Давах показания през целия ден, сутринта от 9 до 17 ч. след обяд с малка обедна почивка. Така започна дело 280 от 1968 година на Военната колегия на Софийския окръжен съд. В пресата съобщения не се появиха.

Почти не ми задаваха въпроси. Няколко пъти прокурорът ме прекъсна, за да уточни дали съм искал да убивам Тодор Живков и защо. Знаех, че Илия Русчуклиев е премълчал случая за срещата с военния, а на свиждането преди процеса ми казаха, че Желязков е в болница. Отхвърлих обвинението. Но приех някои от

прикачените ми обвинения и обосновах главното в дейността си - разобличаване на Априлската линия, борба против създадените условия за притъпяване на комунистическата нравственост, за възраждане идеалите на революционната борба, съзнателно погребани чрез новите привилегии.Съдът се председателстваше от полковник Таков. Той поиска някои пояснения и ме остави свободно да говоря.

Обедната почивка прекарвах в стая с решетки, в приземния етаж на Съдебната палата. Още при първата почивка, преди да влезне състава, трима военни и прокурора, защитникът ми Стойчо Калчев проведе разговор с мене и ме посъветва "да бъда по-сдържан".

Председателят на съда прояви интерес за свързването ми с "пратеници" от провинцията посредством банкнотите. Обясних му, че идеята не е изцяло моя, а съм я взаимствал от опита на Рихард Зорге, но с някои изменения.

Останалите подсъдими бяха разпитани през втория ден.Тогава за първи път видях Стоян Куцаров, а вечерта, когато вече групово ни връщаха си стиснахме ръцете и размениxме мисли.

На третия ден започна разпитът на свидетелите - прокурорски и посочени от нас. От адвокатите разбрахме за "интернационалната солидарност", проявена от Варшавския договор спрямо "братска" Чехословакия за "спасяване на социализма". За демократичните убеждения на Александър Дубчик бях информиран много добре още преди арестуването ми от колегата ми в "Торграфик" Асен Шарланджиев.

От него за първи път чух за изказаната от Дубчик мисъл за "социализмът с човешки образ". Асен споделяше разбиранията ми, но не бе запознат с дейността ми.

В съдебната зала нашите обяснения се превърнаха в обвинения.Прозвуча най-сетне истината, умело прикривана от обвинението въз основа на "обективно" събрани доказателства, че нашето активно несъгласие е било насочено не срещу Съветския съюз и БКП, а против едноличната власт на вече обявилия се "пръв партиен и държавен ръководител" Т. Живков. Стана известна нашата цел: "да се проведе извънреден пленум на ЦК на БКП, който да направи преоценка на дейността му от края на 50-те години до момента". За нормалното провеждане на пленума трябваше да се осигурят необходимите условия преди всичко от членовете на ЦК, вече прозрели истината и одобряваха провеждането на оздравително за партията и за държавата начинание. Такова бе желанието на онези, които все още милееха задобродетелите на "тесняците", за силата на комунисти-ческата правда и се обявяваха в защита на комунистическата нравственост. В последствие, без да се доберат до точна информация, следствените органи "помагаха" на Живков и живковисти, да се освободят от "несигурните елементи" в обкръжението си. Истината за учас-тието на военните бе установена и в процеса на съдебното дирене, но само като "размяна на мнения". Всеки от подсъдимите сам защитаваше убежденията си и отговаряше за поведението си.

Започна разпитът на прокурорските свидетели. Още при някои от първите се получи, както се казва, "засечка". Разказваха се или неверни или изопачени чрез внушение факти. Трябваше да задавам въпроси. Това можеше да става само чрез защитата, което усложняваше много процедурата. Поисках думата и помолих, въпросите си да задавам направо, тъй като ще се налагат пояснения. Председателят ми позволи. Защитникът ми Калчев отново ми напомни, че "утежнявам" положението си.

Ще се спра върху изясняването на един факт. Прокурорски свидетел, бивш технически редактор, мисля в Торграфик, ако не се лъжа казваше се Диков съобщи на съда, че "съм искал да убивам Живков". Присъстващите пък и подсъдимите се раздвижиха. Приближих свидетелската банка и го запитах:

- Кажете, как разбрахте това?

Свидетелят поясни, че съм го "разпитвал" за пътя, по-който минава колата на Живков от жилището му на ул. "Оборище" до ЦК на партията. Наистина бяхме водили такъв разговор, но не бе ставало дума за покушение. Свидетелят поясни, че съм му бил искал патрони за пистолет. Истината бе, че без да става дума за някаква акция, той сам ми предложи патрони, ей така, "ако имам нужда". Предложението му бе толкова наивно и нелепо, че го бях отхвърлил веднага. Не си спомням вече по какъв повод ме е заговорил, но в никакъв случай не бе свързано с дейността на "центъра". На въпроса ми за какъв пистолет исках патрони той отговори със сигурност - "За парабелум" и категорично добави: "каза, че имаш такъв пистолет!". Това не беше вярно. При един от обиските в саморъчно построеното бунгало в Банкя бяха намерили ръждясал пистолет 6.35, но дори и следствието не бе му отдало значение Сега той бе пред съдиите. Направиха експертиза и се оказа, че той въобще не е годен. "Валтерът", който имах от 1942 г. ,и с който имах намерение да отида при посрещането на аерогарата не бе намерен. В последствие Иван Узунов го бе изхвърлил в една септична яма. И какви ли не още куриозни показания имаше, но фалшификатът им лесно се разплиташе. Както вече споменах, истината за планираната "среща" на аерогарата Илия Русчуклиев съхрани чак до заснемането на филма "Еретици".

При "съдебното установяване на истината" по време на една от почивките, в тоалетната, след като

отстрани охраняващите ме и тук служители на КДС, един от съдебните заседатели, мисля, че бе подполковник ми каза:

- Повярвайте ми, аз се срамувам от всичко това!

- Не сте виновен Вие. Времената са такива - му отговорих.

Цяла седмица продължи процеса. При обвинителната си реч прокурорът, както вече споменах, показа изработена в следствието карта за създадените от нас "опасни огнища" и поиска "заслужено"високи присъди. За мене - 20 години. Един от защитниците на друг подсъдим в пледоарията, като се обърна към мене каза на състава: "Нима не разбирате, че този човек не е заговорник, а фантаст, повярвал в илюзията за изграждането на едно съвършено общество!".

Колко правдиви бяха тези думи.

След близо 22 години, участвайки в телевизионното предаване "Всяка неделя" напълно съзнателно аз трябваше да заявя, че изграждането на социализма е илюзия.

Четири дни "обсъждаха присъдата" или по-точно казано чакаха да им я продиктуват от КДС, след "съгласуване с по-висша инстанция".

Присъдите, произнесени "в името на народа" бяха от 5 до 10 години при "усилен строг режим". На мене присъдиха най-голямото наказание - 10 години. След много кратко свиждане с близките ни върнаха в затвора, в който при особен режим на изолация преживях 906 денонощия.

Когато председателят на съда, не можейки да прикрие смущението си четеше присъдата, съдебните заседатели, застанали от двете му страни стояха с наведени глави, а над тях Темида държеше везните, но малцина знаеха за втората и превръзка, привързана от следствените органи.

В по-късна среща, вече след 10 ноември 1989 г. един от защитниците ми Стойчо Калчев ми разказа следното. Няколко дни преди процеса тогавашният председател на Адвокатския съвет юристът Армянов събрал в кабинета си всички защитници на подсъдимите и ги убеждавал да не се отклоняват от позицията на обвинението " ... че процесът се води срещу контрареволюционери", "врагове на партията и Съветския съюз". Адвокатите отхвърлили предложението. Според тях това, което са вършили подсъдимите, следвало да се разглежда в партийните организации, а в съда най-много да получат условни присъди, защото не са се съобразили с някои постановки на законите.

В един разговор с Илия Русчуклиев след 10 ноември, когато го помолих да ми разкаже по-подробно за групата в Радио София и как така успя да се измъкне от задушаващата прегръдка на ДС, той ми разказа неизвестни за мене подробности. Това ме ориентира в лабиринта на спомените и хвърли светлина върху някои "тъмни петна" от онова тревожно минало.

По инициатива на Борис Темков и със съдействието на Русчуклиев през 1964 г. в Радиото се оформят две тройки от хора, готови на всичко за да запазят чисти идеалите си. Едната тройка остава "резервна", добре законспирирана. Хората от групите не се познавали. Връзката между тях бил Русчуклиев. В групата, както вече съобщих, участвали Михаил Хаджихристов, който след провала години наред бе интерниран в с. Сунгурларе и Георги Вълов, на когото "малко му се поразминало" заради героичното му минало - партизанин в Габровския отряд. От техническата служба се включил Благой Попов, който подготвил сигурни хора.

Когато се появил военния с предложение за съвместна акция, "техническата" група подготвила екипа за

аерогарата. За да не се получи провал (при опит от страна на "ортодоксалните" към Априлския курс да прекъснат съобщението за "доброволна оставка" на Живков или за задържането на групата му), часове преди през този ден човек от едната група дежурил при шахтата на двора на радиото, готов да не позволи прекъсване на информацията за събитието от аерогарата, ако не е очакваното съобщение.

Освобождаването на Русчуклиев от ареста било неочаквано за самия него. Следствието го подготвяло за съд, както не веднъж му заявил следователят. Както вече споделих самият аз не можех тогава да си обясня причината за ограничения брой на подсъдимите.

Това бе резултат от трезвото разбиране на живковистите за действителните намерения на хората обявили се против политиката им, а последица от намесата на човек, прозрял истината между редовете на следствените протоколи. Какво имам в предвид?

Разкриването на нашата група, наричана от КДС "малкия заговор" е разтревожило и изненадало партийното и държавното ръководство. Мащабността на противодействието срещу Априлската линия е било много неприятен факт за живковистите. Необходимо било да се докаже, че това са "прокитайски елементи". "обявили се против КПСС и СССР". Преобладаващата част от заговорниците, членове на БКП и с безспорно антифашистко минало и с обществено положение, но обявени за "политически неориентирани", не звучало убедително за голяма част от партийния актив. Чрез моята връзка с Борис Темков се е целяло да се докаже, че и тяхната група са заговорници, кариеристи, стремящи се към министерски постове, останали неразкрити при следствието през 1965 г., като хора от групата на Горуня. Предполагам, че и с такива "доказателства" живковистите са разчитали да информират пристигналия по

спешност ръководител на КГБ в Съветския съюз Юрий Андропов, който бил запознат с дейността и на подсъдимите през 1965 г.

През 1968 г. при новото следствие, фактите и показанията на последствените разкрили друга картина. Опитът нашата група да се окаже изолирано явление, като изсъхваща издънка на "горуневци" се провалил. Тези намерения се потвърждават от изповедта на Борис Темков в документалния му разказ "Аз бях заговорник": "Аз бях приведен от Пазарджишкия затвор за следствието (става дума за нашата дейност, М. Д.). Искаха да ме изкарат организатор и вдъхновител на "втория център" и се готвеха да ме включат в процеса. [44] Този опит беше провален. Безспорен факт бе, че т.н. "втори център" бе самостоятелно изградена организация, която не получаваше от никъде нареждания и не изпълняваше ничия друга програма. *Общото между* двата центъра бе крайната цел: провеждане на оздравителен пленум", както бяхме приели да го наричаме.

Сътрудничеството между КДС и КГБ е било не само "по принцип", но и оперативно. Запознат със събитията през 1965 г. Андропов е трябвало да разбере истината и за "новата група заговорници". Още повече, че той вече е знаел за намеренията на първия миротворец и велик ленинец Леонид Брежнев за предприемане на "спасителна" интернационална помощ чрез нахлуване в Чехословакия.

Предавам разказаното ми от Илия Русчуклиев при споменатата вече среща.

В Радио София на ръководна работа по това време работеше Йонка Коцева, съпруга на Венелин Коцев, партизанин от отряд "Чавдар", близък на Живков. През онези години вече бе издигнат до поста секретар на ЦК

44/ в. "Диалог", бр. 47/2.03.1990 г.

по идеологическите въпроси. Йонка ме познаваше от съвместната ни работа в радиото, бяхме колеги в Главна литературна редакция. Тогава често се изказваше критично за някои от партията. Издигането на В. Коцев изтласка и нея нагоре. След освобождаването на Русчуклиев от ареста, тя намерила начин да го успокои. Разказала му, че в страната бил Андропов и след като се запознал подробно с нашата дейност провел среща със Секретариата на ЦК и ръководството на КДС. Споделил убеждението си, че "това не са врагове, че за дейността им не трябва да се шуми много". Посъветвал да се подведат под отговорност само инициаторите, да се пипа разумно, защото това са комунисти, просто несъгласни с някои неща. Обяснил, че го очакват тревожни събития в Чехословакия и не трябва да се говори и за България. Опитите, които Андропов, като приемник на Брежнев направи, за да оздрави напълнената вече с метастази тоталитарна система в Съветския съюз и враждебност, с която те бяха посрещнати и в България от живковистите след 1983 г. свидетелстват, че този прозорлив човек е разбрал истинските причини за изразеното активно несъгласие с политиката на Т. Живков.

Тази информация ми помогна да си обясня много неща: напъните на Следствения отдел да бъде доказано, че нашата дейност е "продължение на заговорническата група на Горуня", както и за "агентура на Китайската комунистическа партия", моите "самопризнания" в заключението на обвинителния акт, думите на зам. гл. прокурор: "хапете, по сте свои", ограничения брой на подсъдимите, както и "пребиваването" ми в затвора и животът ми след това.

Истината, за която претендирам че свидетелствам чрез този мой документален разказ-изповед изисква едно пояснение - "Горуневци ли бяхме ние, както ни

обяви бившия в. "Кооперативно село" със заглавието и текста под снимката на участниците в двата процеса? Текстът завършва с констатацията - "Най-трогателното бе, че мнозина от двата процеса се срещнаха за първи път. За първи път след толкова години" [45]

Ние бяхме Горуневци, защото искахме както и те да помогнем на БКП да се освободи от пагубното за нея влияние на Т. Живков и последователите му, да се съхрани за поколенията нейното героично минало и неизлечимата положителна следа в историята на България от партия на "тесняци" до 9 септември 1944 г.

Ръководейки се от разговорите с Борис Темков от периода 1963-65 г. за необходимостта нашето несъгласие да има и своя социална опора сред работниците, селяни и интелигенцията (предимно студентите), създавайки мрежата на Втория център, ние се стремяхме колкото се може повече и повече да популяризираме основните положения на нашето несъгласие. И го постигнахме.

Горуневци през 1965 г. са разчитали на внезапността при провеждането на пленума. Това го потвърждават всички, които публикуваха спомените за групата и за своята дейност. Мисля, че това ни отличава от тези демократи в компартията, решили да извършат най-напред промени във висшето й ръководство. Ние искахме да доведем до успешен завършек замисленото от тях - свикването на оздравителния пленум на ЦК на БКП, но вече с подкрепата на определени групи от обществото. Оказа се, че наистина бяхме фантасти.

Заведоха ни в Софийския централен затвор веднага след прочитане на присъдата. Бяхме разпределени в

45/ в. "Кооперативно село", бр. 119/19.06.1990 г. Снимката бе направена два или три дни преди това в кабинета на директора на тогавашния Национален музей на революционното движение проф. Борис Митев.

съседни килии в познатото ми вече VII-мо наказателно, известно още като "смъртно". Аз бях в една килия с Иван Младенов, в съседната килия настаниха Стоян Куцаров, Найден Найденов и Дончо Дончев. Килиите са може би 2.20 или 2.50 м. широки, дълги 3.50 м. с едно прозорче и желязна врата с големи железни резета, маса, шкафче като войнишките и два стола. В VII-мо отделение храната е като на следствените - колкото да преживяваш. Нас обаче ни зачислиха на дажба като работещи. Всички работещи затворници се хранеха в обща столова, но нас не ни отвеждаха там, а ни донасяха храната. Аз страдах от сериозно хронично чернодробно заболяване, резултат още от Отечествената война и общата храна увреждаше още повече здравето ми. Поставих този въпрос на управата. В следствения отдел бяха ме преглеждали и бяха установили това мое заболяване и молбата ми бе удовлетворена. Прехвърлиха ме на "диетична" храна. Това стана повод за първия морален сблъсък между нашата нравственост и управата на затвора. Отказах да приемам щадящата храна. Дойде началникът на отделението подп. Веселин Вълков и ме попита: "Стачкуваш ли?". Обясних му, че не мога да ям храна по-различна от тази на човека, с когото протича живота ми в килията. Заведоха ме при зам. началника по режима Димитър Ангелов. Той ме изслуша и каза: "Ще уредим този въпрос, но не ни създавай неприятности". И действително нашата килия мина на диетична храна. Храната на работещите беше добра. Четири дни в седмицата те получаваха месо, но това бе обикновено тлъсто свинско, карантия, но все пак месо.

Първата ни задача с Младенов беше да си подсигурим вестници. На последното свиждане с близките ми, след прочитане на присъдата, ни разрешиха да вземем по 10 лв. Незабелязано един мой

племенник ми мушна в ръката още 10 лв. При пребличането в затвора старшината, който присъстваше се направи, че не ги е видял. Имахме право да получаваме вестници и с Младенов се записахме почти за всички наши ежедневници и седмичници. Така вложихме парите си. Имахме право на свиждане веднъж на три месеца, а писма всеки месец и да получаваме по 8 лв. Извеждаха ни преди обяд на разходка в "малкото каре". В голямото каре, на няколко метра разстояние от него изкарваха на разходка по същото време и пребиваващите в същото отделение чакащи присъда и вече наказани. Отначало не ни разрешаваха да общуваме със съпроцесниците си от другата килия, но след месец или два вече можехме да се движим общо. Извеждаха ни заедно и до тоалетната, умивалнята и в банята.

Вече бях имал спор с началника на отделението подп. Вълков по време на пребиваването ми в отделението преди процеса за литературата и сега се повтори същото. Донесе ми няколко японски книги, които върнах и поисках други. Върнах и вторите, защото ги бях чел. Заплаши ме, че ще ме лиши от книги. Поисках среща с управата. Радостта ми бе голяма, когато след това Вълков ми донесе каталога на библиотеката на затвора за да си избера литература. Богата бе тази библиотека. Имаше литература, която вън трудно се намираше, запазена още от 1914-15 г. Първите книги, които поисках бяха "Записки по българските въстания" на Захари Стоянов и сборника на Димитър Страшимиров "Писма от Левски и до него от сподвижниците му", издаден през 1925 г. Този сборник беше голямо откритие за мене, тъй като той се намираше само в Народната библиотека. Животът, делото и нравствеността на Левски винаги са ме вълнували. Вече имах няколко публикации на тази тема. Реших да изучавам живота на Апостола, независимо от условията, в които се намирах.

Започнахме да търсим правата за работа. Накараха ни да подадем молби, викаха ни един по един при зам. началника по режима, но първите ни опити останаха без резултат. Отказаха ни под предлог, че нямаме професии, за които в затвора има работилници. Разбира се в затвора не можеш да избираш работа. Ако имаш професия ще работиш нея, ако ли не - където те пратят. Ние просто искахме каквато и да е работа. След един месец отново подадохме молби. Няколко дни след това изведоха Иван Младенов на работа. Той имаше полувисше медицинско образование и започна да помага на лекаря в затвора. Останах сам в килията. Същия ден по време на разходката Стоян Кацаров бе сам и от него разбрах, че Дончо Дончев и Найден Найденов са изпратени в дърводелната като тапицери. Той отказал да работи. От Младенов научих, че генералите от първия процес Динов и Ерменов работят в счетоводството на Управление "Затвори".

Застудя, нашите килии останаха без парно. Парното, това са широки метални тръби, които минаваха отвесно в един ъгъл на килиите. Сутрин, когато ни извеждаха до тоалетната и после на разходка ние пипахме външните тръби край другите килии. Бяха топли, коридорът също. Имаше един надзирател, старшина Мирчо, който явно не ни приемаше за "държавни престъпници". На връщане от една разходка той ми показа една вратичка на тръбата на нашата килия и каза: "От тук се спира парното. Вашето е спряно". При един разговор с началника на отделението аз го попитах "защо ние нямаме парно", а той отговори: "В такава килия сте попаднали случайно". Бяхме настанени в северни килии. Попитах защо не сме в южни, оттатък, но получих същия отговор - "такива са ви се паднали". Няколко пъти съм водил разговори за работа, но все

безрезултатно. Според мене, просто искаха да ме пречупят.

Като юноша съм опитвал да пиша стихове и реших да опитам пак. Време имах достатъчно.

Когато настоявах да ме пратят на работа, зам. началника Димитър Ангелов ми казваше: "Не можем да те пратим навсякъде". Питах защо, а той ми отговаряше: "Защото ще те разкъсат! Там има затворници - закоравели престъпници, рецидивисти. Повечето от тях не са хора". Аз обаче настоявах. Тогава другият, който "случайно" присъстваше на срещата, познавах го от престоите ми в Следствения отдел, ми каза: "Ти, навсякъде не можеш да отидеш - ще чакаш!" И чаках, какво друго ми оставаше.

В края на м. ноември ме заведоха при зам. началника по политическата част Владимир Велинов. Разпита ме за това, какво и къде съм работил, като че ли не знаеше и накрая ми съобщи, че ще работя, разбира се ако искам. Обясни ми, че в затвора съществува Съвет за самоуправление, в който влизат няколко души затворници. Те се грижат за просветата на затворниците и усмихвайки се каза: "Ще работиш по специалността си, ще издаваш вътрешнозатворническо списание, ще съставяш програмата за радиовъзела и за кръжоците и каквото ти се възложи, все в тази връзка, но без да имаш контакти с хората". Попитах как ще стане това. "Ще разбереш", беше отговорът му. Обясних, че тази работа може да се извършва при наличието на вестници, списания, литература, пишеща машина. Обеща че ще ги имам.

Стаята, в която трябваше да работя бе под купола, който се вижда над Централния затвор. Беше един етаж над отделението. Освен стаята, в която ме заведоха, на"етажа" имаше още три. В едната работеше самобитния художник Владо Сергиев от Перник. Трябва-

ше да работя в стаята на "председателя" на Съвета за самоуправление. Това беше един корумпиран бивш служител в Министерството на правосъдието Пенчо Попов, осъден на 20 години лишаване от свобода за вземане на рушвети по време на национализацията. С така спечелените бе купил къща на ул. "Г. С. Раковски", близо до Операта. Не му я взели, защото я купил на името на жена си. Сам си призна, че бил непрекъснато използван за "ухо на следствените органи". Водили го по разни затвори, местили го от килия в килия, за да може да чуе нещо от последствените и да докладва. Само на това разчиташе, за да му намалят присъдата. Беше стоял 8 или 9 години. Отплатиха му се. Много скоро го "помилваха". Като машинописец в съвета работеше млад човек, бивш счетоводител в Софийските мелници, злоупотребил с някаква сума и за това изтърпяваше присъда. В четвъртата стая пък работеше Христо Евтимов Тенекеджиев, забъркан в някакво присвояване като управител на магазин. Той беше в Софийския затвор, а жена му в Сливенския, защото била касиерка в същия магазин. Единственото им дете било момче, останало при майка му, възрастна жена. Човекът страдаше много. Всички тези хора се движеха свободно из затвора, снабдени със специални пропуски. Имаше едно малко салонче, точно под стъкления купол и понякога излизах там да се "разтъпча". Но не беше минала и една седмица откакто бях отишъл на работа и един ден Христо дойде при мене в това коридорче и ми каза: "Всички, които сме тук, сме под ръководството на зам. началника по специално предназначение Кънчо Кънчев. Той се занимава с разузнаването в затвора и имаме поръчение да те шпионираме. Не мога да бъда подлец и ти го казвам. Най-много на мен разчита. Каза ми да ти подхвърля, че понякога ме пускат в отпуск, да видя дали ще ми кажеш нещо". Продължаваха да търсят "резерв-

ния център" и списъка на неблагонадеждните за живковистите членове на Централния комитет на Компартията.

На втория ден от работата не ме изведоха на разходка. Това е законно право на всеки затворник. Попитах надзирателя защо, а той отговори: "Не ми е паредено". На третия ден отказах да отида на работа и ме отведоха при Велинов. Очаквах, че ще имам неприятен разговор, но той бе спокоен: "Нали искаше работа, дадохме ти". "Но имам право и на разходка. Предпочитам да съм си в килията и да излизам на разходка, отколкото да работя и да нямам право на такава - добавих - Нима мога без движение, ще загина!". "Трябва отделен старшина за твоята разходка, а ние нямаме толкова хора" - обясни Велинов. "Защо ще ме пазите, няма къде да избягам?!".

Той се усмихна и ме отпрати с обещанието: "Ще видя какво мога да направя, а сега върви на работа. Послушай ме."

На следващия ден ме изведоха на разходка.

Последва неприятен разговор с началника на VII отделение - Вълов. Оказа се, че докато съм на работа нямам право да отида в тоалетна. Това беше абсурдно. Възразих. Той поиска да напиша молба, за да ме водят. Изсмях се и казах, че няма да ходя на работа. Това бе негово своеволие, защото още същия ден се "уреди" въпроса.

Трябваше да се съхраня като личност. Съставих план за работа. Малко време престоях в стаята на "ухото" Пенчо Попов. Не мина много и ме отделиха сам в стая, пак под същия купол. Дадоха ми и пишеща машина. Издавах списание "Светлина", което излизаше всеки месец. Не ми беше трудно. Изготвях и програмата на радиовъзела. Започнах да подготвям предавания, с които да въздействам на хората, да им показвам, че

няма вечни затворници, че всичко зависи от качествата на човека.

След два-три месеца ме посети Велинов :

- Доволен ли сте от условията?

- Разбира се. Навън нямах такива условия. Толкова свободно време. Липсват ми само свободата и близките.

- Сам си си виновен - отвърна.

- Плащам си за това.

- Всичко ще се оправи - окуражи ме Велинов.

Поисках достъп до библиотеката. Отказа, но обеща да ми доставя всички книги, които поискам. След няколко дни Младенов ми каза, че генералите от първия процес Динов и Ерменов са преместени от счетоводството в библиотеката за по-голяма изолация. На малкото каре се разхождах по едно и също време с тях, само че те се движеха пред мене, на повече от 100 метра.

Наближаваше 25-та годишнина от 9 септември 44 г. Подготвих програма за кръжочната работа на родолюбива тематика - за Възраждането, за Априлското въстание, за борбата на трудовите хора за по-справедлив живот. Един ден ме посети началникът на отделението Вълов и ми каза :

- Много съм зает, направи ми доклад за 25-годишнината от 9 септември. Партиен секретар съм на Управление "Затвори".

Темата не ми е чужда. Разполагах с богат фактически материал и направих бързо доклада. Скоро след това дойде Велинов. Той често посещаваше т.н. "Съвет за самоуправление". Бяха сменили името на списанието. От "Светлина", стана "Хоризонт". На корицата бе изобразен млад човек с високо вдигната ръка държаща паспорт, усмихнат, а зад него - затворът. Попита ме дали аз съм писал доклада на Вълов и дали не е упражнил натиск за това. Казах му, че съм го написал с удоволствие.

- Разбраха, че не го е писал той. Той не може. Хареса се. Ако искаш помогни пак. Ще честваме годишнината на Октомври тържествено. Напиши нещо, не са ти чужди тези идеи. Озаглавихме доклада "Зората на революцията" [46]

Каза ми, че ще ми изпраща още вестници и списания и го изпълни. Стаята ми се превърна в кабинет на научен работник. Подготвях се за продължителен престой зад решетките като калявах волята си защото знаех, че трябва да си изтърпя присъдата и да дочакам светът да стане по-добър.

Реших да направя една "енциклопедия", една справочна картотека. Близките ми донесоха тетрадки, а ми даваха и "служебно". Създадох Тематичен каталог с раздели: обща история, история на България, история на международното работническо движение, физическа география и отделно политическа география, събития и случки, за които не знаех нищо или малко, космонавтика и др. Правех изрезки от вестниците и ги лепях върху листове, които класирах тематично в папки. От книгите си правех записки. Много страници изписах - по време на работа на машина, а в килията - на ръка. Даваха ми всичко за да бъда полезен, както се изрази Велинов. Допускам обаче, че го правеше преди всичко от желание да облекчи положението ми на изолиран затворник, третиран като политически и много опасен. Навярно чрез проверките в мое отсъствие, представителите на ДС се бяха уверили, че не създавам "трети център" и не подготвям разработки против "Генералната Априлска линия" и нейния "творец". Грижливо събирах и записвах

46/ През м. май 1991 г. чакайки трамвай на една спирка на ул. "Козлодуй" ме заговори човек на около 50-55г. Не го познах. Каза ми, че е Велинов.Тогава той ми обясни някои неща, които в затвора не можех да разбера. Разговаряхме като стари познати. Срещнахме се още веднъж по мое предложение.

прояви на добродетелите на българина. Сега, когато ги отварям виждам, колко малко знаем ние българите за това какво представляваме.

Главното ми внимание и усилия обаче бяха насочени към личността и делото на Васил Левски. Сборникът на Димитър Страшимиров ми даде идеята да проследя дейността на Апостола през последните години от живота му, *1869 - 1872. Сборникът ми попадна в ръцете някъде в края на м. декември 1968 г. и от 2 януари 1969 г. започнах да хроникирам бележки* по неговите писма до други, и писма до него и между съратниците му. Това продължи до 1 август 1969 г. След тази дата започнах да обработвам ръкописа и до 26 август 1970 г. написах изследователски труд в 2 тома за последните три години от живота на този уникален човек и неповторим титан на революционното дело. Озаглавих го "Аз съм за това". Първият с 216 страници, вторият - 248. Исках да сверя някои факти, дати и събития и поисках чрез писмо до близките си да ми донесат труда на Ив. Унджиев върху биографията на Левски.

И най-увлекателната и приятна работа уморява. Така стана и с мене. Като юнопа обичах да рисувам. Реших да променя малко заниманията си. Писах на пашите на поредното свиждане да ми донесат темперни бои и четки, а Владо - художникът ми даваше картон за рисуване. На едно от свиждапията със семейството ми Вълов ме упрекна с думите: "Знаеш, че семейството ти изнемогва, а искаш да ти носят такива материали. Толкова ли сме бедни, че не можеш да поискаш от нас". Отговорих му "След като не ми давате 8-те лева, които ми се полагат като заплата, значи сте бедни". Всеки работещ като мене чиновник има право на "заплата" от 8 лева на месец. Велинов ми бе казал, че не могат да ми

плащат, защото моята длъжност я няма в щата на съвета.

След повече от 20 години при случайната ни среща на ул. "Козлодуй" Велинов ми обясни, че уверил директора на затвора, че ще работя без възнаграждение, за да може да ме включи в този "Съвет за самоуправление".

Първото нещо, което нарисувах беше образът на Ленин. Нарисувах и по една картичка на всеки от съпроцесниците за спомен. През 1970 г. и в нашата страна се честваше 100 -годишнината на Владимир Уляпов. Трябваше да се подготвят материали с такава тематика за списанието, радиовъзела и кръжоците. Темата ми беше позната. За мене Ленин е оставил неизлечима следа в паметта на човечеството. Тепърва историята ще даде преценка на неговото учение и на онова, което той направи за Русия.

Нервната ми система за втори път се разстрои. Рисуването ме разтоварі. Лекуваше ме началникът на затворническата болница. Идваше в килията придружаван от подполковника, толкова пе си вярваха един на друг. Наложи се да ме водят всеки ден в болницата за инжекции. По пътя и в манипулационната приемах доброжелателни усмивки на много хора, облечени в бели престилки.

Нарисувах няколко картички със сюжети от природата. Вече имах внук и му ги пратих за спомен. Още ги пазим в семейния архив.

Както казах, за да рисувам трябва да гледам. Във вестник "Работническо дело" беше публикувана снимка от картината на известен художник "Ленин в разговор с моряци". Нарисувах я с туш. Може би бях сложил повече от 10 000 чертички. С темпер, цветно нарисувах "Ленин в разговор със селяни". Нарисувах и отделни етюди от картината на Репин "Запорожци пишат писмо до

султана". Обичам много животните. Попадна ми картичка: две котенца, а между тях в кошница - кученце. И това нарисувах. Спомнявам за тези неща, защото те са запазени и сега, държа ги в къщи, в рамка са. Нарисувах и много други работи, които изнесох от затвора, но постепенно се стопиха. Някои раздадох за спомен на мои близки, а други влагата разяде.

Един от надзирателите, Мирчо, вече споменах за него, като дежурен понякога отваряше вратата на килията, или когато ме връщаха от работа и беседваше с мене по 10-15 минути. Искаше да знае какво става в нашата страна, в партията. Не беше "ухо" и с него бях откровен.

Имаше и други интересни моменти в затворническия ми живот.

По радиоуредбата често четяха подбрани от мене стихотворения на родолюбива тема. Един ден зам. началникът по режима Ангелов ми донесе балада, написана от затворник. Тя беше в стила на "Епопея на забравените" от Вазов, патриотична, хубаво написана, с много голяма обич към българина. Трябваше да ѝ направя рецензия. Направих. Той я взе и след няколко дни дойде и ме запита: "Ще водиш ли разговор с автора? Отказа да работи, а не е лошо момче". Интересно ми беше, съгласих се и той доведе един момък, когото виждах всеки ден на голямото карс. Хубав мъж. И в най-големите студове, той излизаше гол до кръста, непрекъснато подскачаше и при всяка възможност правеше лицеви опори. Беше от наказаните за отказ да работи. Ивайло се казваше. Ангелов ми каза, че е син на бивш партизанин или на ятак, не си спомням точно, от Червен бряг, че е бил съден най-напред за незначително провинение. В ареста направил опит да избяга и се сбил с един милиционер. Тогава получил по-тежка присъда. И така все с вътрешни присъди, които не

подлежат на помилване, Ивайло имаше вече 27 годишна присъда. Когато го доведе при мене той погледна Ангелов: "Ако ти стоиш тук, да си отиваме. Пожелах да дойда да говоря с този човек, но без ти да присъстваш". Ангелов се усмихна, каза "добре, до обяд си свободен" - и си отиде. Този момък ми изповяда неверието си, че някога ще излезе от затвора. Уговарях го да работи. Целта на затворническата управа е осъдените да работят, за да облекчават по този начин положението си и "да заплащат част от разходите". Обясних му, че в седмо отделение в килии с по четири човека, затворниците се израждат, сам знае какво става в затворите. След първата ни среща последваха още няколко. Прочетоха баладата му по радиоуредбата. Успях да го накарам да повярва, че властта няма интерес затворите да бъдат пълни с хора, които могат да бъдат по-полезни навън. Повече не го видях по време на разходката сред наказаните в голямото каре.

Няма да забравя преживяното години по-късно, когато вече бях свободен. Вървях по ул. "Раковски", сигурно е било през 1975 или 1976 г. Един грамаден мъж се втурна срещу мен и ме вдигна в прегръдката си. Беше Ивайло! Пусна ме, разцелува ме и каза: "Ти ме спаси! Послушах те и след две години ме помилваха!" - Станал примерен затворник. Разказа, че се оженил за много хубаво момиче от неговия край а тъстът много му помогнал. Отглеждали телета на планинска паша.

След Ивайло започнаха да водят при мен и други "закоравели престъпници", както ги наричаха. И нямаше случай такъв човек след това да не отиде на работа. Имаше един Петър, известен с прякора "кучето". Няколко пъти беше попадnал в затвора. След 2-3 разговора повече не го видях. След това, когато вече бях на свобода, веднъж на улицата срещнах Христо Евтимов Тенекеджиев. Разказа, че Петър му отишъл на гости, преспал у

тях, но на сутринта, когато си отишъл разбрали, че са изчезнали две пендари и златен пръстен, останали от майка му. Каза ми къде работи бащата на Петър, продавал вестници на ъгъла на булевардите "Сливница" и "Г. Димитров". Минах от там и се отбих. Обясних му че съм бил със сина му в затвора и го попитах, какво е станало с Петър. Разбрах, че напуснал България и заминал за САЩ. Писал на баща си отворил някакво малко дюкянче и му изпращал редовно по малко долари.

Интересен човек и затворник беше Владо- художника. Беше ми разказвал, че е прекарал повече от 10 години зад решетките. Жена му го напуснала, напил се сбил се с милиционер и така се озовал в затвора и присл "мъртвия дом" за свой сигурен покрив. Освобождаван след изтърпяване на наказанието, той няколко пъти умишлено извършвал малки кражби за да се върне на "сигурно място". Водеха го за "рецидивист", но той не бе престъпник. Превърнал бе себе си в "придворен" художник на Управление "Затвори" и Дирекция на милицията в София. Рисуваше плакати и какво ли не във връзка с различни годишнини. Привърза се към мене. Наричаше ме "Братино". Беше се пристрастил към кофеина. Непрекъснато ми искаше хапчета против главоболие, които му осигурявах чрез Младенов. Изтърпя си наказанието и излезе. Не се радваше много, казваше ми: "Как ще живея навън?". Физически беше много слаб. След двадесетина дни отново зае "ателието си". Направил така, че да го върнат. Изпратили го като общ работник в циментовия завод край Перник. Та той бе по-лек от торба цимент и е атрофирала мускулна система. Още първия чувал го съборил. Уволнили го. Отишъл в ресторанта срещу милицията в Перник и се разположил, както казваше "като баровец". Нямал пари да плати и го задържали. Началникът на милицията, познавали го всички, извадил пари, изпратил да платят и

го пуснал. На другата вечер Владо станал отново "баровец" в друг първокласен ресторант в Перник и пак го задържали. Началникът му казал "Не мога всяка вечер да ти плащам скъпите вечери". Обадил се в затвора и го изпратил там. Дошъл сам, без конвой. Очакваше, поредната си присъда спокойно. Наричаше съкилийниците си, с които само приспиваше "престъпници" и казваше: "Аз не съм като тях!". И не беше. При срещата ми с Велинов запитах за него. Починал в затвора.

В килията бяхме двамата с Младенов. Леглата бяха три, две от тях едно върху друго. Аз спях на долното, а четях горе, за да бъда по-близо до прозореца. И това ме уморяваше. Пожелах да си възстановя познанията по френски и писах на близките си да ми донесат "Може" и адаптирана литература, руски издания на френски. Направих си картончета с думи и преговарях на карето по време на разходка или когато оставах сам. Бях усвоил може би 2-3 хиляди думи. Не можех да говоря, защото нямаше с кого, но с четенето се справях.

Ставахме сутрин в 5 часа, такъв е редът в затвора, и до 8 часа докато отивах на работа, времето си запълвах с четене. Младенов извеждаха на работа в 7 часа. Вечер, когато се върнех в килията също четях. Младенов идваше по-късно. Когато той заспиваше, започвах да рисувам. Лягах някъде към 12 часа през нощта или по-късно и това се отрази на здравето ми. Еднообразието ме разстройваше. Младенов се движеше сред хора и като лекар общуваше с мнозина. Още след първата година облекчиха режима ни и имахме свиждане всеки месец. Дни преди след това бивах разстроен. Внукът ми не бе навършил 1 месец и майка му го доведе. Застанала пред входа на затвора с него в ръце и казала, че няма да си отиде докато не я пуснат да го видя. Беше през пролетта на 1969 г. Извикаха ме от

карето на извънредно 10-минутно свиждане. Такива преживявания не могат да се опишат.

През същата година, един ден преди 9 септември Вълов ни посети и съобщи, че "наказанието ни е намалено" с по 2 години. Изглежда, че не бяха забравили съветите на Юрий Андропов.

Сблъсъкът с Вълов, като представител на управата имах и за това, как се отваря и затваря вратата на килията. Вратите на килиите, дебели железни платна, са направени така, че като ги отварят, надзирателите дърпат желязното резе със сила, то се удря в една метална плоскост и се получава нещо като слаб изстрел. Така, както седях, четях или пишех, изведнъж този "изстрел" ме стряскаше и подскачах. Помолих надзирателя да отваря по-леко вратата. Той докладвал на началника на отделението. Вълов дойде при мен в килията и ми каза "не сме те докарали насила, сам си дошъл. Тук не е санаториум, ще търпиш!". Скоро след това имах среща с управителя на болницата в присъствието на зам. началника Ангелов. Помолих да се направи нещо. Казах, че ако това отваряне на килията продължи, ще се принудят да ме вземат в болница. Обясних, че нямам намерение да бягам. Предложих да навият бинт на резето и само нощем да заключват. Проявиха разбиране. Направиха го.

Ще ми се да разкажа нещо и за човещината на някои от тези политзатворници, отпреди 9 септември 44 г., след "победата" отново попаднали в затвора, но вече като началници. По време на една от разходките видях в двора да се разхожда коте. Аз много обичам животните. Казах на Христов да попита, може ли да ми намери едно котенце, но да бъде мъжко, черно, с някое и друго бяло петно. Знаех, че ще предаде молбата ми където трябва и очаквах резултата. След няколко дни ми донесе котето. Кръстих го Томи. Томи заживя при мене в "работната"

ми стая. Така се привърза, че когато сутрин отивах на работа докато не го погаля не ме оставяше на мира. Заставаше до пишещата машина и чакаше. Не го ли погалех лягаше върху буквите и започваше да мърка. После отиваше и заставаше на перваза на прозореца и гледаше навън. Виждаше само небосвода. Томи не допускаше никой друг да го гали. Изненада ме това, че когато Ангелов един ден ме посети по служба, котето не се скри под стола. Ангелов отиде до прозореца и започна да го гали и котето прие ласката. Зам. началникът пожела да разбере защо съм избрал черно коте с бели петна. Навярно Христо на него бе предал молбата ми. Отговорих, че "черното определя моето положение а бялото - надеждата". Отговори: "Не може без надежда" и излезе.

След година и половина при нас докараха Иван Николов Симеонов - от с. Торос, Ловешко, с партизанско име Тинко. Той беше продължил да разобличава живковистите след процеса и да ги обвинява, че държат зад решетките не врагове а демократи. Осъдили го бяха на 18 месеца. Отказа да работи. И на него предложиха "да упражнява професията си" - да подрязва живия плет, който ограждаше двете карета и други части на двора на затвора. Продължи самообразованието си, както казваше, при "най-благоприятни условия". Когато го освободиха не се съобрази с "препоръката" да не общува с "враждебно" настроени хора към Живков. Още през първите дни посетил семействата ни.

Смениха ми "съквартиранта". На мястото на Иван Младенов дойде Найден Найденов. Внесе се малко разнообразие в живота ми.

Някъде през пролетта на 1970 г. станахме трима. Доведоха Мюшер Благоев. Бе осъден за разпространяване на материали. Произхождаше от революционно семейство, сам участвал в дейността на българската

емиграция в Съветския съюз. Беше много предпазлив. По-късно от Темков разбрах, че именно него Цоло Кръстев използвал за връзка между двамата. Едва тогава си обясних пребиваването му в моята килия. Все още търсеха "резервния" център и "страшния" за живковистите списък на "несигурните" членове на ЦК и навярно моите "тайни". Не, че Мюнцер бе "ухо", но чрез разговорите ни, които сигурен съм се подслушваха, навярно са смятали да научат нещо ново.

На 4 септември 1970 г. ме освободиха "по помилване", както пише в документа. Вестта ми донесе началника на дърводелското отделение, капитан Асен Рангелов. Не бе достигнал до равнището поди. Вълов. Бе понижаван няколко пъти заради прекалено либералното си отношение към затворниците. Не беше за началник в затвор. Към мене, когато ме срещнеше по коридора се отнасяше дружелюбно. С усмивка и с кимване ме приветстваше. Навярно на тях бе забранено да говорят с мене. Беше развълнуван: "Днес ще Ви освободят, пратиха ме да Ви заведа," - и допълни - "Радостен съм, че на мене ми се падна пръв да ви съобщя тази хубава вест". Разговаряше винаги в учтива форма.

За помилването бях служебно известен от Ангелов в кабинета му. Покани ме да седна. Присъстваше и гост, който ме предупреди, че няма да ми се размине, ако се опитам отново да се занимавам с противодържавна дейност. Бях много развълнуван.

Попитах какво мога да изнеса.

- Всичко, което е твое - отвърна Ангелов.

- И записките, и изрезките?

- И тях.

Не повярвах.

- А картините?

- Също.

Замълчахме.

- А Томи, котето?

- Той няма присъда, ти го сложи зад решетките. Време е да го освободиш - шеговито отговори Ангелов.

- Но това е много нещо, как ще го изнеса? Да се обадим в къщи.

Набирах номера и ръката ми трепереше. Радостната новина в къщи бе вече известна. Съпругата ми отговори, че непознат и съобщил това по телефона още предния ден, като и казал, че съм помилван. Помолих да дойдат с такси.

Запитах, какво ще стане с мене по-нататък. "Гостът" ми каза, че трябва да отида в ГК на партията в София при един от секретарите. Били дадени указания, как да се постъпи с нас.

Преди да излезна той подхвърли:

- Помни! Може да те пргазят и на зелен светофар. А шофьорът ще пресни тук и след това ще изкара два-три месеца на почивка в Юндола.

Запомних ...

ЖИВОТ ПОД ЛУПА

"Надеждата е последното, което умира в човека".
Диоген

Минаха няколко дни. С удостоверението за помилването отидох в Районното управление на МВР и си получих паспорта от началника. Попита ме имам ли някакво искане и като не дочака отговор ми каза : "Ако имате неприятности, обадете се лично на мене!"Изпрати ме до вратата и усмихнат ми подаде ръка за довиждане.

След няколко дни отидох в Градския комитет на партията. Трябваше да се живее, а знаех, че сам не бива да предприемам нищо. Запомних приказката за "зеления светофар".

В приемната на комитета заварих Кръстев, онзи платен партиен секретар на Рудопреработвателния комбинат в Кремиковци, който всячески се стремеше да облекчи положението ми. Зарадва се на срещата. Като разбра за какво съм дошъл каза, че е директор на едно дървопреработвателно предприятие в кв. "Хаджи Димитър" и ми предложи работа в администрацията. Обещах, че ако не се "споразумеем" ще го потърся. На пропуска ми казаха, че ще ме приеме секретарят на комитета Агайн. Бях смутен и отначало не обърнах внимание на името. Запомних етажа и стаята. Срещата ме изненада. Насреща ми стоеше онзи Агайн, който като генерал от КДС преди три години няколко пъти бе присъствал на разпит в кабинета на началника на Следствения отдел. Той ми бе предрекъл, че жив няма да изляза от затвора.

Дословно помня разговора. Агайн ме посрещна с ирония:

- Е, Докторов, доживяхме да се срещнем!

Не ме покани да седна. Отговорих:

- Народът казва, че от затвор се излиза, а от гроб не.

Имах внук и той бе заел освободеното от мене място в едностайното ни жилище. Ето защо поисках да работя в почивния дом на ЦС на БПС в Банкя, където ми бяха обещали стая за пресмяване. Агайн не възрази. Поясних му, че за да мога да заема длъжността, ми е необходимо свидетелство за съдимост.

- Подай молба, ще се уреди.

И го уреди. След няколко дни, по установения ред, получих удостоверение от Софийския градски съд с определението "неосъждан". И днес то се пази в архива на Почивния дом на ЦС на БПС в гр. Банкя. Коя истина документираха двата документа? Единият, с изх. №1884/68 от 4.09.70 г. издаден от канцеларията на Софийския централен затвор, в който след името ми пише: "...че същият е бил задържан на 17 март 1968 г. в изпълнение на присъда на НОХ дело 280/1968 г. на Софийския военен съд и днес - 4 септември 1970 г. е освободен "по помилване" с резолюция "Да му се върне паспорта!" (подписът не се чете) и другият - издаден от Министерство на правосъдието с определението "неосъждан".

В почивния дом на тогавашния казионен профсъюз в Банкя работех като домакин на група вили близо 3 години. Приеха ме без каквито и да е било формалности. Отново бях сред трудови хора и често пъти либералното ми поведение към тях ме сблъскваше с "праволинейното" ръководство.

Чувствах и разбирах, че животът ми протича под "лупа". "Случайно" понякога ми посочваха хора пострадали за "прокитайски" разбирания. или критикували висшето партийно ръководство. Предлагаха ми среща с Цоло Кръстев, който живееше в Банкя, но имаше и

такива, които наистина бяха честни, макар и служебно верни на Априлския курс. Такъв беше тогавашния първи секретар на ЦК на БКП в Банкя Нотев. Познаваше ме когато работех в ГК в София. Винаги се спираше, когато ме срещнеше, ръкуваше се дружелюбно и питаше имам ли нужда от помощ. Нищо не съм искал. На една от първите ни срещи, беше в началото на м. ноември 1970 г., спомням си точно времето, защото необичайно за сезона падна краткотраен дебел сняг. Пътувахме заедно в автобуса от София за Банкя. Когато слизахме на спирката той ме задържа малко, за да останем сами. Каза, че лично на него е съобщено "да не ме изпуска от очи". Допълни, че не предприел нищо и не възнамерявал да го прави.

Скоро разбрах, че върху името ми като автор има "табу". Занесох ръкописа "Аз съм за това" (за Левски) в издателство "Наука и изкуство". Не бях се подписал Докторов, а като Михаил Искров. Върнаха ми го с много положителна рецензия и с препоръки за някои уточнения. Отидох при гл. редактор на издателството да разбера какво трябва да направя. От разговора, разбрах, че няма да го вземат, защото знаят кой съм. Той ме насочи към военното издателство. Там също получих висока оценка, но върнаха ръкописа без да ми кажат истината под предлог, че е много голям. "Добре" - казвам - "колко да съкратя". "Половината" - отговориха. Съгласих се. Последва покана да отида след месец. Отидох, нямаше вече как да ми откажат. Бях дал пръв ръкопис по случай 100-годишнината от гибелта на Левски. Казаха, че са решили да пуснат само писмата на Левски. И така стана. А ръкописът и сега стои, като спомен от "мъртвия дом".

Наближаваше кръгла годишнина от края на Втората световна война. Сътрудничех на в. "Антени" под различни имена, но все свързани с произхода ми.

Предложих ръкописа на фронтовия си дневник. Приеха го с възторг, че първи ще публикуват в продължение от три месеца единствения по рода си у нас документ. Излезе и съобщение в каре. Като автор бях оповестен с бащиното си име Михаил Ананиев. Трябваше да прочета шпалтите (набора). Неприятната новина, че нещо става с ръкописа ми съобщи отговорният секретар Тотев. Прие ме главния редактор Веселин Йосифов, почерпи ме с бонбон и ми каза истината. Лично министърът на вътрешните работи се обадил и му казал какъв човек е автора. Йосифов допълни: "Защо не казахте, че сте Докторов, Щяхме да направим нещо. Познавам лично др. Живков". Казах му, че не съм в нелегалност, а в касата на редакцията знаят фамилното ми име. [47]

Бях си купил билет за генералната репетиция на операта "Турандот" от Верди. Може би е било през зимата на 1972 г.Залата на операта беше почти празна.Малко след загасване на осветлението някой влезе в правителствената ложа. През първия антракт видях, че беше Живков с двама придружаващи го. Бях в партера в близкото им полезрение. Загасих лампите, завесата се вдигна. След малко вратата в партера се отвори и един човек, леко приведен се приближи и учтиво ме покани да го последвам. Навън чакаха още двама. Поискаха ми паспорта, прегледаха го и ме подканиха да ги последвам. Бях изненадан. Единият бързо ме опипа за оръжие.

- Защо? Арестуван ли съм?

- Не. - отвърна този, който ме бе повикал.

47/ В броя си от 28 март 1991г. в. "Антени " помести публикацията "Кой сте Вие ,Докторов! ". В публикацията се пояснявaха усилията на група редактори Илия Пехливанов, Лиляна Чавдарова, Тотев да осигурят публикуването на мои статии в продължение на няколко години под различни имена, знаейки кой съм. Главният редактор се правел, че не знае истината.

- Тогава къде ме водите?

- Не се тревожете, но трябва да напуснете залата. Кога си купихте билета?

- Вчера.

Спогледаха се.

- Елате, подкани ме мъжът.

- Къде отиваме?- наистина се разтревожих. Знаех, че при провала арестували хората, където ги сварили, без обяснения. Хващали човека от двете страни и светкавично го хвърляли в черната волга. Помислих дали нещо старо са открили, какво ли не ми мина през главата...Паспортът ми бе в ръката на мъжа.

- Казвам Ви, че не сте задържан. Няма нищо лошо. Но нали Вие сте Михаил Докторов?

- Аз съм.

- Не ни създавайте главоболия. Елате!

Излезнахме и тримата. Навън чакаше черна "Волга". Отвориха вратата и ме поканиха да влезна. Този път не ме заградиха от двете страни. Един седна до шофьора, а друг до мене на задната седалка. Потеглихме. Колата се насочи към кв."Копьовица". Погледнах седящия до мене.

- Този път ми е познат. - опитах да се пошегувам.

- Не отиваме там, а в Банкя.

- Защо?

- Просто така да се повозите в наша кола, но не като задържан - подаде ми паспорта и добави - друг път ще догледате "Турандот".

Поуспокоих се и запитах :

- Защо е всичко това?

- И аз не знам, -отвърна, - служба.

Закараха ме до служебната ми квартира, вила № 8 на улица "9 септември". Знаели са и къде живея. Посегнах да отворя вратата, а той протегна ръка за здрависване с думите :"Извинявайте за тревогата, лека нощ!"

През лупа минаваше живота ми. През пролетта на 1973 г.при "случайна среща" по главната улица на Банкя познат от екипа на "наблюдателите' ме посъветва да напусна "тази неподходяща" работа за мене, че всичко вече е минало". Въпросът за работата щял да се уреди лесно пак чрез партията. Посъветва ме да се обърна към секретаря на ГК. Бил запознат със случая и щял да ми помогне. Трябвало само да уредя освобождаването си като материално-отговорно лице в почивния дом на Профсъюзите, че за такова освобождаване са необходими "на законно основание" три месеца. Бях си подал оставката и бе назначен човек, който да приеме. Отидох при първия секретар на ГК. Не си спомням вече кой беше. Той остана изненадан. Нещо повече, отдавна бил предупреден да не се занимава с положението ми.

Останах освен без работа и без стая за преспиване. Настаняването ми на работа в Банкя, уж като "изпълняване на желанието ми"(исках да съм далеч от средата, сред която бях известен) в същност бе добре дошло за органите на сигурността. Там, животът ми бе сложен на длан и можеха по-лесно да бъдат осведомявани. Получи се обаче обратен резултат. Те сами ограничиха възможностите за "конспиративни" срещи с пратеници на "резервния център", който все още търсеха. Навярно са очаквали да установя връзка с човек от него. Живков усилено укрепваше единовластието си и целия апарат бе настроен да помага. В многолюдната столица възможностите ми за контакти бяха много по-големи. И ме подведоха да напусна.

Правилно ориентираци се хора, които ме познаваха или бяха подочули нещо за "проведения при строго охранявани врати закрит процес" ми помогнаха да преживявам и да помагам на семейството си. Директорът на бившата Държавна печатница "Девети септември" Николов, който каза, че ме познавал ме

назначи в плановия отдел във филиала на печатницата, тази на бившето издателство на Отечествения фронт. Уговорихме се да ме освободи щом си намеря по-подходяща работа. В печатницата останах близо две години. Намерих си, пак случайно, по-подходяща работа. Помогна ми мой "ученик" от 1952 г. в едногодишната национална школа на НС на Отечествения фронт, на когото бях така да се каже "класен отговорник" Ставри Ангелов - член на БЗНС. Бе се издигнал на ръководна работа в ЦКС, член на неговия изпълнителен комитет и директор на новосъздадената дирекция. За няколко часа бе уредено преназначаването ми. Етичността налагаше да му обясня "петилата си", но отказа да ме изслуша. Прекъсна ме с думите: "Това не ме интересува! Познавам те и си ми нужен!".

В автобиографията към служебното ми досие липсваха 6 години (1964 - 1970), пали бяха ме посъветвали да ги прескачам. Кирил Николов - зав. личния състав на ЦКС ме бе "проучил" и се бе ориентирал за "антидържавната ми дейност". Военният отдел на ЦК на БКП, когато се наложело е давал справки за нас. В апарата на ЦК работеше бившият началник на следствения отдел при КДС, генерал Тодор Радулов. Кирил Ников винаги ме срещаше с усмивка. Така се озовах сред един многоброен колектив, под един покрив с който останах до пенсионирането ми през 1983 г. и след това и до септември 1991 г. като секретар на обществени начала в създадения към кооперативното движение Съюз на природолюбителите.

Както другаде, така и в Централния кооперативен съюз имаше "ортодоксални" и върли защитници на "другаря Живков" и на "генералната Априлска линия". Подочули нещо за "вражеското ми минало" те търсеха и най -малкия повод да бъда колкото се може повече държан в периферията на обществото. При едно

съкращение в главната дирекция, където работех, от огромния колектив само аз не бях препасочен. Иван Пръмов, който ме познаваше от 1941 г. и знаеше за истинската ми вина, вече "избран" за председател на ЦКС не се поколеба да ме защити открито.

Не е без основание твърдението ми, че "държавни престъпници" като мене преживяваха под лупата на органите на сигурността.

Ето какво ми разказа, разбира се след 10 ноември, гл. секретар на ЦКС Милан Миланов: "Аз също съм настоявал за уволнението ти. Беше охарактеризиран като "опасен за партията" човек". В края на 70-те или началото на 80-те го посетили сътрудници на ДС. В Разградско били разпространявани позиви. Попитали дали по това време съм бил командировка. Проверили, оказало се, че не съм напускал столицата. Какво ли би ме сполетяло, ако я бях напускал? Миланов запитал, защо питат за мене. "Почеркът" в позивите много приличал на "моя" и се изпуснали да споменат това-онова за миналото ми. Миланов, който преди това дълги години бе секретар на учрежденския партиен комитет, не знаел за какво става дума. Укорили го в липсваща бдителност. Това посещение станало достояние и на други "по-проверени". Затърсили досието ми, но не го намерили. Зам. председателят на ЦКС по това време Стефан Желев, при когото работех по настояване на Иван Пръмов, и на когото бях разказал в общи линии за "престъпната си дейност" изчезнал досието от личен състав и го заключил в касата си. [48]

Пишех за други, такава бе практиката. Помагах и в издателската дейност на ЦКС. Не ми тежеше, защото обичам тази работа. В края на 70-те години на мода

48/ Върна ми го след 10 ноември 1989 г.

стана указанието на "първия" да се стимулира така пареченото "лично стопанство". Кооперативната система и кооперативните организации изкупуваха излишъците от него. Хората масово се ориентираха към тази форма за подобряване на материалното си положение. "Вредната частна собственост" продемонстрира жизнеността си пред "непрекъснато увеличаващото се материално благосъстояние на трудещите се при социализма" и "господството на обществената социалистическа собственост". Липсваше литература в помощ на личното стопанство. По мое предложение ИК на ЦКС реши да издаде сборника "Книга за личното стопанство". Възложиха ми подготовката, така мимоходом. За кратко време, с участието на близо 40 автора, предимно хора с научни звания. Сборникът бе съставен. Издаде го тогавашното ДО "Земиздат". И там разбираха необходимостта от такава литература. Подготвихме сборника за 20 дни и през м. януари 1981 г. излезе, като съвместно издание на НС на ОФ и на ЦКС. ". "Книга за личното стопанство" излезе в 50 000 тираж с обем около 300 страници. За много кратко време книгата се продаде. Поискаха да се издаде второ издание. Плаките бяха запазени. И тогава "лупата" откри, че на титулната страница добросъвестните издатели бяха записали: "Под общата редакция на Михаил Докторов". Тогава директорът на "Земиздат" Григоров заяви, че аз не мога да бъда съставител на второто издание, че трябва да се запише името на някой професор. Не се съгласих. Позовах се на Закона за авторското право. Председателят на ЦКС Иван Пръмов ме подкрепи. Независимо, че изданието бе на ЦКС той изпрати писмо до "Земиздат", че авторските права са мои. Но второ издание не се появи. Като че ли стопаните се интересуваха от това кой е подготвил книгата! Но други, твърди защитници на "генералната Априлска

ленинска линия" зорко бдяха, какво става под "лупата" на Държавна сигурност. И продължих да се подписвам с бащиното си име Ананиев, чак до 2 януари 1990 г., когато в. "Кооперативно село" пусна в 5 поредни броя публикацията "Истината за един процес ..." и то преди да излезе съобщението за реабилитацията ми.

Години наред бях кръводарител. Навърших 60 години и лекарката ми каза: "повече няма да давате, рисковано е".

Един ден позвъни телефонът на бюрото ми. Беше есен. Търсеха ме от Центъра по кръвопреливане: "Другарю Докторов, знаете ли коя кръвна група сте?" - Казах че не знам. - "Вие имате кръвна група А - втора отрицателен. Много рядко срещана група. Имаме родилка с малко бебе, с опасност за живота. Трябва ни такава кръв, ще дадете ли?". Съгласих се. Изпратиха лека кола, взехме и един млад мъж от предприятие "Мадара". Той даде пръв кръв и си отиде. Аз легнах след него. Лекарката беше тази, която вече ми бе казала, че не трябва повече да давам кръв, поради възрастта си. Смути се. Казах: "не се страхувам, нали Вие сте тук". Взеха ми 200 гр. Трябваше малко да полежа, но лекарката все изчакваше и се навърташе около мене. Попитах какво има. "Трябваше - каза, - да дойде още една жена, но отказа. Трябват 600 гр. кръв, а имаме само 400. Попитах какъв е рискът. "Не мога да Ви кажа, - усмихна се тя, - но "Пирогов" е наблизо!". Предложих и да вземе още. Нямаше друг изход за нея. Тя седна до мене, следеше състоянието ми. Взеха още 200 гр.. Дадоха ми един шоколад и безплатен обяд. Взех шоколада, а обяда отказах. Огорчи ме това, че предложиха да ми платят за дадената кръв. Отказах, извиниха се. Закараха ме до в къщи в Банкя. Всичко мина добре. След известно време в един от коридорите на ЦКС ме срещна отговорничката за дружеството на Червения кръст.

Поиска ми трите имена и рождената дата. Оказа се, че от Центъра по кръводаряване искали да ме представят за отличие. Възразих, но тя настояваше: "Трябва! Това е плюс и за нашето дружество!" Минаха няколко месеца, срещнах я и я попитах, какво става с наградата. Още нямало нищо. Досетих се и повече не я чаках. След 10 ноември тя сама ме спря, поздрави ме с реабилитацията. Аз пък попитах за отличието: "Задраскаха Ви - беше отговорът. - Партийният комитет, профкомитетът...". Оказа се, че и кръвта ми е била заговорническа ... Хората на друго място преценихa, че мога да бъда полезен, за да се спасят два живота, без да се интересуват одобрявам ли "Априлската генерална ленинска линия".

Октоподът затрудняваше нормалното дишане на нацията, като й отнемаше духовните ценности. Възпираше развитието на обществото. Всичко това той постигаше с помощта на осемте си пипала, с които беше в зловещо хармонично единство. Той не можеше без тях и те съществуваха благодарение на главата и единственото отверстие в нея ненаситно за власт, слава и вечност.

Трудно е да се определят отделните функции на тези пипала.Както всеки организъм, така и те работеха и съществуваха като единна система за притискане, изсмукване, задушаване, а ако потрябва и унищожаване, физически или по-страшното-нравствено. Независимо от това взаимодействие и допълване всяко от осемте му пипала имаше своя функция, но всички притежаваха и по една обща- разрушението.

Според предназначението си тези пипала могат да се охарактеризират, според мене така, без да имат строго определено място по значимост: привилегирован партиен и управленчески апарат, бюрократична административно-команда система ;номенклатурна йерархична стълба с несменяеми проверени ръководители-априлци; система за формиране на общественото

мнение; механизъм за репресиране и смазване на недоволството; "лаборатории" за изработване на "концепции", "тезиси", "програми", "постановки", "механизми" и др. псевдо-научни теории, "доказващи " възходящото развитие; непрекъснато обогатяваща се обществена собственост(държавна и кооперативна), чрез която се осигурява по нормативни схеми неконтролируемо припадения продукт на обществото от управляващите и последното, осмо нищало има първостепенно значение-унищожаване на милосърдието и на християнските добродетели като основа на нравствеността, формиране на нов мироглед.

Властта в изградената вече тоталитарна държава се обсебване от един човек с неизяснено минало, със съмнителна компетентност във всичко и с непрекъснато растящи амбиции за възвеличаване, неповторимост и наследяване по фамилна линия. По същество това беше едполична диктатура , която задушаваше обществото и спираше развитието му. За съжаление вече не се говореше за организирано противостояне. Сякаш обществото прие като неизбежност в развитието си отсъствието на демократизъм.

Както всяка друга власт така и тоталитаризмът имаше своя социална среда- новоформираща класа на управляващата номенклатура. [49]

Тази нова класа, въпреки своята малочисленост, както при аристократите, имаше широка опорачисленият състав на компартията. Обявена за авангард и ръководна сила при социализма, тя бе подчинила цялото общество. Ето защо с всяка изминала година численият състав на партията растеше, за да достигне колосалната за нашата малка страна цифра от 900 000

49/ Терминът "номенклатура"е от латински език и в буквален превод значи "списък на имена"

членове. Всеки пети възрастен човек в България беше член на БКП и бе длъжен да спазва принципите на "демократическия централизъм", обявен като висша проява на " социалистическата демокрация", да приеме и признае за безспорна наука "марксизма-ленинизма"! Съществуването на това общество, обезсилвано от пипалата на живковизма се представя като успешно развиваща се държава по пътя на комунизма, при който партията "авангард" се превръща в "партия на целия народ", а държавата изграждана върху принципите на социалистическата демокрация, прераства във "всенародна"

Годините минаваха. Октоподът не отслабваше незабележимата си обезсилваща прегръдка.

Анализирането на процесите, извършващи се в международен план в страните от т. н. "социалистическа общност", показваха непреодолими тенденции на отслабване позициите на социализма.

Всеки прозорлив човек съзнаваше, че ако нещо ще се променя, то това може да стане само ако се пропука бастионът на комунистическото движение-Комунистическата партия на Съветския съюз, партия с морален кодекс, завещан и от Ленин и деформиран до извратеност от Сталин. Това бе осъзнавано от по-смелите комунисти и безпартийни, родолюбци и демократи с осмислена и непоколебима твърда антиживковска позиция. Но за съжаление те също така вече бяха приели тактиката на изчакване. Като далечен, заглъхващ звън отекваха опитите на "заговор на Горуня и генералите от 1965 г.", а и за "малкия заговор", за който почти нищо не се знаеше и не се говореше. Чрез хора, които ме познаваха и имаха възможност да узнаят нещо повече и по-секретно, разбирах, че през седемдесетте години няма случай на задържане и разследване на по-големи групи от иначе мислещи, дръзнали да изразят

несъгласието си с разложителното въздействие на последиците от Априлския курс на живковистите. В КДС бил създаден отдел за борба срещу "анти-партийна дейност". От 1971 до 1985 г. вкл., според запазените преписки в Следствения отдел на КДС, са регистрирани като "разкрити и обезсилени 12 групи, съставени предимно от комунисти, организирани или вече репресирани". Били са разследвани общо 101 задържани, само 18 съдебни с присъди от по няколко години. Повечето от разследваните са получили само партийни наказания, по правило-изключване от БКП. [50]

Справедливостта изисква да се отдаде заслуженото и на представители на интелигенцията и то преди всичко на творческата за проявената смелост от отделни писатели, поети, литератори, художници и научни работници за изразената по различен начин опозиция на управляващата върхушка. Но също така в интерес на истината трябва да се каже, че и сред тези прояви начело бяха пак членове на БКП, хора които не приемаха догматизма, преклонението пред принципите на "демократическия централизъм" сляпото подчинение на "указанията отгоре". Това бяха хора със собствено мислене, някои от които години по-късно поставиха началото на възраждащото се и бързо набиращо сили демократично движение, но останали единици между многохилядните безпартийни. Но и за тях важеше истината за самотния воин и за силата на лавината. А лавина щеше да има.

В миналото останаха "заговорите" срещу Т. Живков. Настъпи времето на по-широка изява на несъгласие с управляващите "твърди комунисти" и тяхната власт. Появиха се нови фирми и начини на протест, които държавната машина за управление и

50/ Иванов Димитър, документалното изследване "Заговори срещу Тодор Живков", Издателска къща "Пегекс", София,1992 г.,

репресиране да не може да обяви за "противодържавни" и да изпраща по-активните, вече известни като "дисиденти" зад решетките или за изолация в затънтени селища в "социалистическа" България.

Международната обстановка създаваше благоприятни условия за провеждането на тази нова линия на несъгласие. Заговори се за легални прояви в "защита правата на човека", за борба против "екологическата опасност", за премахване на "казионните профсъюзи" и пр. Все по-смело се споменаваше за "ново политическо мислене" и за "нашенска перестройка". Създадено бе "Независимо дружество за защита правата на човека", "Обществен комитет за екологическа защита на Русе". Вън от столицата бе образуван профсъюз "Подкрепа". Сблъсъкът между демонстрантите "природозащитници" и органите за сигурността на ул. "Г.С.Раковски" пред сладкарница "Кристал" в София през есента на 1989 г. показа, че започва "началото на края".

През първите дни на м. ноември 1989 г. стана известно, че в една от големите аудитории на Софийския университет група учени и интелектуалци са учредили "Клуб за подкрепа на гласността и преустройството в България". Това неформално движение всъщност бе "екотът", който откърти лавината и тя започна да разчиства пътя на демокрацията след близо 45-годишното и пренебрегване и репресиране под маската на "диктатурата на пролетариата", "преходен период от капитализъм към социализъм", "народнодемократична отечественофронтовска власт" и "изграждането на реален социализъм".

В началото на м. ноември 1989 г. научих, че министърът на външните работи, членът на ПБ на ЦК на БКП, Петър Младенов е изпратил писмо до останалите членове на Политбюро, в което като се

обявява против вредната политика на Т. Живков си подава оставката.

След смъртта през м. март 1983 г. на "миротвореца" и ръководителя на КПСС и Съветската държава Леонид Брежнев и идването на власт на М. Горбачов след две години (пак през м. март 1985), позициите на Т. Живков значително отслабнаха. В тесен кръг, от свои приближени, като че ли на шега, той подхвърлял, че му е време да се оттегли. Публична тайна обаче беше, че с негово съгласие през 1981г. пищно ще се чествува 80-годишнината му, като юбилеят му се приобщи към юбилейното честване на 100-годишнината на партията, "защото животът му бил свързан с нея". Та нали през 1981г. във връзка с 90-годишнината на БКП, откривайки паметника на в. "Бузлуджа", Живков видя и своя образ изваян в мозаечното пано наред с Благоев и Димитров, а от другата страна- тези на Маркс, Енгелс и Ленин и не възрази.

Познавайки тщеславието и желанието му винаги да бъде "пръв", "незаменим" и "несменяем" "син на народа", съратниците му, разтревожени за бъдещето си успявали да го склонят "да не си подава оставката".

БОРИС ТЕМКОВ

ИВАН УЗУНОВ

КРЪСТЮ ЖЕЛЯЗКОВ

ИВАН МЛАДЕНОВ

НАЙДЕН НАЙДЕНОВ

ДОНЧО ДОНЧЕВ

ИЛИЯ РУСЧУКЛИЕВ

ИВАН НИКОЛОВ /ТИНКО/

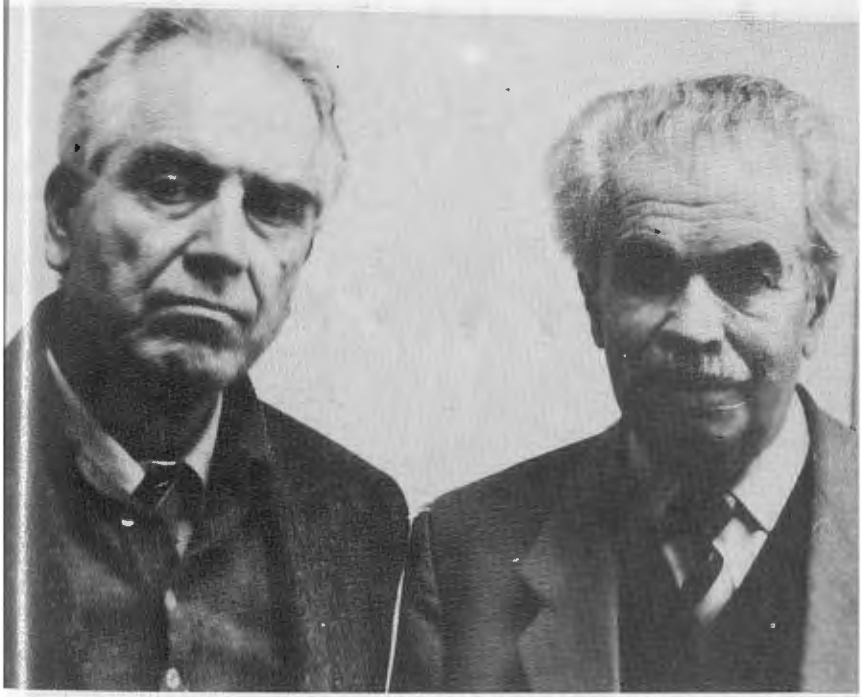

"ЕРЕТИЦИТЕ" /Борис Темков и Михаил Докторов/

Участници в процеса: от ляво на дясно: Найден Найденов, Михаил Докторов, Стоян Куцаров, Иван Николов /Тинко/ и Иван Младенов.

Подръчна енциклопедия от затворническия период на М. Докторов.

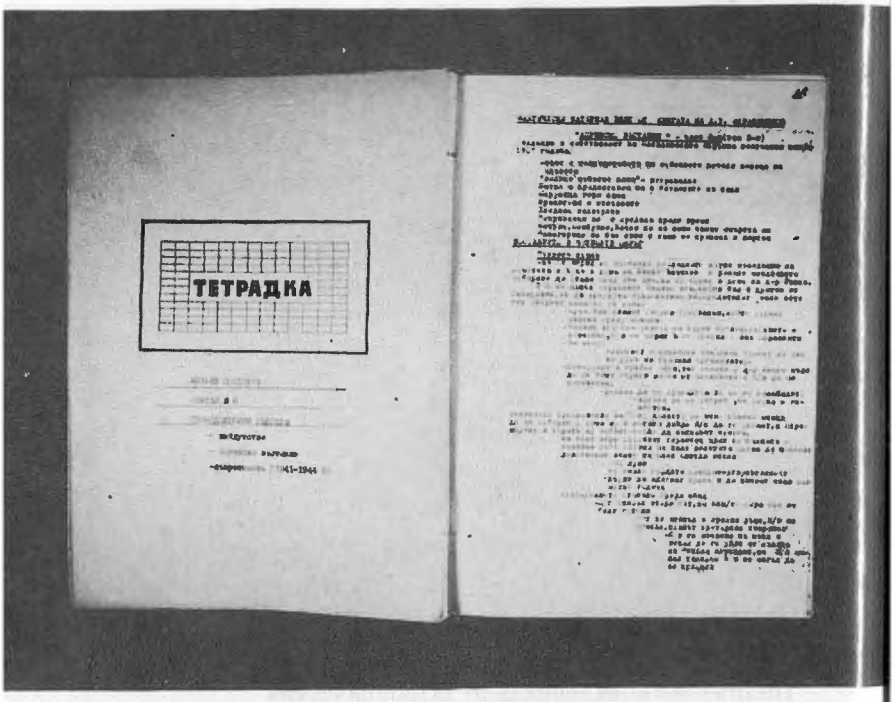

Една от десетте тетрадки по родолюбие
съставени от М. Докторов в затвора.

Част от картинната галерия рисувана от Докторов зад решетките.

Част от картинната галерия рисувана от
Докторов зад решетките.

ОЗДРАВИТЕЛЕН ЛИ БЕ "ОЗДРАВИТЕЛНИЯТ ПЛЕНУМ"

През първите дни на м. ноември 1989г. се заговори за предстоящ пленум на ЦК на БКП, вече няколко пъти отлаган. Най-сетне стана известна и датата-10-и. Един ден преди това, късно следобед ми се обади съкилийникът ми Иван Николов и развеселен ми каза, че "утре Живков ще бъде сменен".Казах му : "Дано, но не вярвам". Толкова пъти вече очакването на това сгромолясване си оставаше илюзорна надежда.

Информацията на Николов този път излезе вярна. На 10 ноември пленумът освободи Тодор Живков от поста генерален секретар на партията по "негова молба". Телевизионният репортаж, същата вечер показа колко "по собствено желание" диктаторът напускаше върха на стълбата.

След 33 години и 7 месеца (от април 1956 г.) най - сетне Т. Живков бе принуден да изостави кормилото на България. Осъществиха се намеренията на горупевци от 1965 г. и главната цел на "втория център" да се проведе "оздравителен пленум" за да се запазят от деградация идеалите на партията, създадена от Благоев и тесняците, но и на държавата, обявена още през 1944 г. като демократична. Наистина пленумът не се проведе с помощта на военните и с намесата на онези членове на ЦК на партията, които още преди бяха готови да сторят това. Смяната се извърши по искане на някои членове на Политбюро.

Но каква промяна бе това?

За да не обидят "първия", който ги бе издигнал на тези високи постове, приемайки "оставката" му, най-близките му съратници му изказаха благодарност за приноса му в развитието на партията и на народнодемократичната власт, "открила пътя на България към социализма и комунизма".

За генерален секретар на партията бе избран Петър Младенов.

От 1974 г. той бе непрекъснато избиран за кандидат член, а след това и за член на Политбюро и министър на външните работи, което го превръщаше в активен строител на " генералната ленинска априлска линия на БКП, стратег, на която бе Т. Живков.

Последвалите събития показаха,. че октоподът действително бе смъртно ранен, и че задушаващата му прегръдка се отпуска. Обществото задиша по - свободно. Оказа се обаче, че превърнал номенклатурната мрежа в свои пипала със стотици смукала, той бе онзи вирус, който зарази неизлечимо партията, целия организъм, на която бе просмукан от метастази. Партията агонизираше.

Началото на м. декември 1989 г., във връзка с предстоящото свикване на нов пленум на ЦК на БКП по инициатива на Иван Николов, той, аз и проф. Васил Иванов поискахме среща с Андрей Луканов. През онези дни той се очертаваше като човекът, способен да предизвика но - радикални промени в ръководството на партията. Искахме да му предложим помощта на образувания Обществен форум по инициатива на репресирани членове на партията и безпартийни от времето на Живков. В сградата на ЦК ни дадоха пропуски само за двама и аз останах да чакам във фоайето. Визитата им не продължи дълго. След това, изпращайки ме Николов ми каза :

- Андрей, тогава той така наричаше Луканов, каза:

"Много е трудно, помагайте". - Изслуша ни , кажи речи на крак, а на изпращане заяви: "Ние просто си сменихме креслата! "

Тогава мнозина смятаха, че Андрей Луканов с поведението си бе допринесъл за решението на Политбюро на 9 ноември да принуди Т.Живков да си подаде оставката. Няколко дни преди срещата с нас той бе заявил по телевизията, че страхувайки се за последиците, ако пленумът не успее, се сбогувал с близките си и дал напътствия на сина си. От години се носеше слух, че между него и Живков има търкания.

Историята ще даде окончателна оценка и на този пленум и на събитията след него исторически последици за компартията и за България. Но останалите на стълбата живковисти все още продължаваха да си сменят местата. Известният в партийната вихрушка Начо Папазов, като "българският Фуше", който си бе затворил очите като Темида, но с превръзката на живковизма, като председател на Централната контролно-ревизионна комисия при ЦК репресиране "безпристрастно" стана член на "обновеното" Политбюро.

Каквото направихме беше общо дело не само на подсъдимите от дело 280/1968 г. на военната колегия при Софийския окръжен съд. Това е и дело на всички онези, които участваха в дейността и рисковете пости от тях в останалия вече в историята пояс на бившата БКП като "втори център" или "малкия заговор", в схватката с октопода ; това е дело и на всички, които приеха призивите ни за провеждане на оздравителния пленум на нейния Централен комитет и вярваха, че той ще се проведе. Когато вече можеше без страх да се разказва без опасност "да те прегазят на зелено", мнозина от тях ме помолиха да не им съобщавам имената дори в правителствената комисия, като заявиха : "Ние вършехме всичко за тържеството на правдата, а вече и

се дава път. Това ни стига!". На 24 ноември 1989 г. журналистът Георги Тамбуев от страниците на в. "Работническо дело" попита : " А останалите?...За тях - за ДРУГИТЕ ми е думата и за тези, чиито имена никой няма да узнае или малцина знаят, но които дори само с една молекула нравственост си стоят над "героите", съобщили за смелостта си дори още до вечерта на 10 ноември, както сами казват, но дотогава "мълчали по понятни причини". За тази своя неудовлетвореност и болка аз пак ще спомена в последната част от своята изповед.

Разбира се между изявените борци за демокрация след 10 ноември има и личности с безспорни изяви на демократични възгледи и действия, които ги поставяха зад решетките, в лагери или в периферията на живота.На тях народът отдава своето уважение и историята ще им отдаде заслуженото. Аз се прекланям пред дързостта им. Думата ми е за онези, които също като своите предшественици след Априлския пленум, за часове и дни се преустроиха от тоталитарни на демократични позиции. Имаше и куриози.

Ето как завършва първата ми публикация "Истината за един процес..."във в."Кооперативно село " в първите му пет броя през м. януари 1990 г.

"Обстановката в цялата страна бързо се променя, разпръсква се тъмата! Вярата на хората бавно, но неотклонно се възвръща, надеждата в тържеството на справедливостта и в по - доброто утре набира сили.

Ние с него пак сме под един покрив и понякога се случва да се движим по едни и същи коридори на 14 - етажна сграда в центъра на София - Веселин Вълев, бившия началник на седмо наказателно отделение на Софийския централен затвор и аз, бившия килийник от същото отделение, само, че той вече "не ме придружа-

ваше", но пак е седнал на началнически стол, учи хората и те му вярват.

Кои всъщност са все още под един покрив? Правдата и неправдата или отделни личности?"

Прибавих името на Вселин Вълов на шпалтата, когато наборът бе готов и минал през коректорите. Направих го, защото същият ден минавайки край Вълов в коридора го чух да разказва, че като военен в системата на МНО, бил "репресиран" и не му дали път за по - нагоре, защото направил изказване против Живков ".

Нагаждачите , службогонците бързо се "променяха". Възстановяваха се старите партии, разтурени и забранени след 1944 г., създаваха се нови. Възторг и вяра в по - добро овладяваше всички. Имаше и такива, които заговориха за отплата. И всичко това се извършваше в името на демокрацията. Една китайска мъдрост гласи :"И най - бледото мастило е по - добро от най - силната памет". Нека да остане записано.

След избирането му за генерален секретар на ЦК на БКП Петър Младенов се срещна с активните борци в техния дом на улица "Позитано". Слушах срещата по уредбата в кафенето на същия дом. Не измислям и сега нещо от чутото, защото ми направи силно впечатление. На зададения му въпрос: " Какво ще стане с репресираните след Априлския пленум?" Младенов отговори : Ще видим. За онези, които не са съдени всичко е ясно, ще бъдат реабилитирани, а тези които са нарушавали закона - въпросът е друг - ще се преценява..."(курсивът е мой, МД). Останах озадачен. Какви закони бяхме нарушавали? Кого обслужваха те? Явно Младенов не можеше да даде ясен отговор. Той не го и знаеше. Нямаше откъде да го знае...Та той бе Живковист от десетилетия.

Както вече казах публикацията ми "Истината за един процес ..."излезе преди съобщението на Централ-

ната контролно-ревизионна комисия на ЦК на БКП за реабилитацията ни (в. "Работническо дело"от 13 януари 1990 г.). Беше събота и аз не успях да си купя вестник. Вечерта ме посетиха група съквартални и се радваха заедно с мене. Дотогава не знаеха "патилата" ми.Бяха изненадани от моя разказ във в. "Кооперативно село". В понеделник посетих щатния секретар на учрежденския партиен комитет. Току що бе прочел съобщенията. На другия ден, вторник, трябваше да се проведе отчетната конференция на всички партийни членове в Централния кооперативен съюз.

Попитах го :

-Сега член ли съм на партията?

- Да.

- Искам утре да присъствам на конференцията!

Това го смути.

- Ще попитам, -казва, - в районния комитет. Обади се по телефона. Отговориха му , че нямат протокола. Аз настоявах. Позвъни в Централната контролно - ревизионна комисия. Отговориха, че ще изпратят препис от протокола в съответния общински комитет на партията и оттам ще ме потърсят. Помолих го да попита, в коя община, тъй като в комисията не знаеха къде живея. Накрая, убеден в правотата на искането ми, се съгласи.

След близо 25 години аз се връщах в партията. Партийният секретар ме представи, като прочете текста от решението на контролната комисия. Слушах изказванията по доклада с болка. Влезнах в БКП, когато членуването в нея бе престижно, и всеки нейн член имаше едно единствено право - да дава, да дава и само да дава от себе си и нищо да не иска, да бъде пример и пръв в изпитанията. Озовах се сред т. н. комунисти, преобладаващата част, от които искаха само да взимат от обществото, чувствайки че имат право на това.

Така се изказах ...с болка. Конференцията приключи много бързо. На излизане по стълбите ме настигна един служител, стисна ми ръката и каза: " Аз съм виновен пред Вас. Бях слушал, че сте много опасен враг на партията и се питах, защо го търпят на работа. Изпенадах се, като Ви видях на събранието и чух съобщението. Когато взехте думата си казах - как ли ще ругае сега партията?! А какво излезе? Извинявайте, много съм виновен".

Предполагах,че конференцията ще продължи дълго и реших да пренощувам при семейството на дъщеря ми. Внукът ми се бе уволнил от военна служба и пожела да работи, а не да следва. Попита откъде идвам.

- От партийно събрание ... - той едва сега бе разбрал всичко, дори и това, че съм бил съден и лежал в затвора. Бяхме се разбрали да не му казваме. Отговорът ми го учуди.

- От какво партийно събрание?

- На партията ...

Учудването му продължаваше.

- Коя партия. Тази, която те натика в затвора ли?

Не можех накратко да му обясня, че не трябва да се отъждествяват живковистите с идеалите на комунистическото движение. На улиците и по митингите, по радиото и на малкия екран вече бе в ход тоталното обругаване на тези идеали, а "обикновеното" висше партийно ръководство също анемираше.

На 5 февруари 1990 г. се появих на малкия екран и накратко разказах за участниците във "втория център".След публикуването на решението на ЦКРК за реабилитирането ми отидох в РК на БКП в община "Оборище" да направя постъпки за възстановяване на членството си. Прие ме млад човек, поздрави ме, каза че ме гледал по телевизията и ми даде да попълня някакви формуляри. Когато му ги върнах той ме погледна и каза:

- Другарю Докторов, няма да се изненадам, ако след години аз съм на ваше място.

Погледнах го учудено. Тутакси разбрах подтекста на думите му и запитах.

- Нима искате да кажете, че ще настъпят такива условия, че някои хора отново да водят борба за спасяване на своите идеали, и че Вие ще бъдете един от тях, ще Ви репресират и ще дочакате нови промени?

- Да така мисля! Нима не виждате какво става в партията след конгреса? [51] Нас, искрено вярващите, партийното ръководство ни предава. Направо от университета ме пратиха тук. Отличник бях. И сега съм дамгосан като "апаратчик". Тука ни съкращават, а никой не смее да ни приеме на работа. Каква вина имам аз за извращенията?

Опитах се да го окуража. Но какво можех да му кажа? Той изричаше правдиви слова.

Бързах да си взема партийния билет, а други вече бяха започнали да го захвърлят, да го връщат, да се изкарват "репресирани" и да търсят нова изява в организираното демократично движение.

На 25 февруари 1990 г. към обяд отидох да получа билета в Общинския комитет на община "Оборище". След 25 юли 1965 г. дълго време страдах, че са ми взели тази толкова скъпа за мене червена книжка, докато привикна, но запазих вярата си със възможността да бъде създадено и то чрез възможностите на компартията по-справедливо общество.

В сектор "Партиен билет" пред мене стоеше мъж на около 30 - 35 години. Той връщаше партийната си книжка.

51/ XIX конгрес на БКП, състоял се през първите дни на м. февруари 1990 г.

Поканиха го да обясни писмено накратко причините. Той взе подадения му лист и отиде в другата стая. Последвах го и го заговорих:

- Извинете ме, питам Ви като човек, а не като член на партията. След 25 години аз с вълнение си вземам обратно партийния билет. Бях репресиран и в затвора бях, сега съм реабилитиран. А Вие връщате своя. Кой от двама ни греши? Вие, или аз?

Отговори без колебание:

- Вие не грешите. Връщате се с вярата си, която сте имали преди 25 години в тогавашната партия. А аз я напускам с болка, защото загубих вярата си в тази партия, която не съм познавал.

- Защо не го направихте преди конгреса?

Тогава още се колебаех, но след това вече не. Разочарован съм от избирането на хората от висшето ръководство на бившата партия в ръководството на "обновената" партия.

Имаше много истина в думите му. Та нали сега добрите хора в партията щяха да я обновят? След малко вече държах в ръцете си червената книжка, но тя с нищо не ме направи по-добър.

Продължавайки онаследената от Живков практика да се отъждествява партията с отделни личност. "Обновеното" висше партийно ръководство, като счете за правилно в паметта на партията и нейната история да остане без трайна следа дейността на онези, които първи призоваха да се запази демократизма в партията, и сами подложиха себе си и семействата си на страдания, покриваха имената и делото им с пепелта на времето.

Създадоха се условия, които позволяват "сателитите" в борбата за по-справедлив живот бързо да се отделят от основното ядро, да очернят и чистото.

Това не е ново за българщината. Много отдавна един от добрите познавачи на душевността на българи-

на и талантлив писател Ангел Каралийчев бе оставил завинаги в паметта на своя народ печалната констатация: "Няма голям човек в България, който да не е замерян с камъни, няма светлина у нас, на която да не са посягали, за да я угасят, няма извор на вдъхновение, бистър и чист, за който да не са пущали мълва, че е пълен с отровна вода.

ПО СЪВЕСТ И ПО ДОСТОЙНСТВО

Историята няма да прикачи заслугите ни другиму

Поемам отговорността за промяната в местоимението като вместо "ми" записвам "ни" в тази крилата фраза на Апостола на свободата. Тя е от писмото му до старшия воевода Филип Тотю от 23 март 1871 г. В оригинал "Историята няма да прикачи заслугите ми другиму".

"Всичко това е вече историята и не е необходимо да се говори за него". Така някои сега обясняват отношението си към събитията от 1965 и 1968 г. и по този начин ги обричат на забрава и обезличаване и не се уморяват да говорят за други събития, с моментно значение. Други пък подхвърлят : "Това са чисто партийни борби!".Те забравят истината,че "Априлската линия" на Т. Живков и живковистите чрез резултатите от нея, бе преди всичко противонародна, а пагубна само за компартията, и че онези, които намериха сили още преди десетилетия да се обявят против тази политика, членове на БКП и безпартийни, бяха преди всичко родолюбци и демократи, а след това комунисти. Те заплатиха не само с отнемане на партийните им билети, а с част от живота си, прекаран зад решетките на свои "затвори", а някои и с живота си. А може би за тези нови оценители на активната съпротива срещу тоталитаризма, започнала още в края на 50-те години, е по-изгодно хора, приели да се наричат комунисти да са носители само на зло.

Нима цитираните редове от разобличителните материали, изготвяни и разпространявани от Втория

център на организираната борба против самодържеца от Правец и за възтържествуването на демокрацията, писани преди 25 години не звучат съвременно? И кой от така гласовитите и афишрали се демократи след 10 ноември 1989 г. не би се подписал под тях без колебание?

Но защо, питам аз, с неизлечимите спомени от преживяното върху тънкия лед, от затворническия интериор и от прекараните десетилетия в периферията на живота, под лупа, тези "смелчаци" не проявиха своя демократизъм в онези години, които наричат "история"? Може би някои от следдесетоноемврийските демократи ще ми отговори по съвест и с достойнство, защо те, ако не преди 25 години, то поне преди 10 - 15 години не проявиха своя устрем към демократизъм? Не ги обвинявам в пасивност. Действително много нравствена сила е необходима, за да "риташ бос срещу ръжена". Та нали за това хората са различни?

Искат да покрият дейността, кодирана в архивите на КДС като "центрове" с пепелта на забравата, сякаш нищо не е било. Правят го така наречените "свои", защото не искат преди тяхната "смелост", проявена на 10 ноември други, много преди тях да са дръзнали да бъдат родолюбци и демократи. През първите дни на м. февруари 1990 г. се проведе XIV-я последен конгрес на БКП. В доклада си тогавашния ген. секретар на партията П. Младенов почти не спомена за тези, които се опитваха да спрат по-нататъшното разлагащо действие на живковизма още от преди близо три десетилетия. Нещо повече. Не дадоха думата на нито един от присъстващите трима репресирани като делегати. И тогава като наруши сценария проф. Васил Иванов, взе думата от място и призова делегатите със ставане на крака да почетат всички, които бяха дръзнали да се обявят против "Ленинската генерална априлска линия". И те станаха. Това бе най-голямата ни морална награда.

А обявилите се за демократи след 10 ноември, дано да са наистина такива, пак се обиждат дори от мисълта, че е имало иначе мислещи и действащи далеч преди тях и то вън от кафенетата, салоните, ателиетата, кухните, мазетата, далеч преди есента на 1989 г.

Започнах достоверния си разказ с думите на Ботев и ще завърша с друга фраза: "Преклонената главица остра сабя не я сече!".

ЗА ИСТИНАТА НЯМА ЕПИЛОГ

Човек не може без вяра и ако тя не е във възвишеното, в добродетелите, във все още не съществуващите идеали на човечеството, той ще се озове на едно от долните стъпала от стълбата на нравствеността. Ако ли пък идеалите му са били илюзорни, той може да ги приведе в съответствие с научните познания и реалността, но не и да ги обругае или въобще да се отрече от вярата, която го е приобщила към тях.

Не приемам прощалните слова на Весслин Андреев:

"Преди да изляза от живота, аз излизам от Българската комунистическа партия". Отказвам да ги коментирам Приемам препоръката на автора им: "Нека народът преценява ..." [52]

Поколение след поколение потомците на четирикракия ми съкилийник котето Том, живеят в нашия дом, но те все са черни с бели петна. От 1990 г. заедно остаряващия черно-бял Томи расте и живее край нас наследникът му, пак се казва Томи, но вече е сив. Такава е действителността на живота ни.

Но аз вярвам, че както потомците на моя внук, така и тези на сивия Томи ще живеят във времето, кога-то върху светлия тон в развитието на демократична България ще има само тук-там черни петна. Над отрицателните и срамни явления в развитието на обществото ни през последните десетилетия от миналото, вече е сложен неотместим надгробен камък. Другояче и не може да бъде.

гр. Банкя
май - юли 1991 г.

52/ Из предсмъртното писмо на чавдареца Весслин Андреев, написано в деня на самоубийството му на 10.02.1991.

СЪДЪРЖАНИЕ

	стр.
Кой е "Старецът"?	4
Нещо за ОКТОПОДА.	7
Дописано след една година.	9
След опиянението.	19
Забравени, пренебрегнати или отхвърлени идеали.	36
Необходимо бе противодействие.	56
Връзката ми с "Първия център" против живковистите или "Първият заговор".	78
Втория център или "Малкият заговор" против Т. Живков.	93
С вярата в правдата и със силата на волята.	125
Живот под лупа.	165
Оздравителен ли бе "Оздравителният пленум"?	181
По съвест и по достойнство.	191
За истината няма епилог.	194

МИХАИЛ ДОКТОРОВ

В СХВАТКА С ОКТОПОДА

Българска
Първо издание
Редактор Огнян Стефанов
Художник Веселин Цаков
Формат 32/84/108
Компютърна обработка Делян Шипчанов
ИК " АРЕС ПРЕС"
Печатница на ИК "Иван Вазов"

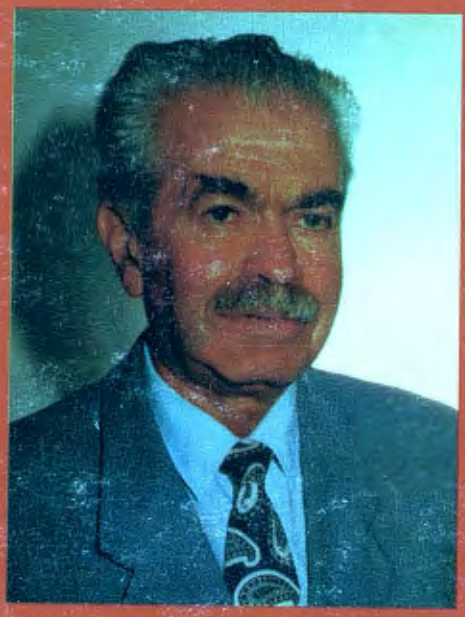

"В схватка с октопода" е книга за потъпканите илюзии. Да си с чиста съвест не е само трудно, но и опасно. Свободното слово и мисъл се изпращат зад решетките. За политически вицове арестуват, за журналистически материали изселват, а за подготовка на заговор...

Българският читател има право да научи, кои са "черните петна" в най-новата ни история. Едно от тях е "живковизма" и за него разказва Михаил Докторов. Част от живота му преминава в затворите на Живковия режим.

През август се навършват 25 години от процеса срещу "Втория център" срещу тоталитаризма.

Цена 20 лв.